

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKÇÜLÜK DÜŞÜNCESİNİN İNŞA SÜRECİNDE TÜRK
OCAKLARININ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK YAVAŞAN

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKÇÜLÜK DÜŞÜNCESİNİN İNŞA SÜRECİNDE TÜRK
OCAKLARININ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK YAVAŞAN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ŞENİZ ANBARLI BOZATAY

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 201912533005 numaralı Burak YAVAŞAN'ın hazırladığı “TÜRKÇÜLÜK DÜŞÜNCESİNİN İNŞA SÜRECİNDE TÜRK OCAKLARININ ROLÜ” konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 02/02/2023 tarihinde yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan)	Dr. Öğr. Üyesi Aykut ACAR	İmza
Üye (Danışman)	Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Sinem ŞAHNAGİL	İmza

...../...../2023

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

.../.../2023

Burak Yavaşan

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Türk Ocaklarının amaçları, faaliyetleri, siyaset ile ilişkileri, Türkçü düşünürlerin ve dergilerin katkıları incelenerek Türkçülük düşüncesinin inşasında Türk Ocaklarının oynadığı rolün değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasından tamamlanmasına kadar olan süreçte, değerli görüş ve önerilerini benimle paylaşan, yüksek lisans eğitimim boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve daima beni cesaretlendiren değerli tez danışmanım Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY'a bana verdiği emekleri ve ayırdığı değerli zamanı için çok teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim süresince, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım Balıkesir Üniversitesi SBKY bölümü öğretim üyesi hocalarıma; lisans ve yüksek lisans eğitimim süresince bana yol gösteren ve destek olan değerli Doç. Dr. Elvettin AKMAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi olarak desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili annem Ayşe YAVAŞAN ve kardeşim Mustafa YAVAŞAN başta olmak üzere, bu süreçte desteklerini hissettiğim değerli arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Bu çalışmayı, çok küçük yaşta kaybettiğim sevgili babam Ecevit YAVAŞAN'a ithaf ederim.

BALIKESİR, 2023

BURAK YAVAŞAN

ÖZET

TÜRKÇÜLÜK DÜŞÜNCESİNİN İNŞA SÜRECİNDE TÜRK OCAKLARININ ROLÜ

YAVAŞAN, Burak

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY

2023, 109 Sayfa

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için başvurulan Osmanlıcılık ve İslâmcılık düşüncelerinin çare olmaması üzerine Türkçülük düşüncesi ön plana çıkmıştır. Türk Derneği, Türk Yurdu gibi cemiyetler, Türkçülük düşüncesinin teşkilatlanmasında önemli rol oynasalar da ömürleri kısa olmuştur. 1912'de, Askerî Tıbbiye öğrencilerinin girişimiyle kurulan Türk Ocakları, dönemin önemli aydınlarını kendi bünyesinde toplaması, siyaset dışı kalma vurgusu ve etkin çalışmaları sayesinde Türkçülüğün gelişmesi ve olgunlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Türk Ocakları, İkinci Meşrutiyet döneminde yaşanan savaşların da etkisiyle bunalım yaşayan toplumun üzerindeki karamsar bulutları dağıtarak toplumda yeni bir heyecan ve millî ruh yaratmayı başarmıştır. Mütareke döneminde, işgal güçlerine karşı etkin mücadele veren Türk Ocakları, Türkçülük düşüncesinin inşasının yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ve Cumhuriyet inkılâplarının halka benimsetilmesinde de önemli sorumluluklar üstlenmiştir.

Bu tezde, Türk Ocaklarının gerek faaliyetleri gerek amaçları doğrultusunda, Türkçülük düşüncesinin inşasında oynadığı rol değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Ocakları, Türkçülük, Türk Yurdu, Millet, Milliyetçilik.

ABSTRACT

THE ROLE OF TURKISH HEARTHES IN THE CONSTRUCTION PROCESS OF TURKISM THOUGHT

YAVAŞAN, Burak

Master Program, Political Science and Public Administration

Adviser: Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY

2023, 109 Pages

In the disintegration process of the Ottoman Empire, the idea of Turkism came to the fore when the ideas of Ottomanism and Islamism, which were applied to save the state from this situation, were not a solution. Although societies such as the Turk Dernegi and Turk Yurdu played an important role in the organization of the idea of Turkism, their appearance was short. The Turkish Hearths, which was established in 1912 with the initiative of the Military Medical School students, played an important role in the development and maturation of Turkism, thanks to its inclusion of important intellectuals of the period, its emphasis on staying away from political ideology and its effectiveness.

Turkish Hearths has succeeded in creating a new excitement and national spirit in society by dispersing the pessimistic clouds over the depressed society with the effect of the wars during the Second Constitutional Era. During the armistice period, the Turkish Hearths, which fought effectively against the occupation forces, assumed important responsibilities in the establishment of the Republic of Turkey and the adoption of the Republican revolutions by the people, as well as the construction of the idea of Turkism.

In this thesis, the role played by the Turkish Hearths in the construction of the idea of Turkism has been evaluated in terms of both their activities and purposes.

Keywords: Turkish Hearths, Turkism, Turkish Homeland, Nation, Nationalism.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	1
1.4. Araştırmanın Varsayımları	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.6. Tanımlar	2
2. İLGİLİ ALANYAZIN	4
2.1. Kuramsal Çerçeve	4
2.1.1. Millet Kavramı	4
2.1.2. Milliyetçilik Kavramı	6
2.1.3. Milliyetçiliğin Kökleri	7
2.1.4. Milliyetçiliğin Sınıflandırılması	8
2.2. İlgili Araştırmalar	10
3. YÖNTEM	11
3.1. Araştırmanın Yöntemi	11
3.2. Bilgi Toplama Kaynakları	11
3.3. Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi	11
4. BULGULAR VE YORUMLAR	12
4.1. Türkçülük Düşüncesinin Ortaya Çıkışı	12
4.1.1. Osmanlı'nın Son Döneminde Ortaya Çıkan Düşünce Akımları	12
4.1.1.1. Osmanlıcılık	12
4.1.1.2. İslâmcılık	14
4.1.1.3. Türkçülük	16

4.2. Türkçülük Düşüncesinin Gelişimi.....	23
4.2.1. Türkçülük Düşüncesinin Oluşmasında Etkili Olan Dernekler ve Dergiler	23
4.2.1.1. Türk Derneği.....	24
4.2.1.2. Türk Yurdu Cemiyeti.....	30
4.2.1.3. Genç Kalemler Dergisi	35
4.2.2. Türkçülük Düşüncesinin Oluşumuna Katkıda Bulunan Düşünürler	38
4.2.2.1. Ziya Gökalp	39
4.2.2.2. Yusuf Akçura	42
4.2.2.3. Hamdullah Suphi Tanrıöver.....	44
4.2.2.4. İsmail Bey Gaspıralı	46
4.2.2.5. Mehmed Emin Yurdakul.....	48
4.2.3. Türkçülük Düşüncesinin İnşasında Türk Ocaklarının Üstlendiği Rol....	51
4.2.3.1. Türk Ocaklarının Kuruluşu	51
4.2.3.2. Türk Ocaklarının Örgütlenmesi	56
4.2.3.3. Türk Ocaklarının Yürüttüğü Faaliyetler	64
4.2.3.4. Türk Ocaklarının Amaçları	67
4.2.3.5. Türk Ocakları ve Siyaset İlişkisi.....	71
4.2.3.6. Türk Ocaklarının Kendi Bünyesinde Kurduğu Dernekler	75
4.2.3.6.1. Türk Bilgi Derneği	76
4.2.3.6.2. Türk Gücü Derneği.....	78
4.2.3.6.3. Köycüler Cemiyeti.....	79
4.2.3.7. Türk Ocakları ve Mustafa Kemâl Atatürk	82
4.2.3.7.1. Atatürk'ün Türk Ocaklarına Olan İlgisi	82
4.2.3.7.2. Atatürk'ün Türk Ocaklarına Yaptığı Ziyaretler	83
4.2.4. Türk Ocaklarının Feshi.....	86
4.2.4.1. Turancılık İddiaları	87
4.2.4.2. Altta Yatan Bir Neden: Türk Ocaklarının İdeolojik Araçsallığını Kaybetmesi	88
4.2.4.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Fırka'nın Türk Ocakları ile Yakın İlişkiler Kurması.....	91
4.2.4.4. Atatürk'e Karşıtlık İddiaları ve Türk Ocaklarının Muhalefet Odağı Olarak Görülmesi.....	93
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97

5.1. Sonuçlar.....	97
5.2. neriler.....	101
KAYNAKÇA	103

TABLÖLÄR LİSTESİ

	Sayfa
<u>Tablo 1.</u> Türk Derneği İdare Heyeti	25
<u>Tablo 2.</u> Türk Derneği Kurucular Listesi	25
<u>Tablo 3.</u> Türk Ocağı Kurucuları	55
<u>Tablo 4.</u> Türk Ocağı Geçici İdare Heyeti	55
<u>Tablo 5.</u> Türk Ocakları Kadrolarının Mesleki Dağılımı.....	63
<u>Tablo 6.</u> Türk Gücü Derneği İdare Heyeti.....	79
<u>Tablo 7.</u> Köycüler Cemiyeti İdare Heyeti	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
<u>Sekil 1:</u> Ziya Gökalp.....	40
<u>Sekil 2:</u> Yusuf Akçura	43
<u>Sekil 3:</u> Hamdullah Suphi Tanrıöver	45
<u>Sekil 4:</u> İsmail Bey Gasıralı.....	47
<u>Sekil 5:</u> Mehmed Emin Yurdakul.....	50
<u>Sekil 6:</u> Sultanahmet Mitingi	58
<u>Sekil 7:</u> Halide Edip, Sultanahmet Mitinginde Konuşma Yaparken	59
<u>Sekil 8:</u> Tarihi Türk Ocağı Binası.....	62
<u>Sekil 9:</u> Balıkesir Türk Ocağı	66
<u>Sekil 10:</u> Mustafa Kemâl Atatürk Ankara Türk Ocağı'nın Yeni Binasının İnşaatını Gezerken (24.11.1929).....	84
<u>Sekil 11:</u> Mustafa Kemâl Atatürk Trabzon Türk Ocağı Binasından Çıkarken.....	86

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
No	: Numara
Ocak	: Türk Ocağı
Ocaklar	: Türk Ocakları
s.	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzerleri

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Osmanlı Devleti'ni kurtarma çabalarından biri olarak ön plana çıkan Türkçülük düşüncesi, dönemin önemli Türk aydınları ve İkinci Meşrutiyet Dönemi ile birlikte Türk Derneği, Türk Yurdu gibi birtakım Türkçü cemiyetlerin sayesinde hızla gelişmeye başlamıştır. Askerî Tıbbiye öğrencilerinin girişimi ile ortaya çıkan Türk Ocağı, kurulduğu günden itibaren gerek savaşların olduğu dönemde gerek Mütareke döneminde gerekse Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri ile birlikte döneme damgasını vurmaya başlamıştır. Türkçülük düşüncesinin inşasında Türk Ocaklarının gerçekleştirdiği faaliyetler ve bünyesinde bulundurduğu Türk aydınları aracılığıyla nasıl bir rol oynadığı bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türk Ocaklarının İkinci Meşrutiyet döneminden kapatıldığı tarih olan 1931 yılına kadar olan süreçte dönemin siyasi gelişmeleri karşısında aldığı aksiyon, hem Meşrutiyet döneminde hem de Cumhuriyet döneminde günlük siyasete karışmadan iktidar ile kurduğu yakın ilişkiler, eğitimden kadın ve çocuk haklarına kadar birçok alanda etkin çalışmalar ile Türkçülüğün gelişmesindeki etkilerinin neler olduğunun açıklanması amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, Türk Ocaklarının 1912-1931 yılları arasında faaliyet gösterdiği dönemde yaşanan toplumda meydana gelen siyasi, sosyal vb. değişimler göz önünde

bulundurulurak, Türk Ocaklarından öncesi ve sonrası Türkçülüğün gelişim evrelerini tahlil edebilmek bakımından önemlidir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışmada, ilgili alan yazından elde edilen bilgiler doğrultusunda, birbirleriyle doğrulamaya dönük karşılaştırıldığında, güvenilir ve geçerli bilgiler sunulduğu varsayılmaktadır. Çalışmanın varsayımları şöyledir:

- Türk Ocakları, Türkçülüğün inşasında en etkili yapıdır.
- Türk Ocakları, günlük siyasetin dışında kalabilmiştir.
- Türk Ocakları, Cumhuriyet ideolojisinin ve aydınlanmasının temel savunucusu olmuştur.
- Türkçülük düşüncesinin inşasında Türkçü dergiler önemli rol oynamışlardır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın temel sınırlılığı, Türkçülük düşüncesinin inşa sürecine dairdir. Türkçülük düşüncesinin ilerleyen dönemdeki analizi çalışmaya dâhil edilmemiş olup, inşa süreci inceleme zeminidir. Bu çalışma, veri kaynağı olarak süreli yayınlar, makaleler, kitaplar, dergiler, lisansüstü tezler, bildiriler, konuşma metinleri, raporlar, arşivler, internet veri tabanları gibi yazılı bilgi kaynakları ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Çalışmanın bu bölümünde, sık kullanılan bazı terimlerin hangi anlamda kullanıldığı veya hangi anlama geldiği açıklanmıştır.

Dış Türkler: Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türklerden bahsetmek amacıyla “Dış Türkler” ifadesi kullanılmaktadır.

Bağımsızlık: Bağımsızlık, herhangi bir kişi, kuruluş ya da ülkenin, yabancı bir otoritenin denetim ve güdümünde olmadan kendi kendini yönetebilmesi olarak tanımlanmıştır.

Turan: Turancuların Dünyadaki bütün Türkleri birleştirerek kurmayı amaçladıkları ülkenin adıdır.

Millî Mücadele: Birinci Dünya Savaşı sonunda düşman işgaline karşı Atatürk'ün Samsun'a çıkmasıyla tam bağımsızlık amacına yönelik olarak başlatılan, işgalcilerin ve iş birlikçilerinin yenilgisi sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Lozan Antlaşması ile sonuçlanan askerî ve siyasi dönemdir.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde, Türkçülüğün çıkış noktasını oluşturan “millet” ve “milliyetçilik” kavramlarına dair farklı tanımlamalara yer verilerek kavramsal bir çerçeve çizilmiştir.

2.1.1. Millet Kavramı

Dilimize Arapça’dan geçen “millet” kelimesi, Arapça’da “mezhep”, “secde” anlamlarında kullanılsa da daha ziyade bir dine mensup olanların toplamını ifade etmek amacıyla “ümme” kelimesinin yerine kullanılmaktaydı (Niyazi, 2007, s. 18). Gökalp, millet ve ümme mefhumlarının birbirine karıştırılabileceğini dile getirmiştir. Ona göre, bir dini kabul etmiş olan insanların toplamına ümme, bir dil ile konuşan insanların toplamına ise millet denilmesi uygundur (Gökalp, 1976, s. 82-83). Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre millet sözcüğü; “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu” şeklinde tanımlanmıştır ([http-1](#)).

Smith milleti, ortak anılara ve mirasa sahip büyük insan topluluklarının oluşturduğu halk kültürünü, belirli bir anayurdu, iktisadi birliği ve bulunduğu toplumun her bir üyesi için eşit haklar ve görevleri paylaşabilen insan topluluğu şeklinde tanımlamaktadır (Smith, 2002a, s. 59-60). Calhoun, milletin bir bütün olarak diğer ülkelerden farklılaştığını ve tek bir ortak kimliğe haiz olup, tek bir ses çıkarması gerektiği görüşündedir (Calhoun, 2012, s. 107). Anderson ise klasik tanımlamaların dışına çıkarak antropolojik bir ruhla milleti şu şekilde tanımlar: “Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik

hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir” (Anderson, 1995, s. 20).

Kedourie, bir aile kadar küçük olmayan ama kavim veya kabile kadar da büyük olmayan bir topluluğu, doğuştan benzer özelliklere sahip olan bir insan kümesi şeklindeki millet tanımından sonra, ortaklaşa hareket etme ve kendi hükümet biçimini belirleme kabiliyetine sahip bir halk topluluğunun milleti oluşturduğunu ifade eder (Kedourie, 1971, s. 5-7). Bir başka görüşe göre ise millet; tanımlanabilen veya açıkça fark edilebilen bir varlık değildir. Ayrıca geçmişte belirli bir dönem ve belirli bir bölgeyle sınırlı kaldığından dolayı evrensel olduğu söylenemez. Millet, gelenek ve göreneklere bağlılığı içine alsada ait olunan toprağa, dile bağlılık gibi doğal ve evrensel özellikleri barındırması sebebiyle gönül bağlarıyla kurulmuş bir topluluğun ötesinde bir şeyi ifade eder (Carr, 1990, s. 45).

Her millet mevcut koşullara ve ulaşılmak istenen hedeflere göre farklı millet tanımları oluşturmuştur. Bu tanımları yaparken örneğin; Almanlar ve İslavlar ırk ve dili, Fransızlar istek ve iradeyi, İtalyanlar coğrafya ve dili milletin oluşmasında ve sürdürülmesinde ana unsurlar olarak belirlemişlerdir. Akçura, her milletin temel aldığı unsurların farklılık gösterdiğini tespit ettikten sonra, objektif kalma düşüncesiyle milleti şöyle tarif eder: *“Millet, ırk ve lisanın esâsen birliğinden dolayı içtimâî vicdânında vahdet hâsıl olmuş bir cemiyet-i beşeriyyedir.”* (Akçura, 2019, s. 17).

Renan; dil, ırk, coğrafya, din, çıkar birlikteliği gibi unsurların bir millet oluşturmak için yeterli olmayacağına dikkat çekerken, millet olmanın manevi yönüne odaklanır. Ona göre milleti oluşturan iki şeyden biri, ortak varsıl bir anılar mirasına sahip olmak; diğeri ise şu anki zamanda müşterek kararlar alabilme, birlikte yaşama arzusu ve devralınan mirası geliştirerek sürdürme iradesidir. Renan bu çıkarımlarının ardından şu tanımı yapar: *“İnsan ırkının ne dilinin ne dininin ne nehirlerin akışının ne sıradağların yönünün kölesidir. Sağlıklı bir akla ve sıcak bir kalbe sahip büyük bir insan topluluğu ahlâki bir bilinç yaratır, bu bilinç ulus denir.”* (Renan, 2016, s. 49-52).

Gökalp, bir insanın dil ve din bakımından ortak paydada buluşabildiği insanlarla bir arada yaşamak isteyeceğine dikkat çekerken milleti şöyle tanımlar: *“Millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafi, ne siyasî, ne de iradî bir zümre değildir. Millet;*

lisanca, dince, ahlâkça ve bedîyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir.” (Gökalp , 2019, s. 37-38).

Daha kapsamlı yapılan bir tanıma göre millet; dil, din, ırk, kültür, sanat, ahlak, vatan, iktisat, tarih, devlet, ülkü gibi unsurların tamamını ya da yeteri kadar unsur açısından aralarında birlik bulunan insanların oluşturduğu, müesseselerinde belirli bir toplumsal aşamanın belirtilerini taşıyan, dayanışma içindeki mütehassıs organizmalara dayanan cemiyettir (Ertürk, 1971, s. 23).

Her toplumun geçmişinin, değerlerinin, kültürlerinin birbirinden farklı olması nedeniyle ortak bir millet tanımını yapmak zordur. Aynı zamanda her toplum din, dil, ırk gibi farklı unsurları kendine temel aldığından yine ortak paydada buluşmak mümkün olmamaktadır. Milleti tarif ederken bahsedilen unsurlarda birleşmesi mümkün olmadığı için millet tariflerinden de anlaşıldığı üzere kısmen uzlaşılan unsurlar; milleti oluşturan toplumun ortak bir geçmişe sahip olması ve bu geçmişe sahip çıkan insanların bugün ve gelecekte birlikte yaşama iradeleri olarak söylenebilir.

2.1.2. Milliyetçilik Kavramı

TDK, milliyetçiliği “maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı” şeklinde tanımlamaktadır (http-2). Delannoi’ye göre milliyetçilik, “*Çoğunlukla dinlerin ve dinsel bilgi biçimlerinin bazı özelliklerini taşıyan bir ideolojidir.*” Her şeyden evvel meşrulaştırma ve seferber etme aracı olarak gördüğü milliyetçiliğin, kişisel ve kolektif esenliğe dair unsurlar taşıdığını da ifade eder (Delannoi, 1998, s. 32).

Gellner, soydaşlığın milliyetçiliğin bir neticesi olarak ortaya çıktığı düşüncesini reddeder ve objektif olarak kaçınılmaz bir zorunluluğun empoze ettiği bir soydaşlığın, nihayetinde milliyetçilik olarak ortaya çıktığını savunur (Gellner, 1992, s. 80). Anderson’a göre milliyetçilik düşüncesinin benimsenmesinin merkezinde, o toplumda yaşayan fikir insanları ve aydınların millî kimlik inşa etme gayesiyle özellikle yerel ana dili ön plana çıkarma gayesi mevcuttur (Anderson, 2007, s. 125).

Heywood milliyetçiliğin, özgürleştiriciliğinin yanında baskıcı olduğunu, hem ilerici hem de geriletici bir niteliğe sahip olduğunu ve son olarak rasyonelliği ve irrasyonelliği bir arada barındırdığından bahsederek milliyetçilik tanımının belirsizliğine ve karmaşıklığına dikkat çekmektedir (Heywood, 2013, s. 173-174).

Tanımlama süreçleri ve gündelik fikir ve pratiklerin millî kimliğin çoklu, hatta çelişkili unsurlarını yansıtabileceği ifade edilmiştir. Uygulama olarak milliyetçilik bilimi, başkentin güç koridorlarına ek olarak köy meydanlarının ve halka açık caddelerin milliyetçiliği kendi başlarına tanımlamak için önemli alanlar olduğunu vurgular. Milliyetçilik bu çerçevede siyaset bilimcilerin kurumlar, demografi ve bireysel davranışlar arasındaki etkileşimleri daha iyi anlayabilecekleri kavramsal bir mercektir. Dünya genelinde kimlik politikalarının arttığı bir dönemde, daha karşılaştırmalı, disiplinler arası, bölgeler arası ve ortak yazarlı araştırmalar, siyasi kimliklerin anlamlı hale geldiği, işbirliğini kolaylaştırdığı ve geliştiği mekanizmaları ayırt etme potansiyeline sahiptir (Mylonas ve Tudor, 2021, s. 120-124).

2.1.3. Milliyetçiliğin Kökleri

Milliyetçilik, ondokuzuncu yüzyılın başında Avrupada icat edilmiş bir doktrindir. Bu doktrin, birbirinden farklı milletlerin ortaya çıkmasını sağlarken, bu milletlerin her birinin bağımsız bir devlet inşa etmesinin gerekliliğini vurgular ve bu milleti oluşturan bireylerin, ait olduğu milletin niteliklerini geliştirerek, kendi şahıslarını da daha üstün millet bütünlüğünde eritmek yoluyla özgürlük ve muvaffakiyete erişeceklerini iddia etmektedir (Kedourie, 1971, s. 1-65). Fransız Devrimi'nden bu yana Avrupa tarihi, siyasi milliyetçiliğin yükselişinin ve gelişiminin tarihi olmuştur. Milliyetçilik, yalnızca ondokuzuncu ve yirminci yüzyılın süregiden siyasal krizlerinin bir parçası olmayıp, aynı zamanda Asya, Afrika ve Pasifik siyasi tarihini, Avrupa tarihi ile ilişkilendirerek evrensel bir tarihin parçası haline getirmiştir. Milliyetçilik, kavramsal bir araç olarak, birçok tarihçi ya da politik düşünürü çoğu zaman inanılmayacak kadar bulanık gelmektedir. Bir uçta yurtseverlik ya da millî bilinç, diğer uçta faşizm ve bireycilik karşıtlığıyla kaynaşma tehdidi bu bulanıklığın nedenidir (Eugene, 1973, s. 3).

Milliyetçiliği, kültürel olarak dezavantajlı hisseden insanların bir tepkisi olarak gören Plamenatz'a göre, bunun güvensizlik duygusundan gelen herhangi bir tepki değil, belirli koşullarla ortaya çıkan bir tepki olduğuna dikkat çeker. Bu durumda olan toplumlar, ideallerine ulaşmak ve ilerleme kaydetmek için milliyetçiliği bir motivasyon kaynağı olarak görmektedir (Plamenatz, 1973, s. 27). Smith ise bir ideoloji ve bir dil olarak ortaya çıkan milliyetçiliğin, başka bir kültür veya ideoloji çeşidinden daha fazla icat edilmiş olmadığı görüşündedir. Ona göre milliyetçilik, dönemin ruhunu yansıttığı kadar eski tahayyüllere, benzerliklere ve düşüncelere de bağlı bir olgudur (Smith, 1994, s. 118).

Milliyetçiliğin tarihin tüm dönemlerinde bulunabileceğinin altını çizen Smith, modern dünyanın barındırdığı birimlerin ve duyguların, esasen insanlığın çok eski dönemlerinde de rastlanılan aynı türden birimlerin ve duyguların daha büyük daha etkin ifadeleri olduğunu belirtmektedir. Smith, grubun benimsenmesi, iletişim kurma ve anlamlandırma açısından kültürel simgelere gereksinim hissetmesi gibi durumlar temel alındığı takdirde, milletlerin ve milliyetçiliğin devamlılık arz ettiğini ve hatta biraz daha ileriye giderek belki evrensellik iddiasında olacağını düşünmektedir (Smith, 2002b, s. 34-35). Şahin, milliyetçiliğin millî hislere dayalı olan duygu, davranış biçimi ve tutumlar olarak düşünüldüğünde eski dönemlere ait bir olgu; ideolojik ve siyasal algılayış biçimi olarak düşünüldüğünde ise modern dönemlere ait bir olgu olduğunu vurgulamaktadır (Şahin, 2007, s. 2).

Milliyetçilik tarif edilmesi zor ve karmaşık olduğu gibi icat edilip edilmediği, modern veya eski döneme aitliği konularında da görüş ayrılıkları mevcuttur. Milliyetçilik, çok eski dönemlerde aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan insanların kendiliğinden bir milleti meydana getirdiği göz önüne alındığında, onsekizinci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan milliyetçiliğin, günümüzdeki anlamıyla olmasa dahi daha eski dönemlerde de mevcut bir olgu olduğu dikkat çekmektedir.

2.1.4. Milliyetçiliğin Sınıflandırılması

Milliyetçiliğin kesin bir tanımı yapılamadığı için milliyetçiliği sınıflandırma yoluna gidilmiştir. Bu noktada ise birçok sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan en yaygın olanı, etnik milliyetçilik ve vatandaşlığa bağlı

milliyetçilik şeklinde iki çeşit milliyetçilik bulunduğunu öne süren sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada, etnik milliyetçilik yerine kültürel, kolektivist, organik, soyucu milliyetçilik gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır. Vatandaşlığa bağlı milliyetçilik yerine ise; siyasi, bireyci, gönüllü, toprağa bağlı milliyetçilik gibi farklı kavramların tercih edildiği görülmektedir (Özkırmılı, 2008, s. 17). Vatandaşlığa bağlı milliyetçilikte millî kimlik, devletin meşru bir üyesi olmaktan ileri gelir ve millete mensup olanlar da vatandaş olarak taşıdıkları siyasi kimlikleri ile anlaşılmaktadır. Etnik milliyetçilikte ise millî kimlik, ait olunan devletin siyasi vatandaşlığından ziyade bazı kültürel veya etnik ölçütlere göre belirlenmektedir (Calhoun, 2012, s. 123).

Açık bir şekilde ifade edilmese de vatandaşlığa bağlı milliyetçilik, etnik milliyetçilikten daha üstün bir yerde konumlandırılmaktadır. Kültürel değerlere bağlı olan milliyetçilik kötü olarak nitelendirilirken, siyasi değerlere bağlı olan milliyetçilik iyi olarak nitelendirilmektedir. Bu şekilde yapılan ayırım, “meşrulaştırma” işlevi görmektedir (Özkırmılı, 2008, s. 19). Oran, milliyetçiliğin belirli tarihlerdeki niteliği dikkate alınarak yapılan bu sınıflandırmaları nedene değil de sonuca odaklanmasından dolayı açıklayıcılıktan uzak olduğunu dile getirmektedir. Bunun nedeni olarak, herhangi bir ülkede var olan milliyetçilik cereyanının, o ülkenin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına göre zaman içerisinde nitelik değiştirebileceğini gösterir (Oran, 1997, s. 23-24).

Bir başka sınıflandırmaya göre, “*objektif milliyetçilik*” ve “*subjektif milliyetçilik*” anlayışı yer almaktadır. Bilig'e göre millet, açık ve nesnel kriterlere uygun biçimde kurulmayı ifade eden "nesnel bir topluluk" değildir. Ona göre millet, az bir doğruluk payı olmasına rağmen “öznel” bir bakış açısıyla ifade edilebilir bir kavramdır (Billig, 2002, s. 34). Nesnel milliyetçilik açısından ortak dil, toprak gibi birçok unsur birlikte ele alındığında bir millet tanımlaması yapabilmek güçtür. Öznel milliyetçiliğin tanımlanmasında da sorunlar mevcuttur. Belirli bir insan topluluğunun bir araya gelerek milleti oluşturduğu kabul edilse dahi "hangi insan grubu" sorusu baki kalmaktadır (Özkırmılı, 2010, s. 15-18).

2.2. İlgili Araştırmalar

İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin en önemli kuruluşlarından biri olarak göze çarpan ve Türkçülük düşüncesinin inşasında önemli rol oynayan Türk Ocakları ile ilgili yapılan araştırmalara çalışmanın bu kısmında yer verilmiştir.

Ayhan (2021) yaptığı tez çalışmasında, Türk Ocaklarının gelişim sürecini kronolojik olarak ve milliyetçilik görüşü esasına uygun olarak incelemiştir. Türk Ocaklarının milliyetçiliğin kurumsallaşmasında gerçekleştirdiği faaliyetler kapsamında oynadığı rol ve konum üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunulması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada doküman analizi ve söylem analizi yöntemleri kullanılmıştır. Türk Ocaklarının, Türk milliyetçiliğinin devletin ve milletin kalıcı gündemini ve bakış açısını yansıtmayı amacıyla gayret gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Hayırlıoğlu (2019) yaptığı tez çalışmasında, Türk Ocaklarının 1912-1931 tarihleri arasında gerçekleştirdiği eğitim ve kültür faaliyetleri doğrultusunda Cumhuriyet inkılâplarının tüm yurttaki yayılmasındaki rolü incelenmiştir. Türk Ocaklarının Cumhuriyet inkılâplarının benimsenmesi, toplumda millî Şuurun oluşturulması ve köylü halkın ekonomik olarak kalkınmasında önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

Anbarlı Bozatay (2018) yaptığı çalışmada, Türk Ocaklarının Türk Milliyetçiliğinin örgütlenme aşamasında üstlendiği rol başta olmak üzere, Türk Ocakları bünyesinde yer alan aydınların milliyetçiliğin tanımlanmasına yönelik olarak getirdiği bakış açılarının incelenmesini amaçlamıştır. Ayrıca Türk Milliyetçiliğinin örgütlenme aşamasında çok büyük katkıları olan Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti/Dergisi ve Genç Kalemler'in Türkçülüğün ilham kaynakları olarak değerlendirildiğini vurgulamıştır. Çalışmada, Türk Ocaklarının 1912-1931 yılları arasında siyasi bir örgütlenme olarak siyaset alanının temel nesnesi olduğu ve tarih boyunca Türk Milliyetçiliği siyasetine zemin oluşturacak bir düşüncenin sivil aktörlerinden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “doküman inceleme yöntemi” kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilme sebebi, çalışmanın özellikle 1912 ile 1931 yılları arasında yaşanan olayların kitap, makale vb. bilimsel metinler ve rapor, gazete vb. belgeler ışığında değerlendirilip sonuca ulaşmanın amaçlanmasıdır.

3.2. Bilgi Toplama Kaynakları

Bu çalışmanın hazırlanmasında, bilimsel nitelikteki kitap, dergi, makale, tez, süreli yayımlar ile rapor, gazete, kanun gibi dokümanlardan yararlanılmıştır.

3.3. Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Çalışmada, doküman inceleme yönteminin “dokümanlara ulaşma, dokümanların özgünlüğünü kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme, veriyi kullanma” aşamaları izlenmiş ve elde edilen bilgiler değerlendirilerek birtakım sonuç ve bulgular elde edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Türkçülük Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Milliyetçilik, Fransız İhtilali ile birlikte doğmuş ve Avrupa'da çeşitli milliyetçi akımların doğmasıyla birlikte tüm Avrupa'da yayılmıştır. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ise etnik grupların milliyetçilik hareketleri sonrasında ülkeye yayılmış görünmektedir. Türkçülük düşüncesi, Osmanlılık ve İslâmcılık düşüncelerinin devleti ayakta tutmaya yetmediğinin anlaşılması üzerine ortaya çıkmıştır. Türkçülük düşüncesinin uygulanma aşamasına nasıl geldiğinin anlaşılması için dönemin en önemli akımlarından olan Osmanlılık ve İslâmcılık ile ilgili gelişmelerin ve ortaya çıkan sonuçların incelenmesi gerekliliğinden hareket edilmiştir.

4.1.1. Osmanlı'nın Son Döneminde Ortaya Çıkan Düşünce Akımları

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde devletin çöküşünü durdurmak ve yeniden ayağa kaldırmak amacıyla o dönemdeki çeşitli düşünürler etrafında gelişen üç düşünce akımı ortaya çıkmıştır. Bu düşünce akımları şöyledir:

- Osmanlılık
- İslâmcılık
- Türkçülük

4.1.1.1. Osmanlılık

Bir Tanzimat ideolojisi olarak gelişen Osmanlılık, imparatorlukta uzun bir dönem boyunca benimsenen Osmanlılık anlayışının yerine takip edilmesi düşünülen

bir akım olarak görülmüştür. Din ve mezhep ayrımının yapılmadığı, Müslüman ve gayrimüslim grupların siyasi ve hukuki bakımdan eşit bir konumunun olduğu düzen sağlanmaya çalışılmıştır. Bu düşünceyle beraber Batı toplumlarında ortaya çıkıp hızlı bir şekilde yayılan milliyetçilik hareketlerinin, imparatorluğu etkilememesi amaçlanmıştır (Karakaş, 2007, s. 132-133).

Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı eserinde incelediği üç düşünce akımından ilki olan Osmanlıcılık akımını, Osmanlı'ya bağlı olan çeşitli milletleri temsil eden ve birleştirici rolünü üstlenen bir Osmanlı milleti oluşturmak olarak tanımlar. Osmanlı milleti oluşturma isteği çok yüksek bir amaca ulaşmayı hedeflemiyordu. Bu isteğin asıl amacı; Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman ve Müslüman olmayan halka aynı siyasi hak ve ödevleri sunarak iki kesim arasında tam bir denklik sağlamak ve bu özgürlük ve denklikten yararlanarak tıpkı Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) Amerikan milleti gibi ortak vatanla birleşmiş yeni bir milliyet yani “Osmanlı milleti” oluşturmaktı. Bu girişimin sonucu olarak ise eski sınırları koruyarak devletin varlığını devam ettirme düşüncesi vardı (Akçura, 1976, s. 19). Bu düşünce akımının, devletin bulunduğu siyasi ve sosyo-ekonomik şartlar düşünüldüğünde kapsayıcı, birleştirici ve pragmatist olduğu söylenebilir.

Osmanlıcılığın Tanzimat süreciyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi politikası haline gelmesiyle beraber klasik millet sisteminden modern vatandaşlık ve evrensel hukuk anlayışını temel alan vatan ve siyasi değerler mefkuresine dayandırılarak toplumdaki çeşitli etnik veya dini grupların kendilerine özgü bir milliyetçiliği benimsediği ortamda Osmanlı siyasi birliğini sağlayacağı düşünülmüyordu (Durgun, 2014, s. 7). Fransız İhtilali sonrasında esen milliyetçilik rüzgârı ve Osmanlı'nın kozmopolit yapısı göz önüne alındığında böyle bir ortamda “Osmanlı milleti” oluşturma düşüncesinin zorluğu dikkat çekmektedir.

Toplumsal birlik ve bütünlüğü sağlamayı amaçlayan Osmanlıcılık düşüncesine karşı çıkan gayrimüslim unsurlar, bu düşüncenin kendi bağımsız devletlerini kurmalarına engel olmayı hedefleyen ve millî kimliklerini elde etmeyi engelleyen bir tehdit olarak algıladılar. Bu yüzden Osmanlı milleti kimliğini benimsemeyip kendi kimliklerini sahiplenme yoluna gittiler. Osmanlıcılık düşüncesi etrafında şekillenen politikaları kendi yararlarına olacak şekilde kullanan gayrimüslimler devleti yönlendirebilecek siyasi gücü de elde ettiler. Müslümanların baştan beri gayrimüslim unsurlara sağlanan hak ve ayrıcalıklardan rahatsız olması ve

gayrimüslimlerin de sağlanan bu ayrıcalıklara rağmen devlete karşı bir bağlılık ve sadakat içerisinde olmaması nedeniyle müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki ayrışma derinleşti (Demir, 2011, s. 344). Tüm bu çabalara rağmen istenilen toplumsal bütünleşme sağlanamayınca Osmanlılık düşüncesi iflas etti ve uygulanamayacağı anlaşılmış oldu.

4.1.1.2. İslâmcılık

Osmanlılık düşüncesi azınlıklar tarafından ilgi görmeyip, Batılı devletlerin de bu azınlıkları desteklemesiyle beraber azınlıkların ayaklanması sonucunda Osmanlı yöneticileri ve aydınlar Müslüman unsurlar arasında bir beraberlik ve bütünlük sağlamak amacıyla “İslâmcılık” fikrini ortaya atmışlardır. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru bir ideoloji haline gelen İslâmcılık akımı, Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla beraber resmiyet kazanan Batılılaşma düşüncesi ve Batıyı savunan yazarların İslâm aleyhinde yazılar kaleme almasına bir tepki olarak doğmuştur. (Yıldız, 1999, s. 286-287). İslâmcılık düşüncesi daha öncesinde Osmanlı milleti oluşturma arzusuna yani Osmanlılık fikrine kısmen ortaklık etmiş olan Genç Osmanlılar Cemiyeti tarafından oluşturulmuştur. Önceleri tüm halktan meydana gelen Osmanlılık düşüncesini güçlü bir şekilde savunan bu cemiyetin üyelerinin son durağı “İslâmiyet” olmuştur. Bu değişimin en temel nedeni ise Avrupa'da bulunup Batılı düşünceleri daha yakından görmeleridir (Akçura, 1976, s. 21).

İkinci Abdülhamit'in tahta geçmesinin ardından 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının sonucunda geniş toprakların kaybedilmesi, Fransa ve İngiltere'nin sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanması gibi gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin ardından Abdülhamit, hem dünyada hem de Osmanlı sınırları içinde yaşayan Müslüman nüfus arasında güç kazanan İslâmcılık düşüncesini devlet politikası olarak benimsemiştir (Sarınay, 2004, s. 68). İslâmcılık, Berlin Antlaşması'ndan¹ sonra İkinci Abdülhamit tarafından benimsenen yeni bir politikaydı. Bu politikayla beraber Osmanlı milleti oluşturma çabaları sırasında

¹ 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması sonucunda, Balkanlarda Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlık elde etmiş, Bulgaristan özerk bir prenslik haline gelmiş ve Osmanlı İmparatorluğu Kars, Ardahan ve Batum'u kaybetmiştir. Yaşanan bu toprak kayıplarının sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlardaki hakimiyetini büyük ölçüde kaybetmiştir.

ihmal edilen Müslümanlar artık ön planda olacak ve devlet imkânları Müslüman halkın bulunduğu yerlere yönlendirilecekti. Ayrıca homojen yapıda olmayan Müslümanlar arasındaki bu farklılıkları gidererek ortak bir kimliğin yaratılması amaçlanmıştır. Müslüman devletin yanında “Müslüman millet” oluşturma düşüncesi de mevcuttu. Bunu oluşturmanın yolu ise hem dini hem seküler öğeler birlikte yer alacak şekilde modern bir eğitim ile mümkündü. Ortak bir kimlik olarak oluşturulmak istenen “Müslüman millet” kimliğinin harcı İslâm idi. Böyle düşünüldüğünde İslâm, sosyal veya millî dayanışmanın temeli, devlet-halk ilişkilerinin kaynak noktası ve Müslümanları bir arada tutabilmenin bir unsuru olarak görülmekteydi (Çetinsaya, 2009, s. 270-271). Müslümanların küçük yaşlarda öğrendiği “din ve millet birdir” düsturuyla hareket edilerek soy farklarının gözetilmediği bir yol izlenecekti ve bu sayede Müslümanların birleşmesi esas alınacağı için Müslim ve gayrimüslim arasındaki ayrım belirginleşecekti. İzlenen bu yolun Osmanlılık fikrine göre daha kapsayıcı ve evrensel unsurlar barındırdığı iddia edilmekteydi (Akçura, 1976, s. 21-22).

Abdülhamit'in İslâmcılık anlayışının, Osmanlılık düşüncesine zıt bir yaklaşımdan ziyade bu iki düşüncenin birbirini tamamlayıcı konumda olduğu söylenebilir. Her iki düşüncenin de devlete olan bağlılık ve sadakat bakımından odak noktası Osmanlı sultanı olmuştur. Aynı zamanda bu iki fikir akımı, Osmanlı topraklarının bir bütün olarak ifade edildiği “vatan” kavramına vurgu yapmaktaydı. Berlin Anlaşması sonrasında Balkanlardaki birçok farklı milletin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanların nüfus yüzdesi artmıştı. Bunun ardından Müslüman çoğunluğun yaşadığı diğer vilayetlerin kaybedilmesi sonucunda Osmanlılık düşüncesinin dini taraflarının vurgulanması siyasi olarak bir zorunluluk haline gelmiştir. Böyle bir ortamda İslâmcılık, Osmanlılık düşüncesinin ifade ettiği vatan kavramından farklı bir tanımlamaya gerek duymadığı gibi gayrimüslim unsurlara Tanzimat ile beraber sağlanan konumlarına ve haklarına karşı da bir tehdit oluşturmuyordu. Siyasi açıdan önemli olan nokta ise İslâmcılığın Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasını desteklemekte olan Avrupa'daki devletlerin siyasi menfaatleri karşısında yükselmesidir (Kayalı, 1998, s. 34-35).

İkinci Abdülhamit döneminin resmi devlet politikası olan İslâmcılık, bu dönemde başarılı ve etkili olmuştur (Sunar, 2018, s. 153). Müslümanları sosyal ve

ekonomik açıdan kalkındırmada ve devlete bağlılık oluşturmada kısa vadede başarıya ulaşsa da uzun vadede, İslâmcılık düşüncesinin ortak bir kimlik olarak “Müslüman millet”i oluşturmada arzu edilen düzeyde başarıya ulaşamaması, Türk olmayan Müslümanların siyasal taleplerinin ve milliyetçilik hareketlerinin önlenememesi gibi nedenlerle eleştiriler almıştır (Çetinsaya, 2009, s. 272). Dolayısıyla İslâmcılık düşüncesi de Osmanlılık düşüncesinde olduğu gibi devleti içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak noktasında zayıf kalmış ve bu politikadan da istenilen verim alınamamıştır. Bu iki düşünce akımının da başarısızlığa uğramasıyla birlikte farklı din veya etnik gruplardan müteşekkil ortak bir millet yaratmanın faydasız olduğu anlaşılmıştır. Bu gelişmelerin ardından dil, ırk gibi nesnel unsurların dikkate alındığı bir anlayışın gerekliliği cereyan etmiştir (Durgun, 2014, s. 7-8).

4.1.1.3. Türkçülük

Milliyet duygusu, bir kavimde uyanmışsa, diğer kavimlere de çok kolay bir şekilde sıçrayabilir. Milliyet ideali, ilk olarak gayrimüslimlerde, sonra Arnavut ve Araplarda, son olarak ise Türklerde ortaya çıkmıştır. Bu idealin en son Türklerde ortaya çıkmasının sebebi, Osmanlı İmparatorluğu’nu Türklerin oluşturmasından kaynaklıdır. Türkler, bir ideal uğruna devletin varlığını tehlikeye atmaktan sakınmışlardır. Bu yüzden Türk düşünürleri de bir süre “Türklük yok Osmanlılık var” söylemini benimsemişlerdir (Gökalp, 1976, s. 2-3). Milliyetçiliğin etkisiyle birçok etnik grubun imparatorluktan ayrılması ve Balkan savaşlarının sonucunda yaşanan toprak kayıpları sonrasında Türkçülük düşüncesi ön plana çıkmıştır (Durgun, 2014, s. 66).

Akçam, Türkçülüğün gecikmiş bir milliyetçilik olduğunu dile getirmektedir. Türk millî kimliğinin ne olacağı, ne olması gerektiği gibi soruların ciddi olarak düşünülmesi ancak yirminci yüzyılın başlarında olmuştur. Bu gecikmenin nedenleri şöyle sıralanabilir (Akçam, 2002, s. 54):

- İslâm: Osmanlılarda İslâmi kimlik, diğer Müslüman ülkelerden farklı olarak Türklüğün unutulmasıyla beraber gelişmiştir.
- Vatan ve millet gibi kavramlara yabancılık: Osmanlı İmparatorluğunun kozmopolit bir yapıya sahip olmasından dolayı Osmanlı yöneticileri vatan ve

millet kavramlarına uzak kaldılar ve Batı'da ortaya çıkan milliyetçi akımları anlayamadılar. Bundan dolayı Türkçülük düşüncesi böyle bir ortamda geç ortaya çıktı ve yavaş bir gelişim gösterdi.

- Yönetici millet grubunun düşünce akımları arasında ikilemde kalması: Devletin temel gayesi çok milletli yapıyı muhafaza etmek olduğundan tüm milletleri bir arada tutabilecek olan Osmanlıcılık gibi politikalara yöneldiler. Bu milletleri bir arada tutmanın mümkün olmadığı anlaşılrsa bile açıkça Türkçülüğün savunulması çok geç bir dönemde mümkün olmuştur.

Akçura, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük akımlarından hangisinin uygulanabilir ve faydalı olduğu üzerine birtakım tespit ve yorumlarda bulunduğu Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesinde, milliyet düşüncesinin Türkler arasında henüz yayılıp olgunlaşmamasından dolayı Türkçülük politikasının uygulanması noktasında, içsel zorlukların İslâmcılık politikasına kıyasla daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o dönem bir araya gelip bir Türk Milleti oluşturabilecek Türklerin çoğunluğu Müslüman olduğu için İslâm'ın, Türk Milleti inşa etme sürecinde önemli bir unsur olabileceğini dile getirmiştir (Akçura, 1976, s. 34).

Yusuf Akçura'yı, bu üç düşünce akımı üzerinde tahlillerde bulunmaya iten üç neden olduğu dile getirilmektedir. Bu üç neden şöyle sıralanabilir (Bayraktutan, 1996, s. 44-45):

- Büyük milletler arasında Türklerin varlıklarını muhafaza etmiş olmaları.
- Bu büyük milletler ondokuzuncu yüzyılın ürünü olmakla beraber millî birlikleri (Alman millî birliği ve İtalyan millî birliği gibi) de oluşturmuş olmaları.
- Osmanlıcılık ve İslâmcılık politikaları ile güçlü bir siyasal birlik kurulamayacağının anlaşılması.

Gökalp'e göre Türkçülük ve İslâmcılık akımlarından birinin millî değerinin ise evrensel nitelikte olması nedeniyle bu iki akım arasında zıtlık yoktur. Gökalp, Türk düşünürlerinin dinler arası bir Osmanlı milleti oluşturmayı amaçlayıp İslâmlaşmak ihtiyacını hissetmezken, Türkleşmek idealinin doğduğu andan itibaren İslâmlaşmak ihtiyacının hissedildiğine vurgu yapmaktadır (Gökalp, 1976, s. 11). İslâmiyet, Türkçülüğün savunucularının düşünce ve tutumlarını belirleyen temel unsurlardan biriydi. Büyük bir tarihi ve kültürel birikimi barındırmasından dolayı

Türk aydınlarının İslâmiyet ile olan bu bağı koparmaları mümkün değildi. Cemalettin Efganî'den beri tüm Türkçü düşünürler, Türkçülük ile İslâm arasında bir çatışma olmadığını dile getirmiş ve bu yeni akımın İslâm dünyasını daha güçlü hale getireceğine yönelik çeşitli düşünceleri ifade etmişlerdir (Kösoğlu, 2005, s. 52).

Kafesoğlu, insanların kardeşlik duygusu içinde ortak kaderi paylaşmayı sağlayan dinin, Türk milletinde İslâmiyet olarak ortaya çıktığını ifade eder. Bu yüzden Türkçülük düşüncesinin yanında İslâmiyet'in de korunması gerektiğini savunurken, lâiklik prensibinden ödün verilmeden din karşıtlığıyla mücadele etmeyi de büyük görev saymaktadır (Kafesoğlu, 1999, s. 248). Ünüvar'a göre, İslâmcılık ve Türkçülük akımları arasında süreklilik arz eden bir ilişki bulunmaktadır. Bu iki akım arasında hem zihinsel hem de siyasal olarak birbirlerini etkilediği anlamlı bir bileşim mevcuttur (Ünüvar, 2009, s. 132). Rafael Muhammetdin, İslâmcılık ve Türkçülük düşüncelerinin tamamen birbirinden bağımsız olamayacağını, her iki tarafın da savunucuları tarafından kabul edildiğini ifade etmektedir. Aradaki farkın ise Türkçülüğün savunucuları, İslâmı Türkçülük düşüncesine katkıda bulunan bir unsur olarak görürken, İslâmcılık düşüncesinin savunucularının, Türkçülüğü İslâmın sağlamaştırılmasında bir vasıta olarak görmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Muhammetdin, 1998, s. 76).

İslâmcılık ve Türkçülük akımlarının birbiriyle arasındaki yakın ilişkinin bir başka örneği, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) ideolojik yaklaşımlarında görülmektedir. İTC, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük akımlarından yalnızca birini seçmek yerine bu üç akımdan birinin özellikle benimsenmesinden yanaydı. İmparatorluk içerisinde Türk nüfusun fazlalığından dolayı önemli gruplardan biri olarak görülmekteydi. Buna rağmen Türkçülük düşüncesine Ziya Gökalp gibi bazı entelektüel kişiler dışında önemseyen pek kimse yoktu. Cemiyet içerisinde Gökalp gibi önemli Türkçüler olsa da cemiyet, İslâm'a olan yakınlığını bir süre daha devam ettirdi. Türk nüfusun büyük çoğunluğu da kendilerini öncelikle Müslüman olarak görüyordu. Bu nedenle Türkler, Osmanlı hanedanına sıkı bir şekilde bağlı olmakla birlikte hanedana hem seküler anlamda bir sultan olarak hem de dini anlamda bir halife olarak değer vermekteydi (Ahmad, 1995, s. 61).

İmparatorlukta, İslâm'ın çok uzun süre hâkim olması ve İmparatorluğun önemli kısmını oluşturan Türklerin de İslâm'a olan bu bağlılıkları nedeniyle

milliyetçi düşüncenin Türkler arasında hızlı bir şekilde yayılmaması doğal karşılanabilir.

Hem İTC hem de Cumhuriyet döneminde ön planda olan düşünce akımı Türkçülük olmuştur. Bu iki dönemde de Türkçülük, dönemsel ve siyasi açıdan birbirlerinin devamı veya birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülmüştür. İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarma çabalarından sonuncusu olarak ortaya çıkan Türkçülük politikaları ile ulus-devlet inşa etme sürecinde hayata geçirilen Türkçülük düşüncesi arasında devamlılıktan ziyade farklılıklar da mevcuttu (Ünüvar, 2009, s. 132). Bu farklılığın nedeni ise Türkçülük düşüncesi ilk ortaya çıktığında devletin içinde bulunduğu duruma bir çare olarak görülmüştü ve sistemli bir Türkçülük söz konusu değildi. Fakat ulus-devlet inşa etme aşamasında Türkçülük ile ilgili birçok eser kaleme alınırken, Türkçülüğün sistemli bir ideoloji haline gelmesi için çaba gösterilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkan bağımsızlık hareketlerinin yayılmaya başlaması ve Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması sonrasında imparatorluğun merkezi idaresi çöktü. Bu çöküşle birlikte çeşitli milliyetçilik akımları gibi Türkçülük akımı da ön plana çıktı. Türkçülük akımı, böyle bir toplumsal ve siyasi ortamda bir dünya görüşünden daha çok bağımsızlık hareketlerine karşı bir savunma mekanizması olarak doğup, gelişmiştir. Türklerin milliyetçilik şuuru gelişmişti fakat kendilerini devletin esas unsuru olarak gördükleri için devletin sınırları içinde yaşayan diğer unsurların da milliyetçilik duygusuyla hareket ederek devletin bütünlüğüne zarar verebileceği endişesinden dolayı milliyetçiliklerini bastırmayı tercih ediyorlardı (Niyazi, 2007, s. 141-142). Bu Türklük şuuru on dokuzuncu yüzyılın sonlarına gelindiğinde İslâmcılık ve Osmanlılık düşüncelerinin altında kendini koruyordu ve bu şuur geniş bir aydın kitlesi tarafından yaygın bir şekilde paylaşılıyordu (Karpas, 2017, s. 199).

Osmanlılık ve İslâmcılık düşünceleriyle karşılaştırıldığında Türkçülük düşüncesi, Leon Cahun ve Armin Vambery gibi Türkoloji ile ilgilenen önemli kişilerin eserlerinden haberdar olan küçük bir aydın grubuyla sınırlıydı. Rusya'dan İstanbul'a gelen Müslüman aydınlar, Türk olmanın bilincine varmak hususunda Osmanlı aydınlarına nazaran çok daha iyi konumdaydı. Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi isimler Türkçülük düşüncesine güncellik kazandırırken, aynı zamanda bu düşüncenin öncüsü haline geldiler (Ahmad, 2019, s. 53).

Rusya'da Panslavizm akımının ortaya çıkmasıyla birlikte, bu ülkedeki eğitim kurumlarında bulunan Türkler kendi milliyetleriyle ilgilenmeye başladılar ve Türkçülük düşüncesini benimsediler. Bu kişilerden Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali'nin İstanbul'a yerleşerek, çeşitli yazılar kaleme alarak ve konuşmalar yaparak milliyetçi düşünceleri yaymak için uğraşmaları, Türkçülüğün doğmasında etkili olan en önemli hadiselerden biri olarak görülmektedir (Oba, 1995, s. 241).

Osmanlı İmparatorluğu'nun ileri gelenleri, Türk ve Türkiye terimlerini kullanmıyordu fakat Avrupalılar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bahsederken Türk ve Türkiye terimlerini çok eski dönemlerden beri kullanmaktaydılar. Türk yazarların Türk sözcüğünü benimsemesinde iki kaynak ve kullanım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Avrupalıların Türk sözcüğünü Osmanlı Türk'ünü ifade etmek üzere kullanmaları şeklindedir. İkinci olarak ise, imparatorluğun içinde ve dışında yaşamakta olan ve Türk kavimlerinin ve milletin daha iyi tanınması maksadıyla Türk sözcüğünü kullanmaları şeklinde görülmektedir. İlki siyasi manada kullanılırken, ikincisi ise tarihi, ırkî ve dil ile ilgili olarak kullanılmıştır. Diğer devletlerle ilişkilerin gelişmesiyle birlikte Osmanlı yöneticileri ve aydınları, bu terimleri kullanmaya başladılar. Bu gelişmeler de Türkçülüğün gelişimini etkilemiştir (Kushner, 1998, s. 17-31).

Türkçülüğün doğuşunda etkili olan bir diğer unsur ise Avrupa'da Türkoloji'ye olan ilginin artmasıyla beraber Türklerin İslâmiyet öncesi tarihini konu alan yayınların Osmanlı aydınları tarafından okunmasıdır. Batılı Türkologlar tarafından kaleme alınan bazı eserler Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviri yayınlar ve Türk yazarlarının Türk tarihi ile ilgili kaleme aldığı eserler de Türkçülüğün yayılmasında etkili olmuştur (Oba, 1995, s. 242).

Türk halklarının dili ve tarihi ile ilişkili olan Türkoloji, hem Türk kültürünün eski dönemlere (bilhassa sekizinci yüzyılda yazılan Orhun Yazıtlarının çözülmesiyle birlikte) uzandığını hem de Balkanlar'dan Orta Asya ve Sibirya'ya kadar yayılmış olan Türkçe konuşan halkların arasındaki kültürel birliğini ortaya çıkarmıştır. Türkoloji çalışmalarının ulaştığı önemli bir sonuç bulunmaktadır: Türk halklarının tarihi içinde, artık İslâm diğerlerinden farklı olmayan bir gelenek veya bir dönem olarak görülüyordu. Türkoloji, Türklüğü İslâm'dan ayırma noktasında ve Türk

halklarının geçmişine yönelik tarihsel perspektifi “laikleştirme” konusunda önemli katkılar sağlamıştır (Georgeon, 2006, s. 3-4).

İkinci Meşrutiyet'in ilanı, dilde sadeleşme hareketinin şuur kazanıp, yeni bir atılım ile kendini göstermesine olanak sağlamıştır. Bu dönemdeki dilde sadeleşme hareketi şu şekilde sıralanabilir (Levend, 1960, s. 300):

- İstanbul'da Türk Derneği'nin girişimi.
- Selanik'te Genç Kalemler Dergisi'nin ortaya koymuş olduğu düşünceler ve uyandırmış olduğu yankılar.
- İstanbul'da Türk Yurdu Dergisi'nin yaptığı çalışmalar.
- Balkan Savaşlarının ardından Fırka merkezinin İstanbul'da “Halka Doğru” ve “Türk Sözü” dergileri aracılığıyla yapmış olduğu girişimler.
- Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan yeni gelişmeler ve mütareke dönemindeki kararsızlıklar.

Türk dilinde sadeleşme arzusu ilk kez ortaya atıldığında bu konudaki düşünceler, sadeleşmeyi farklı biçimlerde ele alan üç farklı grup etrafında toplanmış durumdaydı. Bu üç grup; “tasfiyeciler”, “muhafazakârlar” ve Genç Kalemler Dergisi'nde filizlenen “Yeni Lisancılar” idi. Fuad Kösearifi'nin öncülük ettiği tasfiyeciler, yabancı sözcükler ile beraber yabancı kuralları da Türk dilinden atmayı savunmuşlardır. Süleyman Nazif'in öncülük ettiği muhafazakârlar, dile yapılan her türlü müdahaleyi reddedip, dilin yabancı kurallar ile beraber olduğu şekliyle bırakılmasını savunmaktaydı. Son grup olan Yeni Lisancılar ise dilden yabancı kuralların atılmasını ancak sözcüklere dokunulmamasını savunmuşlardır (Levend, 1960, s. 453).

Ortaya çıkan bütün milliyetçi hareketlerde arkeoloji, dilbilim ve tarihe rastlanmaktadır. Fakat Türk milliyetçiliğinin oluşumunun Orta Avrupa veya Balkanlar'dan farkı, kısa zaman önce göçebe halkların yerleşik yaşama geçmiş olmasıdır. Orta ve Doğu Avrupa'da milliyetçilik, uzun zaman yerleşik olarak yaşayan ve verili bir coğrafi alanda kökleşen halkları etkisi altına almıştır. Tüm milliyetçi hareketlerde karşımıza çıkan tarihsel ve millî toprak parçası, tarihsel haklar gibi kavramlar da bu nedenle önem kazanmıştır. Tarihsel araştırmaların sonucunda, Türklerin Orta Asya kökenli oldukları ve göçebe niteliklere sahip oldukları görülmüştür. Bu yüzden Türkler geçmişin derinliklerine indikçe, millî anavatanları

olacak toprak parçasından da uzaklaşmaktaydı. Türk milliyetçiliğini Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçi hareketlerden ayıran kültürel unsurlar olduğu kadar toplumsal unsurlar da bulunmaktadır. Türk milliyetçiliği, millî anlamda geleneklerini devam ettiren bir ruhban sınıftan veya kilise gibi bir kurumdan destek görmemiştir. Aksine Türk milliyetçiliğinin din kurumuna ve bilhassa ulemanın İslâm ümmetinin birliğinin devam ettirilmesi iddiasına karşı gelerek şekillenmek durumunda kaldığı söylenebilir. Ayrıca diğer köylü dünyalarında olduğu gibi Türk köylülüğü, “*milliyet bekçiliği*” gibi bir rol üstlenmemiş ve kendisini İslâm ile özdeşleştirmeye devam etmiştir. Başka milliyetçiliklerin gelişmesinde “*ulusal burjuvazi*” önemli bir rol üstlenirken, Türk milliyetçiliğinde bir ulusal burjuvazinin mevcut olduğu dahi tartışmalı bir konudur. Türk milliyetçiliğinin destekçileri, görece tecrit olmuş ve kitleden kopuk olan çok az sayıda bilgin ve aydından oluşmuştur (Georgeon, 2006, s. 4).

Birçok milliyetçilik hareketinin doğuşunda temel rol oynayan dil, edebiyat ve tarih alanlarında yapılan çalışmalar, Türkçülük düşüncesinin de kültürel altyapısını oluşturmada önemli bir yer tutmuştur. Kültürel Türkçülüğün gelişimiyle beraber aynı dönemde yaşanan siyasi, ekonomik vb. gelişmeler; Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Türkleri, milliyetçiliğe yönelmenin önündeki engelleri kaldırmaya ve Osmanlıcılık düşüncesinin içinde Türklük unsuruna ağırlık vermeye itmiştir. Temelleri bu şekilde atılan Türkçülük, Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na gelen aydınlar tarafından benimsenen siyasi Türkçülük ile birleşmesinin sonucunda imparatorluk içerisinde Türk unsuruna ağırlık verilmesinin de ötesine geçilerek “*bir milliyetçilik meselesi*” haline gelmiştir (Sarıay, 2004, s. 372). İlk olarak dil, edebiyat ve tarih alanlarında gelişen ve Türk modernleşmesi gibi korumacı nitelikte ortaya çıkan Türkçülük düşüncesi, Türk Ocaklarının bu düşüncüyü ilmî ve kültürel bir zemine oturtması ve gelen tüm tepkilere rağmen yeni bir sosyolojik ve siyasi oluşumun temeli olarak olgunlaşmıştır (Bayraktutan, 1996, s. 207). Türkçülüğün siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda bir hareket haline gelecek programa evrilmesi ve bu programın hayata geçirilmesi I. Dünya Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti'nin çöküp Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir (Kushner, 1998, s. 134). Mehmed Niyazi, Türkçülüğü şöyle tanımlamaktadır:

“Milliyetçiliğin mahiyetinde belirtildiği üzere, Türk milliyetçiliği herhangi bir ideoloji, felsefi hayal, tasavvur değil, hakikat çekirdeğini ihtiva eden bir idealdir ve tarihin karanlıklarından beri milletin getirdiği değerlerle, Türk milletinin mevcut sosyal gerçeklerinden kuvvet alır. İçinde pek çok ideolojiyi, felsefi cereyanları barındırabilecek bir dünya görüşüdür.” (Niyazi, 2007, s. 143).

4.2. Türkçülük Düşüncesinin Gelişimi

1908'de henüz Meşrutiyet'in ilan edilmediği ve birtakım özgürlüklerin olmadığı dönemde milliyet esasına dayalı toplumsal cemiyetlerin kurulması yasaktı. Fakat devletin içinde Türk ve Müslüman olmayan unsurların birçok kuruluşları çalışmakta idi. Bu unsurlar, çeşitli edebi ve hayır dernekleri vasıtasıyla temel ilkelerini saklamaktaydı. Meşrutiyet'in ilan edilip yasakların kalktığı zamana kadar ilmî nitelikte Türkçülük düşüncesine sahip birtakım ufak çaplı dernekler faaliyet göstermiş ve az sayıda Türk aydını arasında yayılmış durumdaydı. Yasakların kalkmasıyla beraber Türkçülük düşüncesini daha geniş çevrelere yayma fırsatı doğmuştur. Meşrutiyet ilan edilince, Yusuf Akçura da Türkiye'ye dönmüş ve böylelikle Türkçülük düşüncesini yaymak amacını güden birçok dernek ve derginin kuruluşunda yer almıştır (Muhammetdin, 1998, s. 69).

Tezin bu bölümünde, Türkçülük düşüncesinin gelişimi; “Türkçülük Düşüncesinin Oluşmasında Etkili Olan Dernekler ve Dergiler”, “Türkçülük Düşüncesinin Oluşumuna Katkıda Bulunan Düşünürler”, “Türkçülük Düşüncesinin İnşasında Türk Ocaklarının Üstlendiği Rol” başlıklarında değerlendirilecektir.

4.2.1. Türkçülük Düşüncesinin Oluşmasında Etkili Olan Dernekler ve Dergiler

Türkçülük düşüncesi henüz yeni doğduğu ortamda, bu düşünceyi yaymak, geliştirmek ve sistemleştirmek için birtakım kurumlara ihtiyaç duymuştur. Türkçülük, dönemin önemli aydınlarından Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi isimlerin düşüncelerini açıklaması ve Türkçülüğe dair yazılar kaleme almasının ardından toplumda yer edinmeye başlamıştır. Türkçülüğü savunan düşünürler, bu düşüncelerini açıklamak ve toplum tarafından yayılmasını sağlamak amacıyla

dernekleşme yoluna gitmişlerdir. Türkçülüğü temel alan ilk dernek, “Türk Derneği” olmuş ve atılan ilk adım sonrasında yine Türkçülük ekseninde birçok dernek ve dergi faaliyete geçmiştir. Türkçülüğün gelişmesine önemli katkıları olan bu oluşumların incelenmesi, Türk Ocağı’nın kuruluşuna giden süreci anlamak bakımından önemlidir.

4.2.1.1. Türk Derneği

Türkiye’de Türkçülük ideolojisini temel alarak kurulan ilk dernek Türk Derneği’dir. 1908 yılının Kasım ayında İstanbul’a gelen Yusuf Akçura, eğitim yıllarından beri tanıdığı Necip Asım Yazıksız ve Veled Çelebi İzbudak ile bir araya gelerek, onlara herhangi bir siyasi amaç taşımayan, yalnızca kültürel nitelikte bir Türk derneği oluşturmayı teklif etmiş ve çıkılacak olan bu yolda kendisine rehberlik etmelerini rica etmiştir. Bu şekilde yapılan ilk girişim, 1908 senesinin sonlarına gelirken Mekteb-i Mülkiye müdürünün odasında yapılan bir toplantıda “Türk Derneği” adıyla ilmî nitelikte bir dernek kurulmuştur (Akçura, 2019, s. 242). Dernek üyelerinin çoğunluğunun Darülfünun öğretim üyeleri ve dönemin ileri gelen aydınlarından oluşması da derneğin ilmî ve kültürel nitelikte olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca dernek, Jön Türk devrinin ilk Türkçü örgütlenmesi olmasının yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu’nda ve yurt dışında yaşayan Türkleri bir çatı altında toplama başarısı göstermesinden dolayı da önem arz etmektedir (Arai, 2008, s. 24-26).

Tablo 1. Türk Derneği İdare Heyeti

Başkan:	Fuat Raif Bey
Fahri Başkan:	Veliaht Yusuf İzzettin Efendi
Başkan Yardımcısı:	Necip Asım
Sekreter:	Yusuf Akçura

Kaynak: Türk Derneği, Yıl 1, no. 3. 1327, 103-104’den aktaran: Üstel, F. (2004).

İmparatorluktan ulus devlete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931). İstanbul: İletişim Yayınları, 18-19

Derneğin amacı, Türk Derneği Nizamnamesi'nin 4. Maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzi ve haldeki âsar, efâi, ahvâl ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin âsâr-ı atîkasını, târihini, lisânlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojyasını, ahvâl-i içtimâiyyesi ve medeniyet-i hâzıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp taraştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir” (Türk Derneği Nizamnamesi).

Mekteb-i Mülkiye toplantısının ardından gazetelere ilan verilerek derneğin kurucuları şu şekilde açıklanmıştır (Akçura, 2019, s. 243):

Tablo 2. Türk Derneği Kurucular Listesi

Ahmet Midhat Efendi
Emrullah Efendi
Necip Asım Yazıksız
Bursalı Tahir Bey
Korkmazoğlu Celal Bey
Veled Çelebi Efendi
Yusuf Akçura
Boyacıyan Agop Efendi
Arif Bey

Tablo 2- devamı

Akyiğitoğlu Musa Bey
Fuad Raif Bey
Rıza Tefvik Bey
Ferid Bey

Kaynak: Akçura, Y. (2019). *Türkçülüğün tarihi* . İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 243.

15 Ekim 1912'ye kadar Türk Derneği'ne kayıtlı 63 kişi bulunmaktaydı. Kişi sayısının bu denli az olması, derneğin nicelikten ziyade niteliğe değer verdiğini ve tabiatında Türkçülüğu yayma ve işleme düşüncesi olan kişileri tercih ettiğini göstermekteydi. Mehmet Emin Yurdakul, İsmail Bey Gaspiralı, Hüseyin Cevat, Yusuf Beyzade Nazif, Ahmet Ağaoğlu, Köprülüzade Fuat, Ispartalı Hakkı derneğe ilk yıl kaydolmuş azalar idi. O günkü devletin ileri gelenlerinden bazı kişiler derneğe nakdî yardım desteği sağlamışlardır. O kişiler, Prens Sait Paşa, Köse Raif Paşa, Halit Ziya Bey gibi kimselerdi (Darendelioğlu, 1977, s. 42). Türk Derneği, bilimsel ve kültürel çalışma ve araştırmalar yapma gayesiyle kurulduğu için bu yapısına uygun olarak yurt dışında şube açma, yabancı Türkolog ve Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarını derneğe üye olarak kabul etmek gibi özelliklere sahiptir (Acar, 2004, s. 15).

Türk Derneği'nin amaçlarını tanımlaması bakımından mühim bir kaynak olan Türk Derneği Beyannamesi, derneğin siyasi açıdan Osmanlılık düşüncesine sadık kalmasıyla beraber, kültürel alanda ve bilhassa dil konusunda Türkçü bir yaklaşımı benimsediğini ortaya koymaktadır. Beynamede sıkça Osmanlı unsurlarının birlik ve beraberliğinden bahsedilmesiyle dilde Türkçü bir yaklaşım sergilenmesi bir çelişki yaratmamakla birlikte, bu durumun nedeni Osmanlılık ideolojisinin içindeki düalizmden kaynaklanmaktadır. Türk Derneği'nin de Osmanlılık anlayışını terk etmeyip, bir yandan da dilde Türkçülük anlayışını benimsemesi bilhassa Osmanlılık ve Türkçülük düşüncesinin beraber ilerlediği bir süreçte birbirini tamamlayıcı niteliktedir (Üstel, 2004, s. 25-26).

Dernek, Nizamname ve Beyanname'de çok yönlü faaliyetlerde bulunmayı amaçladığını belirtse de yalnızca sınırlı birkaç konu hakkında faaliyet göstermiştir (Üstel, 2004, s. 32). Derneğin belirlediği amaçları gerçekleştirememesinin nedenlerinden biri de Osmanlıcılık akımının gölgesinde kalması olarak gösterilmektedir. Dernek açısından önemli olan, Prof. Gorlavski, Dr. Karaçun, Prof. Martin Hartmann gibi şarkiyatçıları, İsmail Bey Gaspıralı, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu gibi önemli Türkçü düşünürleri kendi çatısı altında toplamasıdır. Aynı zamanda Ermeni mebuslardan Agop Boyacıyan, Tıngır Efendiler de dernek üyesidir (Tunaya, 1988, s. 415).

Türk Derneği, amaçlarını halka daha iyi ve hızlı anlatabilmek için risaleler ve dernekle aynı isimde bir dergi çıkarmıştır. Türk Derneği Dergisi'nin ilk sayısı 25 Aralık 1911 tarihinde yayımlanmıştır. Necip Asım, Ahmet Hikmet, Bursalı Mehmet Tahir, Mehmet Emin ve Celal Sahir yazı ailesini oluşturan isimlerdi. Yusuf Akçura'nın sorumluluğunda çıkarılan dergi yalnızca 6 sayı çıkarabilmiştir (Darendelioğlu, 1977, s. 43). Türk Derneği, tarihimizdeki ilk Türklük bilimi kuruluşudur. Günümüzdeki TDK ve Türk Tarih Kurumu'nun (TTK) görevlerini, faaliyet gösterdiği dönemde yerine getirmiştir. Ayrıca derneğin çıkarmış olduğu Türk Derneği Dergisi de Türklük bilimi alanındaki ilk bilim dergisidir (Polat, 2020, s. 22).

Dergide Osmanlı aydınları ile Rusya kökenli Türkçülerin anlaşamadıkları göze çarpmaktadır. Yusuf Akçura'nın bu dergide kaleme aldığı yazılarında "*Türki halkların birliği*" konusuna değinmesi, üyeler arasında fikir ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu fikir ayrılıklarının nedeni, Türkçülük fikrini yayma gayretinde olan fakat farklı bakış açılarına sahip iki grubun varlığıdır. İlk bakışta basit bir fikir ayrılığı gibi görünse de bu fikir ayrılıkları sonucunda, Türk milliyetçiliğinin doğuşunda iki akımın var olduğu anlaşılmaktadır (Karakaş, 2007, s. 223).

Türk Derneği ve çıkarmış olduğu dergi, iki farklı bakış açısına sahip olan fakat Türkçülüğün gelişmesine yönelik benzer amaçlara sahip olan bu iki akımın ortaya çıkması bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Dernek kısa ömürlü olmasına rağmen kendinden sonra kurulan Türkçü örgütlenmelerin ve Türkçü dergilerin oluşumunu etkilediği söylenebilir.

Türk Derneği Dergisi, gerçekleştirdiği faaliyetleriyle ilgili bilgilerin yanı sıra dil sorunu ile alakalı makalelere de yoğun olarak yer vermiştir. Veled Çelebi, Bursalı

Mehmet Tahir, Necib Asım Yazıksız, Ahmed Hikmet, Mehmet Emin Yurdakul gibi yazarlara yer verilen dergide en baştan beri belirli bir dil bütünlüğünün sağlanamadığı, derginin aynı sayılarında dahi farklı yaklaşım ve tutumların yer aldığı gözlemlenmiştir (Üstel, 2004, s. 28).

Ahmet Hikmet bir yazısında, Osmanlıcanın çok sayıda Arapça ve Farsça sözcük barındırmasından dolayı halkın hiçbir kitabı, gazeteyi okuyamadığını ifade etmektedir. Ayrıca Osmanlıcanın milliyet duygusundan yoksun olmasından dolayı Osmanlılığı oluşturan muhtelif unsurlardan bir milletin meydana gelmeyeceğini düşünmektedir. Ahmet Hikmet'in önerisi, o güne dek kaba Türkçe nitelendirilmesi yapılarak görmezden gelinen fakat sıradan kişilerin dahi anlayabileceği halk Türkçesini canlandırmaktır. Mahmut Maan da kaleme aldığı bir yazıda Osmanlıların anlamakta güçlük çekilen sıfatları çok fazla kullanmasını eleştirirken daha açık cümleler kurulmasının gerekliliğinden bahseder. Ispartalı Hakkı da günlük konuşma dilinden uzaklaşmış olan Osmanlıcanın sadeleştirilmesinden yanadır. İsmail Hakkı ise Arap harflerinde reform yapılması gerektiğini belirtse de sadeleşmenin savunucusu değildir. Dilde sadeleşme çoğu yazar tarafından dile getirilmesine rağmen sadeleşmenin temel ilkesi üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır (Arai, 2008, s. 30-35). Dergideki fikir ayrılıklarının yanı sıra dil bütünlüğünün sağlanamaması gibi sorunların da ortaya çıkmasıyla birlikte derginin devamlılığının zora girdiği söylenebilir.

Derneğin en aktif azalarından Miralay Râif Fuad, Miralay Necib Asım Beylerin birliklerinin başına geçmeleri, Veled Çelebi Efendi'nin Konya Büyük Çelebilğine tayini, Yusuf Akçura'nın İstanbul'dan ayrılması, dernek toplantılarının seyrekleşmesi derginin kapanmasına neden olmuştur. Fakat bu derginin son nüshasının yayımlanmasından kısa bir süre sonra Türk Yurdu adında daha kapsamlı bir programa sahip olan bir Türkçülük dergisi yayımlanmaya başlamıştır (Akçura, 2019, s. 246).

Türk Derneği, Türkçüleri kendi çatısı altında toplama konusunda yeterli başarı sağlayamamıştır. Dernek, 1913 yılına dek ayakta kalmaya çalışsa da derneğin kurucu ve üyelerinin birçoğunun Türk Yurdu ve Türk Ocağı derneklerine katılmalarından sonra varlığını daha fazla sürdürememiştir (Acar, 2004, s. 17). Ayrıca Genç Kalemler Dergisi'nin ortaya çıkışının Türk Derneği'ni kısmen işlevsiz kıldığı söylenebilir. Celal Sahir de derneğe ait derginin tüm halka değil ilim

camiasına hitap etmesinden dolayı az ilgi gördüğünü ve derginin yeterince satılmadığını ifade etmiştir. Celâl Sahir'in bu açıklamalarının 21 Nisan 1911 tarihli Genç Kalemler Dergisi'ndeki ilk "Yeni Lisan" yazısından yalnızca üç hafta sonra olmasından anlaşılacağı üzere dernek faaliyetlerini sona erdirmeyi dile getirmesinin esas nedeni, dergiye rakip çıkması diyebiliriz (Polat, 2020, s. 21).

Türk Derneği, uzun senelerce benimsenmiş olan siyasi anlayıştan farklı olarak, gerçekleştirdiği faaliyetleri ve yayımlamış olduğu dergiyle dil ve edebiyat alanında Türkçülük fikrini yerleştirme gayesiyle faaliyet göstermiştir. Yeni Lisan Hareketinin düşünsel anlamda arka planını oluşturan Türkçülük fikrini yaymak, geliştirmek ve yüceltmek gayesiyle yapılan ilk teşkilatlı ve bilinçli bir girişim olmasından dolayı Türk Derneği'nin hareketin hazırlayıcısı konumunda görülmesini sağlamaktadır. Türk Derneği, dil bütünlüğünün sağlanamaması gibi birtakım konularda ortak bir zeminde buluşmamış olsa da dilde sadeleşmenin gerekliliğini birçok kez vurgulamış ve bunu kendinden sonra kurulan benzer oluşumlara aktarabilmiştir. Türk Derneği'nin kurucu üyelerinin günümüze kadar varlığını devam ettirmiş olan Türk Yurdu Dergisi'ni kurması, Türk Ocaklarının kuruluşuna olan önemli katkılarının bulunması, Türk Derneği'nin benimsediği çizginin kendinden sonra kurulan Türkçü oluşumlar tarafından ne kadar benimsendiğinin göstergesi niteliğindedir (Gazioğlu, 2018, s. 289-290).

Türk Derneği, amaçlarında mevcut olan asalet ve doğruluk, amaçlarını geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla harcadığı emek, yapmış olduğu faydalı girişimlerle beraber Türkçülüğün gelişim aşamaları bakımından göz ardı edilemeyecek derecede bir yer edinmiştir. Derneğin dağılması da faaliyetlerindeki başarısızlık veya yanlış girişimlerden dolayı değil, dernek üyelerinin ortak amaç ve fikir doğrultusunda hareket etmemesi, ortamın ise bu ileri düşünceleri kabul edebilmesi için elverişsiz olmasından dolayı gerçekleşmiştir. Türk Derneği'nin başarısız olmasında birden fazla faktör rol oynamıştır. Derneğin çıkarmış olduğu Türk Derneği Dergisi'nin gerçekleştirdiği en önemli hizmetler, Türkoloji çalışmalarının merkezi olarak bu alanda çalışma yapmak isteyenlere başvuracağı adres olmak ve dil ile alakalı konularda kaleme alınan yazılara dergide toplu bir şekilde ulaşılabilmesi olarak sayılabilir. Bu yönüyle düşünüldüğünde dernek, Türkiye'deki Türkoloji alanında yapılan çalışmaların sistemli bir biçimde olmasa dahi, dağınık bir literatürden derli

toplular bir literatüre ulaşmasında önemli bir evre olarak görülmelidir (Levend, 1960, s. 302-303).

Türk Derneği'nin hedefleri ve gerçekleştirdiği faaliyetlerine bakıldığında dilde sadeleşme ile elde etmek istediği kazanımlar öncelikli hedeflerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Dernek ile Yeni Lisan hareketinin benzer amaçlar ve prensipler doğrultusunda çalıştığı da bir gerçektir. Yazı dili ve konuşma dili arasında bütünlük oluşturma çabaları sonucunda “tasfiyeci” olmakla itham edildiği için çok etkili olamasa da Türk Derneği, Genç Kalemler'e önemli bir birikim ve tecrübe bırakmış ve böylelikle Yeni Lisan hareketinin başarılı olmasında önemli katkıları olmuştur. Yeni Lisan'ın hem siyasi hem de kültürel etkileri, Türk Derneği'nin hedefleri, faaliyetleri ve bir hareketin başlamasına yönelik örgütlenmesiyle örtüştüğü görülmektedir. Bu nedenle Türk Derneği'nin önemini ve katkılarını değerlendirirken derneğin yalnızca Türkçülüğe olan siyasi katkıları ve Türkoloji tarihindeki önemi ile değil, aynı zamanda derneğin dilde sadeleşmeye yönelik gayretlerinin bir akıma dönüşmesindeki faaliyetlerini ve Yeni Lisan Hareketini etkileyen katkılarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Gazioğlu, 2018, s. 293).

Dernek üyelerinin birçoğu, derneğin kapanmasının ardından Türkçülük düşüncesini merkezine alan cemiyetlerde ve son olarak ise Türk Ocağı oluşumu içerisinde yer almışlardır (Bayraktutan, 1996, s. 87). Türk Derneği, uzun ömürlü olmasa da Türkçülüğün ilk tohumu olması açısından önemli görülmektedir. Çünkü bu tohum, sonrasında Türk Ocağı adıyla yeşermiş, yetişmiş ve zamanla vatanın her yerinde yayılmıştır (Darendelioğlu, 1977, s. 43).

4.2.1.2. Türk Yurdu Cemiyeti

Türk milliyetçiliğinin ilk teşkilatlanma denemesi olan Türk Derneği'nin ardından ikinci teşkilatlanma denemesi ise Türk Yurdu Cemiyeti ile gerçekleşmiştir (Acar, 2004, s. 19). Türk Yurdu Cemiyeti, 31 Ağustos 1911 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Kurucu ve yöneticileri şöyledir: Şair Mehmet Emin, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzâde Ali, Dr. Âkil Muhtar, Akçuraoğlu Yusuf. Türk Ocağı'nı ortaya çıkararak ortam koşulları içinde, çalışmaların devam ettiği bir dönemde cemiyetin kuruluş fikrini Mehmet Emin Bey ortaya atmıştır (Tunaya, 1988,

s. 415). Yeni kurulmuş olan bu cemiyete, “Türk Yurdu” isminin verilmesini Mehmet Emin Yurdakul teklif etmiştir (Acar, 2004, s. 19). İttihat ve Terakki Cemiyeti bu girişime ilgi göstermiştir. Türk Yurdu Murahhası olarak Yusuf Akçura seçilmiştir. 1912 yılının Eylül ayında Ahmet Hikmet Bey, Peşte Başşehbenderliğine atanınca onun yerine Ziya Gökalp seçilmiştir (Akçura, 2019, s. 246-247).

Türk Yurdu Derneği, ilk defa öğrencilere yardım konusu üzerine yoğunlaşmış ve Türk çocukları için bir öğrenci yurdu açılmasını ele almıştır (Tunaya, 1988, s. 415-416). Türk Yurdu, Türkçe kullanımının yaygın hala getirilmesi amacıyla azınlık veya yabancı okullarda verilen eğitimin dışında, yabancı şirket veya gayrimüslimlere ait olan işletmelerde de Türkçe'nin kullanımını bazen hükümet politikası vasıtasıyla bazen de Türkçülük düşüncesini savunan yazarlar ve yayın organları vasıtasıyla denetim altında tutmayı savunmuştur (Üstel, 2004, s. 49).

Derneğin üyeleri, bir yazarlar grubunu meydana getirerek Türk Yurdu adıyla bir dergi çıkarmıştır (Tunaya, 1988, s. 415-416). Türk Yurdu dergisi, Türk milliyetçilerinin hem yayın organı hem de sesi olarak ilk olarak Mehmet Emin Yurdakul'un, daha sonra ise Yusuf Akçura'nın imtiyazı altında 32 sayfa olacak biçimde ve on beş günde bir yayımlanması kararlaştırılan bir dergi olarak çıkarılmaya başlanmıştır (Acar, 2004, s. 21). Türk Yurdu dergisinin imtiyazı Şair Mehmed Emin adına alınmış fakat Mehmed Emin 1911 yılının Ağustos ayında Erzurum Valisi olduğu için derginin imtiyazı ve müdürlüğü Yusuf Akçura'ya devredilmiş ve ilk nüshasından itibaren Türk Yurdu Dergisi'ni Yusuf Akçura çıkarmıştır (Akçura, 2019, s. 247).

1910'larda Türkçülük hareketinin olgunlaşmaya başladığı ilk dönemlerde, imparatorluk sınırları içinde yaşayıp da Osmanlılık düşüncesini reddetmeyi düşünen herhangi bir milliyetçi Osmanlı vatandaşı yoktu. Genç Kalemler Dergisi², dilde milliyetçilik düşüncesini savunuyordu fakat aynı zamanda imparatorluğun birlik ve bütünlüğünün korunmasını destekliyordu. Asıl kurucusu Yusuf Akçura olan Türk Derneği'nin çıkardığı Türk Derneği Dergisi, Osmanlılık düşüncesini savunan birçok yazıya yer vermiş olsa da bu durumun Osmanlıların ve Rusya'dan göç eden Türklerin ilk ortak örgütlenmesi olan derneğin önemini azalttığı söylenemez. Rusya'dan göç eden Türkler, dergide az sayıda yazı kaleme almış olsalar da bu yazılarında Türki halkların birliğinin önemini vurgulamışlardır. İstanbul'da

² Genç Kalemler Dergisi'nden ileride detaylı olarak bahsedilecektir.

görüşlerini pek yayamamış olan bu kişiler, sonunda Türk Yurdu Dergisi'nde, Osmanlılar gibi onlar da kendi düşünce ve görüşlerini savunma fırsatı bulmuşlardır (Arai, 2008, s. 81).

Türk Yurdu Dergisi, “*Türklerin faydasına çalışır*” ilkesiyle çıktığı yolda, Osmanlı toplumunun Türklük bilincinin farkına varması ve bu bilincin canlanması amaçlarına ulaşmada bir hayli başarı göstermiştir. Derginin neredeyse tüm sayılarında, Aydınlanma düşüncesinin etkisi altında kalındığını ve pozitif bilimler doğrultusunda birtakım konuların analiz edilerek çözümler üretildiği görülmektedir. Halkçı bir politika izleyen dergi, Anadolu köylüsünün, uygarlık nimetlerinden “fennin ve tekniğin” yardımı ile faydalanma hakkını savunmaktadır. Voltaire, Rousseau, Molliere, Dante, Luther, Goethe gibi isimlere makalelerde atıf yapılmaktadır. Ayrıca dergide, Türk Milletinin kökenine dair araştırmaların yapılması, önemli Türk büyüklerinin okurlara tanıtılması, unutulup giden el işi sanatlarına ve mesleklere dikkat çekilmesi de önemlidir. Okurlarından buldukları yerin muhabirliğini yapma çağrısında bulunan Türk Yurdu Dergisi, millî coğrafyanın keşfinde ve sosyal yapının tasvir edilmesinde çok değerli bir birikim oluşturmuştur (Gümüsoğlu, 2008, s. 270-271).

Türk Yurdu Dergisi, hem Çarlık Rusyası'nın uygulamalarına ters düşerek kaçan aydın Türk birikimini, hem de Batı'nın Aydınlanma hareketini keşfeden Osmanlı aydınını kendi çatısı altında toplamış ve İkinci Meşrutiyet'in getirdiği görece özgürlükçü bir ortamda, bir millî uyanışın düşünsel merkezi konumuna gelmiştir (Gümüsoğlu, 2008, s. 269).

1911 yılında Türk Yurdu Dergisinin yazı ve düzen biçimine dair Yusuf Akçura tarafından ileri sürülen, yazı ve idare heyetinin bazı değişiklikleriyle birlikte kabul edilen programın önemli maddeleri şöyle sıralanabilir:

“1- Risale Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlanarak istifâde olunacak bir tarzda yazılacaktır.

Binâenaleyh:

b) Dili sâde olacaktır;

c) Kavmin ekseriyetine faydalı mevzûlar seçilecektir;

d) Çetin mevzûlar bile kolay ifâde olunmaya çalışılacaktır;

e) Mamefih münevver düşünce sahiplerinin zevki, çıkan gözden kaçırılmayacaktır.

2- Risale, bütün Türklerce makbul olabilecek bir ideal ortaya koymaya çalışacaktır.

3- Risalede Türklerin tanışmalarına, iktisad ve ahlâkça yükselmelerine ve fen bilgileriyle zenginleşmelerine hizmet eden mevzûlar en ziyade yer alacak, siyâset bunlardan sonra gelecektir.

4- Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve bilhassa kardeşler arasında sevinç veya kedere sebep olan vak'alar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir cereyanları kaydolunacak, Türk ırkının muhtelif kavmiyetlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün fertlerine bildirmek için çalışılacaktır.

5- Risâle; Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinden bahsederken, hiçbir siyâsî fırkaya taraftarlık etmeyecek, ancak Türklüğün, Türk unsurlarının siyâsî ve iktisadî menfaatlerini müdafaa ederken, muhtelif unsurlar arasında ihtilâflar doğmasından kaçınmaya çalışacaktır.

6- Risâle, Osmanlı Türkleri arasında Türk millî rûhunun gelişme ve takviyesine, idealsizlikten doğan tembellik ve bedbinliğin giderilmesine çok çalışacak ve ekseriya hiçbir şeye dayanmaksızın ortaya çıkan mübâlâğalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.

7- Risâlenin devletlerarası siyasette esas fikri, Türk âleminin menfaatlerini müdafaa etmektir." (Akçura, 1981, s. 192-193).

Yayın politikasından anlaşılacağı üzere Türk Yurdu Dergisi'nin amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Türk Milletinin anlayabileceği sade bir dil kullanmak
- Millet için faydalı meselelere yönelmek
- Tüm Türkler tarafından kabul görececek bir ideal oluşturmak
- Türklerin ilim, ekonomi ve bilim alanlarında gelişmelerine katkı sağlamak
- Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinden bahsederken hiçbir siyasi partinin tarafında olmamak
- Uluslararası alanda Türk dünyasının menfaatlerini savunmak.

Türk Yurdu Dergisi'nin yayın ilkesi gereği sade ve herkesin anlayabileceği bir dil kullanılması gerekiyordu. Fakat buna rağmen bazen bu ilkeden taviz verilerek, dile yaklaşımlarına bakılmaksızın Türkçülük ülküsünü benimsemiş olan yazarlara da yer verilmiştir. Yeni Lisan hareketinin temsilcilerinin, Selanik'ten gelip düzenli bir şekilde dergide yazılar kaleme almaya başlamasından sonra, Türk Yurdu Dergisi'nin

kullandığı dil ve üsluba yönelik muhtelif yayın organlarının yaygın bir muhalefeti söz konusu olmuştur (Üstel, 2004, s. 47).

Dilde sadeleşmenin savunulması, Türk Derneği Beyannamesi'nde belirtilen amaçtan farklı olarak, derginin daha çok Türk'e ulaştırılması sağlanarak Türk ırkının ilerlemesine yönelikti. Ayrıca ilan edilen bu program, Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli makalesinde önermiş olduğu "*Türk birliği*" idealini hayata geçirmek için bir araç olarak görülebilir. Dergide Osmanlı Türkleri ve Osmanlı İmparatorluğu ile alakalı yalnızca iki yazı kaleme alınmıştır. Türk Derneği ve Genç Kalemler dergilerinden farklı olarak, Türk Yurdu Dergisi'nde Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne değinilmemiştir. Tüm bunlar, Türk Yurdu Dergisi'nin Osmanlılık düşüncesine bağlı olmayan ve Pantürkist bir çizgide olduğunun ifade edilmesine olanak sağlar (Arai, 2008, s. 85). Yusuf Akçura'nın hazırlamış olduğu bu programa ilk yayınlanma devresi olan altı yıl içerisinde büyük bir hassasiyet gösterilerek sadık kalınmış ve programda belirtilen maddeler mümkün olduğu kadar uygulanmaya çalışılmıştır (Darendelioğlu, 1977, s. 46).

Türk Yurdu Cemiyeti, dernek sıfatı ile mühim faaliyetlerde bulunmamasına karşılık cemiyetin kendi ismiyle yayınlamış olduğu Türk Yurdu dergisi, kendisinden sonra kurulan Türk Ocağı'nın yayın organı olmuş ve Türkçülük akımını derinden etkilemiştir (Üstel, 2004, s. 42-43). Türk Yurdu Derneği, Türk Ocaklarının kuruluş hazırlığının olduğu bir dönemde kurulmasından dolayı dernek olarak pek etkinlik gösterememiş ve bu derneğin kurucuları Türk Ocakları oluşumuna katılmışlardır. Türk Yurdu Dergisi'nin çıkarılması, derneğin en önemli faaliyetlerinden biri olmuştur. Derginin Türkçülük düşüncesinin oluşturulması, sistemli bir hale getirilmesi ve yaygınlaştırılması hususunda oynadığı rol çok önemlidir (Sarınay, 2004, s. 124).

Türk Yurdu Dergisi, çağdaşlaşmayı Türkler için hayati bir mesele olarak ele almaktaydı. Dergi, Türklerin çoğunluğunun kolayca anlayabileceği sade bir Türkçe kullanıyor ve bu düşüncüyü savunuyordu. Ayrıca, eğitimde modernleşme, kadın haklarının geliştirilmesi, Türklerin kültürel birliğini gözetmek, her alanda millî konulara değinmek gibi hususlarda bir ideal yaratma gayesiyle faaliyet gösteriyordu (Sarınay, 2004, s. 128).

4.2.1.3. Genç Kalemler Dergisi

Selanik'te “Hüsün ve Şiir” adında bir edebiyat dergisini çıkaran kişiler bu dergiyi Ali Canip'e devretmişler, Ali Canip de derginin ismini Genç Kalemler olarak değiştirmiştir (Belge, 2009, s. 42). Derginin isminin Genç Kalemler olarak belirlenmesinde birtakım ideolojik eğilimlerin etkili olduğu söylenebilir. Çünkü yarım asırdan fazla zamandır “Jön Türk” yani “Genç Türk” ismiyle bilinmekte olan Türk devrimci akımını çağrıştırdığı yadsınamaz. Bu isim değişikliğinin sebebi ise dergi içeriğiyle dergi isminin uyumlu olmasının sağlanmasıdır. Çünkü Hüsün ve Şiir ismi belirli bir uzmanlık alanına yönelik çağrışımında bulunmaktaydı. Oysa dergiyi çıkaran kişilerin amacı daha geniş kapsamlı bir düşünce dergisi ortaya çıkarmak yönündeydi (Odabaşı, 2006, s. 49-51).

Türkçülüğü savunan ve “*millî dil, millî edebiyat*” anlayışını benimseyen bu dergi 1910 yılında faaliyete geçmiştir (Acar, 2004, s. 36). Ali Canip, fikir arkadaşlarını bu derginin etrafında toplayarak yeni tarzda bir yayın hayatına başlamıştır. Fikir arkadaşlarından biri Ömer Seyfettin'dir. Kısa zaman sonra Ziya Gökalp de dergiye katılmış ve dergiyi İttihat ve Terakki ile bir ilişkiye sokmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkezi, Ali Canip'i 25 Mart 1911 tarihinde çıkarılan bir kararnameyle Genç Kalemler Dergisi'nin başyazarlığına getirmiştir (Belge, 2009, s. 42).

Türkçülük düşüncesinin ilk tutarlı yayın organı Genç Kalemler ise o halde Selanik de bu derginin anavatanı ve bu düşünce biçiminin doğduğu yer olduğu söylenebilir (Belge, 2009, s. 42). Selanik, tam anlamıyla Türkçülüğün merkezi olurken, millî bir uyanış arayışında olan aydın ve yazar grubu da bu merkezde bir araya gelmişlerdir. Bu aydın ve yazar grubu daha sonra ise Ziya Gökalp'in bir makalesinde “*yeni hayat ve yeni değerler*” istemesinden dolayı “Yeni Hayat” grubu olarak bilinmeye başlamışlardır (Kushner, 1998, s. 132).

Genç Kalemler Dergisi'nin yazarları Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöntem'in birlikte başlattığı Millî Edebiyat akımı, dilde sadeleştirmenin gerekliliğini dile getirmesinden dolayı “Millî Lisan Hareketi” ismiyle de anılmaktaydı. Halkçılık, dilde sadelik, halk edebiyatı ve hece ölçüsünden

faydalanma, millî benliğe dönüş, Türklük bilinci gibi unsurlar bu edebiyatın ayırt edici unsurlarıdır (Türkeş, 2002, s. 811-812).

Dilde Türkçülük akımının hız kazanmasını sağlayarak Türkçülük ideolojisinin oluşumu açısından çok önemli bir gelişmeye öncülük eden Genç Kalemler çevresinde toplanan aydınlar, Osmanlılık geleneğine ait izler barındırırken, dilde sadeleşmeyi savunmalarına paralel olarak izledikleri kültür milliyetçiliği aracılığıyla Osmanlı'nın kalıcılığını güvence altına almaya çalışmaktaydı. Bu güvenceyi sağlayabilmek için de “Yeni Lisan” ve “Yeni Hayat” formülünü geliştirdikleri söylenebilir (Sarıay, 2004, s. 113-118).

Yeni Lisan hareketi kısa zamanda adından söz ettirerek geniş kitlelere ulaşip destek bulmuştur. Bu desteği bulabilmesi ise hareketin savunduğu düşüncelerin geçmişte de tartışılıp konuşulduğunu akla getirmektedir. Nitekim bu hareketin temelinde Türkçe düşünmenin ve hissetmenin özlemi, yazı ve konuşma dili arasında bütünlüğü sağlama gayreti, dilde sadeleşmeye gidilmesi gerektiği yönündeki ısrarlı anlayış, Tanzimat devrinden beri Şinasi, Namık Kemâl, Ziya Paşa, Mehmet Emin Yurdakul gibi önemli isimlerin çeşitli önerileriyle birçok kez gündeme gelmiştir. Şinasi ve Namık Kemâl, kimliğini henüz yeni inşa etme aşamasında olan edebiyatın ve dönüşmekte olan dilin gereksinimlerinin belirlenerek sistemli çalışmalar yapılmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir. Ziya Paşa, bir makalesinde şiirde taklitçiliği eleştirerek, dilin kültürel kimliğinin yansıtılabilmesi için halka yönelmek ve dilde sadeleşmeye gitmek gerektiğini önermiştir. Şemsettin Sami, Türkçe'nin Osmanlı'dan daha köklü bir geçmişe sahip olduğunu ifade ederek Çağatay Türkçesi'nden yararlanılmasını önermiş ve dil bilincinde canlanmayı sağlamıştır. Mehmet Emin Yurdakul ise 1898'de yayımlanmış olan “Türkçe Şiirler” ile dilde sadeleşme gayretlerini şiir diline taşıyarak sade bir dil kullanıldığında Türkçe'nin edebî vasıflarını kaybetmeyeceğini ve ne kadar etki yaratabileceğini ortaya koymuştur (Gazioğlu, 2018, s. 282-283).

Türkçülüğün kurumlaşma evresine gelene kadar Türkçe'nin öne çıkarılmasını, dilde sadeleşmenin gerekliliğini, dil bilincinin sağlanmasını, duyuş ve söyleyiş olarak da Türkçe'nin eksikliği olmadığını gösterilmesini sağlayan önemli Tanzimat düşünürlerinin izinden giden Genç Kalemler'in, gerek yazar kadrosuyla gerekse derginin ortaya koyduğu anlayışla Türk Ocağı'na yol göstererek ve

Türkçülüğün sistemli bir şekilde ortaya konulmasında önemli katkılarda bulunarak Türkçülüğün gelişiminde önemli rol oynadığını söylenebilir.

Bu derginin yazarları, Türkçülük ve dilde sadeleşme konularında İstanbul'daki Türkçü dernek ve kişilerle aynı çizgideydiler. Fakat Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki partisinde merkez kurulu üyeliğinden dolayı Genç Kalemler dergisi daha siyasi nitelik taşıyordu. Ziya Gökalp ve arkadaşları İstanbul'a yerleştikten sonra Genç Kalemler oluşumunu sürdürmeyerek Türk Ocağı'na katılmışlardır. Böylelikle Türk Ocağı, Türkçülük hareketinin merkezi olmuştur. Muhammeddin, Türkçülüğün kurumlaşma aşamasında rol oynayan çeşitli derneklerin faaliyetlerinin içeriğini genel olarak şöyle özetlemektedir (Muhammeddin, 1998, s. 70-72):

- Türk ırkının olgunlaşıp, ilerlemesi için çalışmak
- Dernek faaliyetlerinin amacı siyasi değil, aydınlatıcı nitelikte olması
- Derneklerin bütün Türkler tarafından kabul görebilecek bir ideal ortaya koymaya gayret etmeleri
- Türk ideali oluşturulurken Türk olmayan azınlıklara zarar verilmemesi
- Derneklerin Türklerin büyük çoğunluğunun kolayca anlayabileceği bir Türk dili oluşması için çalışmaları
- Türklerin, her şeyin merkezinin Avrupa olduğu düşüncesini kabul etmemeleri gerekliliği üzerine çalışmaları.

Muhammeddin'e göre, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin, Ziya Gökalp gibi Türkçü düşünürler ve Türk Derneği, Türk Yurdu Derneği gibi Türkçü derneklere ait dergilerde yazılar kaleme alan yazarlar bilinçli bir şekilde halkı aydınlatmak ve bilim yaymak gibi amaçlara yönelmişler ve siyaseti ikinci plana atmışlardır (Muhammeddin, 1998, s. 72). Yusuf Akçura'nın, "*Türkçülükte teşkilatlanma devresi*" tanımlamasını yaptığı bu dönemde kurulan derneklerin, "*siyaset dışı*" kalma konusundaki ortak kaygıları dikkat çekmektedir. Bu siyaset dışı kalma kaygısı 1912 yılında kurulan Türk Ocağı tarafından da vurgulanmıştır (Üstel, 2008, s. 263). Devletin içinde bulunduğu durum ve dönemin çalkantılı siyasi yaşamı göz önüne alındığında, sözü edilen bu Türkçü kuruluşların siyasi yaşama karışmama tutumlarının tutarlı olduğu söylenebilir.

İkinci Meşrutiyet sonrasında kurulan Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Bilgi Derneği gibi Türkçülük düşüncesini temel alan oluşumlar ve bu

derneklerin yayın organları; kurucu, yönetici ve yazar kadrolarıyla beraber Türk Ocağı ve onun yayın organı olarak faaliyet gösteren Türk Yurdu Dergisi'nin temeli olacaklardır (Bayraktutan, 1996, s. 90).

4.2.2. Türkçülük Düşüncesinin Oluşumuna Katkıda Bulunan Düşünürler

Türk Ocaklarının Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi düşünce derinliği ve entelektüel nitelikleri olan kişileri bünyesinde barındırması, Ocak için en büyük şanslardan biri olmuştur. Türk Ocaklarının bu önemli isimleri kaleme aldıkları yazılar, yaptıkları konuşmalar ile Ocakların aktif bir şekilde çalışmasını ve dönemin düşünce ortamının canlılık kazanmasını sağlamışlardır. Bunların neticesinde Türk Ocakları, genç neslin bilinç kazandığı ve eğitildiği bir eğitim kurumu gibi çalışmıştır. Ayrıca millî varlığımızın tehlike altında olduğu dönemde mali, siyasi ve sosyal olarak geri kalınmıştı. Böyle bir ortamda sorunların çözümü için çare aranırken, Türk Ocakları bu işlevi yerine getirmeye hazır bir merkez olmuştur. Bu nedenle dağılmış vaziyette olan imparatorluğun enkazının üzerinde bir ulus-devlet meydana gelirken, Türkiye Cumhuriyeti'nin düşünsel ve felsefi temelini oluşturulmasında Türk Ocaklarının önemli katkılarının bulunması, Ocak bünyesindeki entelektüel birikimin doğal sonuçlarından biridir. Özellikle ulus-devlet olma sürecinde, toplumun tepkilerine maruz kalmadan halk tarafından kolayca benimsenip uygulanmasında Ocakların gerçekleştirdiği faaliyetler yoluyla oluşturulan psikoloji çok etkili olmuştur (Gürgür, 2012, s. 3).

Türk Ocaklarının 1912'den 1920'ye kadar olan ilk dönemki oynadığı rol ve etkinliği, 1922'de tekrar kurulduğu dönemden 1931 yılına kadar olan dönemde aynı şekilde sürmemiştir. Üstelik Ocak, ikinci dönemde rakamsal açıdan çok daha iyi şartlar altında faaliyet gösteriyordu. Atatürk'ün talimatlarıyla devlet, Türk Ocaklarına maddi yardımlarda bulunmuştur. Şubelerin sayısı bu dönemde hızlı bir şekilde artmış olup 1931 yılına kadar şube sayısı 276'ya ulaşmıştır. Ocakların ikinci döneminin ilk dönemden en önemli farkı ise Ocakların, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) yan kolu gibi çalışmaya başlamasıdır. Siyaset ile iç içe olunan bu ortam, düşünsel zenginlik ve derinlik için uygun bir ortam değildir. Bunun üzerine Ziya Gökalp'in erken vefatıyla beraber düşünsel yaşamımızda büyük bir boşluk oluşmuştur.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, çabuk aksiyon alan ve teşkilatçı yapısıyla Türk Ocaklarının daha da siyasileşmemesi için çaba harcasa da nitelik, üretkenlik ve cesaret yönünden bir entelektüel desteğe sahip değildir (Gürgür, 2012, s. 3). Buradan da anlaşılacağı üzere Ocağın her bir entelektüel üyesinin katkılarının ne kadar değerli ve önemli olduğu görülmektedir. Ocağın ilk kurulduğu dönemde “*siyasetten uzak kalma*” vurgusunun ise cemiyetin devamlılığı açısından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Türk Ocaklarının kadroları Bayraktutan’a göre, Yusuf Akçura gibi burjuva kökenli ya da Mehmet Emin gibi proleter kökenli kişiler hariç tutulduğunda, genellikle Osmanlı toplumunda “ilmiye ve/veya askeriye” olarak isimlendirilen sosyal gruba dâhil isimlerden oluşmaktadır. Ayrıca bu kadroların çoğunlukla İstanbul, İzmir, Bursa, Edirne, Konya gibi imparatorluğun gelişmiş şehirlerinde yaşadığı söylenebilir. Bu sosyoekonomik ve kültürel çevrenin, Türkçülük düşüncesinin oluşumunda ve gelişiminde önemli katkılar sağladığı yadsınamaz. Türkçülük, Batı’ya benzer olarak “*şehir merkezli bir ideoloji*” olarak gelişmiş olsa da Batı’da olduğu gibi burjuvazi aracılığıyla değil, aristokrat sınıfı denilebilecek “*asker-sivil bürokrat ve aydınlar*” tarafından geliştirildiği söylenebilir (Bayraktutan, 1996, s. 119-120).

4.2.2.1. Ziya Gökalp

Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 tarihinde, Diyarbakır Evrak Müdürü ve vilâyet gazetesi başyazarı Mehmet Tefik Efendi ile Zeliha Hanım'ın oğlu olarak Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Babası Tefik Efendi'nin etkisiyle küçük yaşlardan beri Namık Kemâl'e karşı ilgi göstermiş ve onun hayranı olmuştur. Gökalp, erken yaşta babasını kaybettikten sonra ona amcası Hasib Efendi babalık ve hocalık yapmıştır. Fakat amcası, Gökalp'in yükseköğretim için İstanbul'a gitmesine izin vermemiştir. Bunun üzerine bunalım sürecine giren Gökalp, intihara teşebbüs etmiş, fakat bir operasyon sonucunda hayata döndürülmüştür. Bunun üzerine habersiz olarak İstanbul'a giderek burada siyasi ve akademik faaliyetlerine başlamıştır. İkinci Meşrutiyet döneminde cemiyet olarak faaliyet gösteren, daha sonra parti haline dönüşen İTC'de Gökalp'e çeşitli görevler verilmiştir. Ali Canip ve Ömer Seyfettin ile

birlikte Genç Kalemler Dergisi'ni çıkaran Gökalp, bu dönemde Türkçülük düşüncesiyle ilgili etkili ve şuurulu çalışmalar yapmaya başlamıştır (Gökdemir, 1989, s. 1-17).

Şekil 1: Ziya Gökalp

Kaynak: (http-3)

Gökalp, Türkçülük düşüncesinin içinde dağınık vaziyetteki düşünceleri ve güçleri bir arada toplayarak onlarda yeni ve genel nitelikte bir birleşmeyi sağlayarak bu düşüncenin program ve felsefesini meydana getirmiş ve Türkçülük düşüncesinin içinde adeta bir odak oluşturmuştur (Fuat, 1975, s. 439). Gökalp'in teorisini oluşturduğu Türkçülük düşüncesi ile birlikte geçmiş yüzyıllarda “din, mezhep ve ırk” temelli çıkan savaşlar da son bulmuştur. Çünkü Türkçülük, saldırgan ve emperyalist bir kimlikten ziyade “barışçıl ve gerçekçi” bir kimliği benimsemiştir. Bununla birlikte yurttan “siyasi, kültürel ve ideal birliğe” dayanmakta olan birlikteliğin temelleri atılmıştır. Cumhuriyet döneminde de Türkçülüğün bizzat devlet tarafından sahiplenilmesinin sonucunda Türk toplumu, milliyetçiliğin sağladığı siyasi, sosyal ve yasal eşitlikler ile birlikte güven kazanmıştır (Bars, 2017, s. 48-49).

Kafesoğlu'na göre, Gökalp'in yayımladığı “Turan” manzumesi ile yeryüzünde var olan tüm Türkleri bir arada toplamak gibi bir düşüncüyü aşılmasını amaçlamadığını fakat Türklüğün mevcudiyetinin güvence altına alınması için “kültür seferberliği” oluşturma düşüncesini amaçladığını ifade etmektedir. Gökalp'in Turancılığı, millî kültür ile yoğrulmuş çağdaş bir Türk vatanı kurmayı ve ilmiyle, felsefesiyle bilinçli bir Türklük oluşturma arzusunun ifadesidir. Bu arzu, Cumhuriyet döneminin sosyal ve kültürel faaliyetlerinde açık bir biçimde görülmektedir. Türkçülüğün Esasları ve Yeni Hayat ismiyle bir araya getirilen manzumelerinde yurttaki çeşitli sorunları tek tek ele alan ve ilim, kültür, dil, aile, kadın, üniversite, iktisat gibi birçok konuda makale kaleme alan Gökalp, Cumhuriyet'in düşünsel ve manevi anlamda mimarı olmuş ve 1924 yılında “düşünmek ve söylemek kolay, fakat yapmak ve bilhassa muvaffakiyetle neticelendirmek çok güçtür” sözleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemâl Atatürk'ün yüksek şahsiyetini takdir ve minnet ile anmıştır (Kafesoğlu, 1964, s. 9).

Gökalp, halk lisanının yanında halk edebiyatı ve kültürüne de eğilmiştir. Halktan uzaklaşmış vaziyette olan edebiyatın istikametini, özgün bir kimliğe bürünebilmesi için yeniden halka döndürmenin gerekliliği üzerinde durmuştur. Aynı zamanda Batı'dan faydalanmanın önemini kavrayan Gökalp, Batı eserlerinin Türkçeye tercüme edilmesini gerektiğini vurgulamıştır. Türk düşünce tarihinde önemli etkiler bırakan, Türkçülüğün gelişimi için çalışan ve Türkiye'de sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Gökalp, Türk sosyolojisi ve Türk edebiyatında dönemin sanatkâr ve bilgin kimselerine kılavuzluk etmiştir (Bars, 2017, s. 41-49).

Ziya Gökalp, Türkçülüğün doğuşu, gelişip olgunlaşması gibi birçok aşamada önemli roller üstlenirken, Türkçülük denildiğinde ilk akla gelen isimlerden biri olmuştur. Taha Parla, Gökalp için “*İTC'nin resmî, Kemâlistlerin gayriresmî ideoloğu*” tanımlamasını yapmıştır. Kaleme aldığı eserlerinin birçoğunu İTC iktidarlığındaki dönemde yazmış ve İTC'ye düşünsel ve siyasal anlamda destekte bulunmuştur. Bilhassa İTC'nin Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük olmak üzere dönemin en önemli üç düşünce akımının gündemde olduğu zamanda cemiyetin ideolojik görüşünü şekillendiren Gökalp, bu konu üzerinde titizlikle çalışarak Türkçülük fikriyatını oluşturmuş ve bu düşüncenin siyasete dönüştürülmesinde bizzat etkili olmuştur (Ünüvar, 2008, s. 30).

Ziya Gökalp'in Türkçülüğünü anlamak bakımından onun yaptığı şu millet tanımı çok önemlidir:

“Millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafi, ne siyasî ne de iradî bir zümre değildir. Millet; lisanca, dince, ahlâkça ve bedîyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Türk köylüsü onu “Dili dilime uyan, dini dinime uyan” diyerek tarif etmektedir.” (Gökalp , 2019, s. 37-38).

Gökalp'in millet tanımı, kapsayıcı ve birleştirici bir tanımlama olmakla birlikte, onun milleti oluşturan unsurları dar bir çerçevede ele almadığı görülmektedir. Gökalp, dil, din gibi unsurlarda ortak paydada buluşulduğu takdirde milletin oluşacağı düşüncesindedir.

4.2.2.2. Yusuf Akçura

Akçura ailesi, Şimâl Türklüğünün kadîm ailelerindedir. Tüm aristokrasi aileleri gibi Akçuraoğulları da baba ve dedelerini 400 yıl öncesine kadar bilirler. Yusuf Akçura'nın babası, büyük bir çuha fabrikasına sahip zengin bir fabrikatör olan Hasan Bey'dir. Annesi ise burjuva olan Yunusoğulları ailesinden Bibi Kamer Banu Hanım'dır. Akçura, 1879 yılında Volga sahilindeki Simbir kentinde doğmuştur. Daha iki yaşındayken babasını kaybeden Akçura, yedi yaşında annesiyle birlikte İstanbul'a taşınmış ve 1897'de Harbiye Mektebi'ne başlamıştır (Tekin, 2018, s. 20).

Akçura, Türkçülüğün yeni örgütlenmeye başladığı süreçte önemli rol oynayan Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocağı'nda birincil derecede rol oynamıştır. Türklük ile ilgili fazlaca konferanslar veren Akçura, milliyetçiliğin henüz yayılmadığı bir ortamda, Türkçü düşünürlerin bu milliyetçiliği yayma noktasında verdiği tüm mücadelelere destek verenlerin en başında gelmektedir. Bunların yanında hem Türkiye hem de Rusya'da çeşitli gazete ve dergilerde birtakım yazılar da kaleme almıştır (Georgeon, 1996, s. 66).

Akçura, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük düşüncelerinden hangisinin daha uygulanabilir olduğuna dair birtakım tespit ve yorumlarda bulunduğu 1904 yılında yayımladığı “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesinde, henüz Türkçülüğün yüksek sesle dile getirilmediği dönemde Türkçülük düşüncesini ön plana çıkarmış ve devletin kurtuluşunun, diğer iki düşünceye nazaran Türkçülük ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir (Şimşek, 2017, s. 66). Ali Suavi, Süleyman Hüsnü Paşa,

Necib Asım gibi bazı aydınlar Türkçülük hakkında birtakım yazılar kaleme almış olsalar da yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde, Türkçülük henüz bir siyaset programı biçimini almamıştı. Bu makale ile Türkçülüğün “siyaset programı” ilk kez ortaya konulurken bu makale Türk münevverlerinin üzerinde büyük etkiler yaratmıştır (Kuran, 1966, s. 530). Akçura, henüz Türkçülüğün Osmanlı’da yayılmadığı ve uygulanması gereken bir yol olarak görülmediği dönemde, detaylı bir şekilde tüm yönleriyle incelediği bu makalesinin ardından Türkçülüğün daha ön plana çıktığı bir dönemin başladığı söylenebilir.

Şekil 2: Yusuf Akçura

Kaynak: (http-4)

Akçura, Türk Ocaklarının kurulduğu yıl olan 1912 yılından, kapandığı yıl olan 1931 yılına kadar Ocağın idare kademelerinde görev almış ve Türk Yurdu Dergisi’nin yönetimini üstlenmiştir. Cumhuriyet döneminde ise TTK Başkanı olarak görev yapmış ve aynı zamanda kültür ve politika konularında Atatürk’e danışmanlık yapmıştır (Acar, 2004, s. 163). Türk Yurdu’nun, Akçura’nın düşünce hayatında ayrı bir önemi bulunmaktadır. Kimliğini ve düşüncelerini açıklayabildiği bu dergide, Türkçülük, Türklük ve Türk tarihi ile ilgili konularda Akçura’nın 70’den fazla

makalesi yayınlanmıştır. Bu nedenle, onun Türk Yurdu ile adeta özdeşleştiğini söyleyebiliriz (Karakaş, 2007, s. 224).

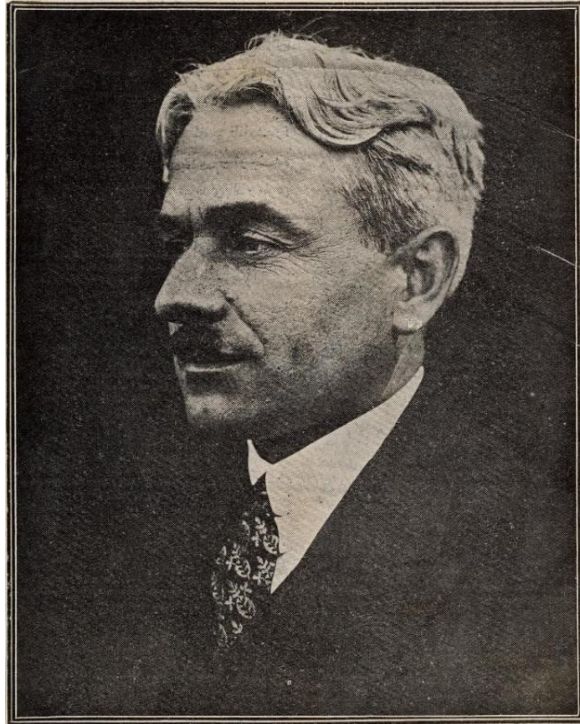
Bu derginin 24 sayısında 31 makalesi yayımlanan Akçura, düşüncelerini yaymak maksadıyla yoğun bir şekilde çalışmıştır. Osmanlı dışında yaşayan Türklerle ilgili de çeşitli araştırmalar yapmaya önem vermiş ve kültürel olarak da olsa Türkçülüğü dinamik tutacak düşüncelerini bu dergi yoluyla uygulamaya çalışmıştır (Sezgin, 2021, s. 308). İsmail Bey Gaspıralı, Akçura'nın en çok etkilendiği isimlerden biridir. Gaspıralı, Kırım'da Rusya'nın baskıcı davranışlarına rağmen Müslüman halklar ile güçlü ilişkileri olan Tatarların varlığını devam ettirebildiğini örnek göstermiş ve yine aynı yöntemle başka bölgelerdeki Türklerin de varlıklarını koruyabileceğini ve devam ettirebileceğini ifade etmiştir. Akçura, Gaspıralı'nın düşünceleriyle erken tanışmıştır (Türkman, 2004, s. 138).

Akçura'nın Türkçülüğe dair düşünceleri ile Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının sonrasında iktidardaki İTC'nin düşünceleri yakınlık gösterdiğinden bir ortak zemin oluşmuştur. Onun bu düşünceleri Millî Mücadele döneminde, milliyetçilik ve halkçılık ile etkisini ortaya koymuş ve Millî Mücadele'nin kazanılmasının ardından kurulan Cumhuriyet'in ekonomisi ve tarihinin de millî temellere dayanmasının aydınlatıcısı olmuştur. Cumhuriyet döneminde politikalarının belirlenmesi noktasında önemli fayda sağlamış ve devletin yeniden şekillendiği, birçok inkılâbın yapıldığı ortamda önemli rol oynamıştır (Berk, 2017, s. 507).

4.2.2.3. Hamdullah Suphi Tanrıöver

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Suphi Paşa'nın en küçük çocuğu olarak 1885 yılında doğmuştur. Hamdullah Suphi, babasının erken vefatı üzerine daha bir yaşındayken yetim kalmıştır. Henüz on yaşındayken şiir yazmaya başlayan Hamdullah Suphi'ye okuldaki arkadaşları “şair” adını koymuşlardır. Tahsilini tamamladıktan sonra gazetelerde şiirleri, makaleleri yayımlanan Hamdullah Suphi, kısa sürede çevresindeki gençler ve edebiyatçılar tarafından tanınmıştır. Hamdullah Suphi, Anadolu ve Rumeli'de birçok yere gitmiş ve halk ile yakınlık kurmuştur (Moralı, s. 71-73).

Hamdullah Suphi, Türk Ocağı kurulduğunda pek tanınmamaktadır. Fakat kısa süre sonra 1913’de hak ettiği konuma, yani Türk Ocağı başkanlığına gelmiştir. Türk Ocaklarını iki üç sene gibi kısa sürede İstanbul’un en canlı ve tüm Türk gençleri tarafından çok sevilen çok önemli bir sosyal kuruluşu haline getirmiştir. Ocağın kurultayları çok kalabalık, Hamdullah Suphi’nin samimi düşünce ve duygularından dolayı ise çok canlı ve gürültülü olmuştur. Onun başkanlığı döneminde, yurdun dört bir yanında yeni şubeler hızla açılmıştır Hamdullah Suphi’nin başkanlığı döneminde Türk Ocakları verimli bir şekilde çalışmış ve böylece Türkçülük düşüncesi gençler arasında hızla yayılmıştır. Bu sayede Ocakların kendini inkâr eden havası Ocağın etrafından dağılmıştır. Akçura’ya göre Türk Ocaklarının tarihinde kesinti yoktur. Ocaklar, bu kesintisiz hayatını en çok Hamdullah Suphi’ye borçludur. Çünkü Hamdullah Suphi, kendi hayatını ve geleceğini Ocak ile bir tutmuş ve enerjisi, takîb fikri, taktisyenliği sayesinde, Ocakları Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar getirebilmiştir (Akçura, 2019, s. 258-268).

Şekil 3: Hamdullah Suphi Tanrıöver

Kaynak: (http-5)

13 Ocak 1920'de, işgalleri protesto amacıyla Sultanahmet mitinglerinin sonuncusu yapılmıştır. 150 bin kişinin katıldığı bu mitingde söz alan Hamdullah Suphi, kalabalığa şöyle hitap etmiştir (Coşar, 1920): “Hakkımızda başkaları son sözlerini söylemeden evvel biz halkça, milletçe kendi hakkımızda son sözümüzü söylemek mecburiyetindeyiz. Çok geçmeden bedbaht topraklarımızda bir türlü tanılmak istenilmeyen en meşru haklarımıza ait hükümleri tebliğ edeceklerdir. Bize uzatılacak hükümler, ondört aydan beri beklediğimiz sulhu bir idam kararıyla başlatmak isterse Trakya’dan Erzurum’a kadar milyonlarca göğüsten ıztırap ile, yeis ile bir söz çıkacak: Biz ölmek istemiyoruz. Bize sulh diye uzatacakları idam bıçağını kendi elimizle kendi göğüsümüze saplıyacak ve biz emir ile intihar etmiyeceğiz. Biz ölmeyiz, ölemeyiz.”

Dönemin gazetelerinde, Hamdullah Suphi ve diğer konuşmacıların katıldığı bu kalabalık mitingün bir hayli coşkulu geçtiğine yönelik haberler yer almaktadır. Düzenlenen miting ve Hamdullah Suphi'nin çabaları sonucunda siyasi kademeler şuur kazanmış ve böylelikle olumlu siyasi gelişmeler yaşanmıştır (Marttin, 2018, s. 279).

Hamdullah Suphi'nin Türk Ocaklarında ve vatanın birçok farklı noktasında verdiği çok etkili konferanslar ve basındaki yazıları incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve gelişiminde çok önemli hizmetleri bulunduğu açıkça görülmektedir (Tevetoğlu, 1966, s. 790). Abdülhak Şinasi Hisar, Hamdullah Suphi'ye dair şu sözleri söylemektedir:

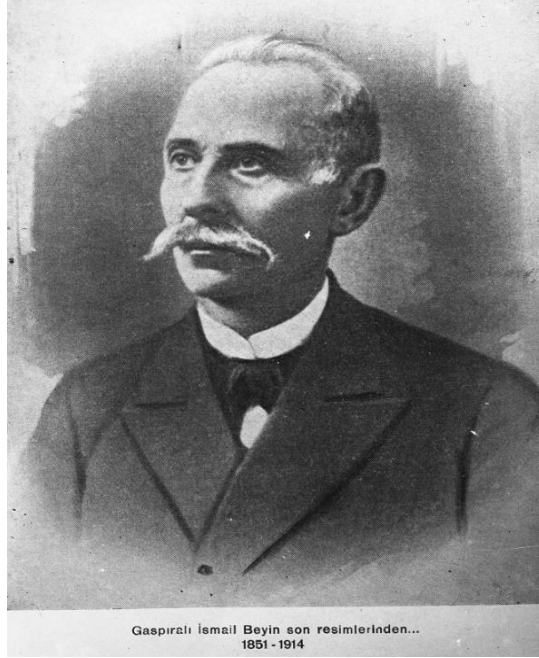
“Hamdullah Suphi'nin ruhu kendi yaktığı, uyandırdığı Türk Ocağı etrafında senelerce bu Ocaktan feyiz aldı, şulelendi, onun bir pervane gibi etrafında döndü, tavaf etti, çile çıkardı, nihayet erdi. Senelerce bu aşk ile, bu aşk için yoğurulmuş, çırpınmış olan bu ruh hem kendi için, hem de bunu etrafına neşir ve telkin için, onun ümidini, aşkını, emelini, dinini, mezhebini, imanını söylüyordu” (Rado, 1966, s. 12).

4.2.2.4. İsmail Bey Gaspıralı

Rusya'daki Türkçülük ve yenileşme hareketinin en büyük temsilcisi konumunda görülen İsmail Bey Gaspıralı, 21 Mart 1851 tarihinde Kırım'ın Bahçesaray şehrinin yakınındaki Avcıköy'de doğmuştur. Babası Mustafa Alioğlu,

Çarlık ordusundan emekli bir teğmen; annesi Fatma Hanım ise Kırım soylularından İlyas Mirza Kaytafoz'un kızıdır. Gaspıralı, ilköğretim eğitimini Bahçesaray'da bir Müslüman okulunda, ortaokul eğitimini ise Akmesicid Erkek Ortaokulu'nda almıştır. Burada iki yıl eğitim görmesinin ardından Voronej'de bir askerî okula girmiştir (Toker, 2004, s. 32). Daha sonra ise Milyutin gimnazyumuna giren Gaspıralı'nın Rus Askerî İdadisi ortamında yetişmesi, onda millî hislerin ve millî şuurun doğmasına neden olmuştur (Sağlam, 2019, s. 441).

Gaspıralı'nın düşüncelerinin, “*dilde, fikirde, işte birlik düşüncesi*” ve “Batı'daki gerekli bilgileri alıp doğuya yaymak ve bozulan eğitim sistemini tekrardan düzenlemek” olmak üzere iki ana başlık üzerinden okumak mümkündür. Gaspıralı'nın eğitim sistemi üzerine düşünmesi ise dönemin ihtiyaçlarından doğan bir gerçek olarak öne çıkmaktadır. Avrupa, akli ve pozitif bilimleri temel alarak yeni ve çağdaş düzeyde bir eğitime adım atarken Türk coğrafyası bu yeni ve çağdaş eğitim düzeninden uzak kalmış, bu nedenle de birçok sorunla yüzleşmek durumunda kalmıştır (Ergüneş, 2014, s. 124-125).

Şekil 4: İsmail Bey Gaspıralı

Kaynak: (http-6)

Türk Yurdu'nun “küçük kardeşi” olarak övünülen ve ondokuzuncu yüzyılda millî uyanışın öncüsü olarak kabul edilen Gaspıralı, Türk dünyasının millî bir yoksulluk içinde olduğunun farkına varmış ve bu yönde Osmanlı, Rusya, Asya ve daha birçok yerde sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanarak Türklerin zihinlerinde Türklük bilgisini kavrayabilmesini amaçlamıştır. “*Dilde, fikirde, işte birlik*” ilkesi ile Türk dünyasına ve millî şuurun kazanılmasına yönelik sağladığı katkılar onu “millî uyanışın simgesi” haline getirmiştir. Ayrıca Türk Yurdu'ndaki Rusya Türkü ve Osmanlı Türkü aydınlarının düşüncelerinin oluşumu ve gelişiminde Gaspıralı'nın etkisi oldukça fazladır (Sezgin, 2021, s. 312).

Türkçülük düşüncesini yayabilmek ve Türk-Müslüman dünyasına bilinç kazandırabilmek amacıyla birçok kez Türkistan, Hindistan, Türkiye ve daha başka pek çok farklı ülkeye ziyarette bulunan Gaspıralı, bu ziyaretleri yaparken Türkçülüğün gelişmesinin güçlü bir din birliği ile mümkün olacağını düşünmekteydi. Bu yüzden Gaspıralı, İslâmcılık ve Türkçülüğü eş tutarak ikisini de benimseyip yaymaya çalışmıştır. Ona göre, bu ikisi arasında birliğin sağlanabildiği vakit Türkçülük de sonsuza dek varlığını sürdürecektir. Gaspıralı, Rusya topraklarında yaşayan Müslümanların milliyetçi ve özgürlükçü ruhunun yükseltilmesinde yaptığı katkılar ile Türk İslâm dünyasının önemli düşünürü olarak büyük izler bırakmıştır (Elekberli, 2018, s. 339).

4.2.2.5. Mehmed Emin Yurdakul

5 Mayıs 1869'da İstanbul'da doğan Mehmet Emin Yurdakul'un baba tarafı, Terkos Gölü'nün civarında bulunan Zekeriya Köyü halkından, annesi Emine Hatun ise Trakya Uzuncaova Hasköyü'nden körükçü Mehmet Ağa'nın kızıdır. Ailesine bakıldığında Yurdakul'un “halk çocuğu” olduğu değerlendirilebilir (Gözler, 1974, s. 219).

18 yaşında Mülkiye'den tasdikname ile ayrılan Yurdakul, bir süre kâtip olarak çalışmış ve iki yıl sonra Hukuk mektebine başlamış fakat Amerika'ya gitme kararı alması üzerine bu mektepten de ayrılmıştır. Onun hayatında mekteplerin etkisi pek olmamıştır. Esas ilham kaynakları; babası, balıkçı kahvelerinde dinlediği hikâyeler ve eşi Müzeyyen Hanım ile beraber çıktığı Anadolu gezisinde gördükleri ve

duydıkları olmuştur. Onun halkçı olmasını sağlayan ve halkın kederlerini dile getirmeye sevk eden etmen, babasının gösterişsiz çevresiyle yakından görerek inceleme fırsatı bulduğu dönemin bakımsız ve acı dolu Anadolu coğrafyasıdır (İğdemir, 1944, s. 8).

Yurdakul'a babasının “Kerem ile Aslı”, “Aşık Garib” gibi halk eserlerini okutmasının da etkisi büyüktür. Bu eserleri zevkle okumuş ve okuduklarının etkisiyle millî bir edebiyatın oluşturulması ihtiyacını hissetmiştir. Yurdakul'u etkileyen, onun düşüncelerini şekillendiren bir diğer kişi ise, “Batı'nın sömürgeciliği altında mahkûm durumda bulunan milletlerin manevi güç kazanıp ayaklanarak kendi özgürlüklerine bağımsızlıklarına kavuşması gerektiği” idealine sahip olan Şeyh Cemalettin-i Efganî olmuştur (Gözler, 1974, s. 222-223).

Küçük yaşlarda şiirler kaleme alan Yurdakul, asıl ününü Yunan Harbi sırasında yayımlanan Asır gazetesindeki “Cenge Giderken” adlı şiir ile elde etmiştir. “*Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur*” mısrası ile başlayan bu eşsiz şiir, dönemin karamsar ve ümitsiz durumdaki Türk halkının rahat bir nefes almasını sağlamış ve Türklerin umutsuzluktan kurtulmasında büyük etkisi olmuş ve bu şiirle birlikte Türklerde millî şuur uyanmıştır (Ocal, 1949, s. 11).

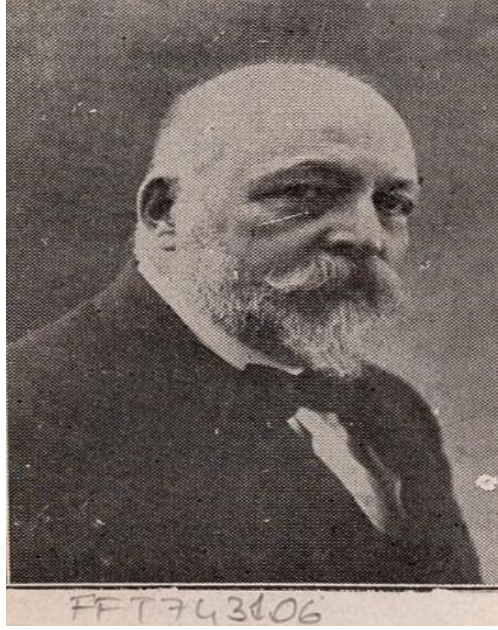
1897'de yayımlanan “Cenge Giderken” adlı şiiriyle takdir toplayan şair, manzumeler kaleme almaya devam etmiştir. Milletinin büyüklüğüne inanan Yurdakul, “*Yunan Sınırını Geçerken*” isimli manzumede ise şunları dile getirmiştir:

“Hangi Türktür gerdenine urgan, kemend urdurur?

Hangi Türktür mescidine çanlı kule kurdurur?

Milletimiz köle olmaz; böyle günde kim durur?

Biz Türkleriz; Kızılırmak olur böyle taşarız!” (Levend, 1969, s. 703-704).

Şekil 5: Mehmed Emin Yurdakul

Kaynak: (http-7)

“*Halkçı, milliyetçi ve insaniyetçi*” ilkelere içerik olarak tamamen bağlı olan Yurdakul, dönemin münevverlerini bu çalışma alanında düşünüp eserler kaleme almaya teşvik ediyordu. Anadolu’da yaşayan insanları tanıyıp bu insanlara ilgi göstermek o dönemin münevverlerince, daha farkında olunmayan gerçeklerdendi (Bulut, 1984, s. 23).

Yurdakul, İTC İstanbul murahhaslığı teklif edildiğinde Enver Paşa, Yurdakul’a şu sözleri söylemiştir: “Biz Osmanlılık düşüncesini takip ediyoruz, siz ise Türkçülüğün içeride ve dışarıda temsilcisi konumundasınız. Hem İTC İstanbul murahhası hem de Türkçülük düşüncesini takip eden bir derginin sahibi olursanız, bu bizim takip ettiğimiz Osmanlılık düşüncesine uymaz”. Bunun üzerine Yurdakul, murahhaslığı reddetmiş ve Türk Yurdu Dergisi’ni yayımlama kararını vermiştir. Yine bu yıllarda Askerî Tıbbiye öğrencileri, Türk Ocağı’nı kurmaya yönelik girişimleri nedeniyle dönemin önemli Türk aydınlarına başvurmuştur. Başvurulan bu aydınlar arasında Mehmet Emin Yurdakul da bulunmaktaydı. Yurdakul’u Ocağın kurucuları arasına yazmışlar fakat Yurdakul, Ocağın açılışından önce Erzurum Valiliği’ne tayini çıkması nedeniyle Türk Yurdu’nu da Akçura’ya devredip Erzurum’a gitmiştir (İğdemir, 1944, s. 9-10).

Yurdakul Millî Mücadele döneminde, çeşitli cepheleri dolaşıp heyecan dolu konuşmalarıyla halkı uyarmaya ve askerinin manevi gücünü arttırmaya çalışarak

Anadolu'da Atatürk'ün izinde ve tüm varlığıyla yurdun ve milletin hizmetinde olduğunu göstermiştir (Levend, 1969, s. 707). Bu dönemde, vatan sathında birlik ve beraberlik ruhunu hissettirebilmek için ruhu ve kalemi ile çalışmakta tereddüt etmemiş ve bunda başarılı olmuştur. Mustafa Kemâl Paşa, Yurdakul'un başarısını bir mektup yazarak şöyle dile getirmiştir:

“Muhterem Beyefendi;

Hassas ve müşfik bir ruhun samimî ilhamını ifade eden mektubunuzu aldım. Hakkımdaki teveccüh ve takdirata teşekkür ederim. Biz mesaimizde hakkımızın ulviyetine, halkımızın azim ve imanına istinad ediyoruz. Bahsettiğiniz muvaffakiyetin menbaı bu iki kuvvettir. “Siperler” makalenizi büyük bir zevk ve neş'e ile okudum. Muhitinizdeki irşadat-ı vatanperveranenizden muntazaman haberdar oluyorum. Sayınız meşkûr olsun, efendim. 1 Şubat 1338

Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Mustafa Kemâl” (Gözler, 1974, s. 221-222).

4.2.3. Türkçülük Düşüncesinin İnşasında Türk Ocaklarının Üstlendiği Rol

Türk Ocaklarının, Türkçülük düşüncesinin inşası sürecinde üstlendiği rolü anlayabilmek için Ocakların kuruluşu, örgütlenmesi, siyaset ile ilişkisi, farklı siyasi dönemlerde aldığı sorumluluklar ve gerçekleştirdiği faaliyetler, dönemin siyasi figürleri ve siyasi partileri ile olan ilişkileri, cemiyetin kuruluşunda ve gelişiminde önemli rol oynayan aydınları incelemek gereklidir.

4.2.3.1. Türk Ocaklarının Kuruluşu

Türk Ocağı'nın kendisinden önceki milliyetçi derneklerden farkı; pedagojik bir bakış açısını benimsemesi ve Türkler arasında bilginin yaygınlaştırması amacına hizmet etmesiydi. Derneğin oluşumunda büyük rol oynayan Tıbbiye öğrencileri, Türklerin kendi okullarında dahi imparatorlukta yaşayan diğer milletlere nazaran geç kalmışlığının sıkıntısını yaşamışlardı. Bu sıkıntıyı yaşayan öğrenciler, “Türklerin

siyasi biçimdeki egemenlik anlayışından, tarım, ticaret ve sanayi temelli bir egemenlik anlayışına geçmesinin gerekliliğini” savunuyorlardı (Georgeon, 2006, s. 30). Milliyetçiliğin askerî okulların ardından yine aynı şekilde modern eğitimin verildiği Mülkiye’de yayılması, ayrıca İttihat ve Terakki’nin de Askerî Tıbbiye’de kurulması dikkate alındığında, Türkiye’de özgürlükçü ve milliyetçi hareketlerin meydana gelmesinin de genel olarak mekteplerden kaynaklandığı görülmektedir (Sarımay, 2004, s. 135).

Henüz ideallerini istediği biçimde şekillendirememiş olan sayıca çok az Türk, idealleri uğruna gayret gösterip çalışırken bu uğurda dergiler çıkarıyor, dernekler kuruyordu fakat bu ideali gerçekleştirme arzusu sadece birkaç Türk’ten ibaret olduğundan ve çoğunluğun bunu sezememesinden dolayı çıkarılan dergiler bir iki nüsha çıkarıldıktan sonra kayboluyor, kurulan dernekler ise süreklilik gösteremiyordu. Böyle bir ortamda, Türk okullarında öğrenim gören azınlıkların çocukları birbirleri arasında gerçek bir dayanışma içerisindeydi. Azınlıklar, okullarda böyle bir dayanışma içerisinde çalışırken, Türk çocukları arasında bir uyum bulunmamaktaydı. Bu durumdan rahatsızlık duyan Türk çocuklarında Türklük hissi uyanmaya başlamıştı. Yüksekokullar arasında bu duyguları paylaşan ve Türklük hisleri kabarmış vaziyette olan ilk okul Tıbbiye olmuştur (Orkun, 1977, s. 98).

Osmanlı’da, Türklerin “kültürel, sosyal ve ekonomik düzeylerinin siyasete müdâhil olmadan yükseltilmesine katkıda bulunabilecek büyük ve ciddi bir milliyetçi dernek kurulması” düşüncesi ilk olarak İstanbul’da Fransızca olarak çıkarılan Jeune Turc (Genç Türk) adındaki bir gazetede ifade edilmiştir. Bu gazeteden daha ziyade Celâl Nuri İleri’nin kaleme aldığı yazılarında dile getirilmiştir (Akyüz, 1986, s. 201). Bu gazetede dile getirilen “siyasete müdâhil olmama” ilkesinin, daha sonra kurulacak olan Türk Ocaklarının Kuruluş Nizamnamesinde bizzat yer almış olması da bu gazetenin ve Celâl Nuri İleri’nin Ocaklara yol göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Bu yazılarda Celâl Nuri, memlekette okulsuzluğun yol açtığı zararlardan bahsetmiş, Donanma Cemiyeti gibi ilmi ve bilgiyi yaymak ve okullar açmak amacıyla bir derneğin kurulması gerekliliğini dile getirmiştir. Bu yazıları Tıbbiyeli aydınlar ve heyecanlı gençler çok elverişli bulmuş ve hemen girişimde bulunmuşlardır. O dönemde 360 civarında öğrencisi bulunan Tıbbiye’nin Türk

olmayan unsurları bu girişime dâhil olmamış ve birtakım kozmopolitlerin de ayrılmasından sonra 228 Tıbbiye öğrencisi anlaşmışlardır (Orkun, 1977, s. 99).

Böylelikle Askerî Tıbbiye'de öğrenim gören Türk öğrenciler arasında birlik ve beraberlik sağlanmıştı. Bu birlik ve beraberliğin tüm yükseköğrenim gören gençleri de kapsamı maksadıyla küçük çaplı bir birlik hareketi başlatılmıştır. Okul yönetimi, bu akım ve hareketleri öğrendiğinde Türk öğrencilerin toplanıp birlik olmalarını engelleyebilmek amacıyla tüm tedbirleri almıştır. Fakat tüm bu tedbirlere rağmen Askerî Tıbbiye'de doğan fikirler sivil okullarda da yankı uyandırmaya başlamıştır. Tıbbiyelilerin başlattığı bu hareket doğrultusunda hareketin savunucuları Karaca Ahmet Mezarlığında devamlı olarak toplanmaktaydı. Bu toplantılarda çeşitli fikirler ortaya atılıyor ve tartışmalar gerçekleşiyordu. Askerî Tıbbiye'de olgunlaşan bu ülkü hakkında öğrenciler birtakım kişilerden fikir alma yoluna gitmişlerdir. Birçok şair, ilim adamı, yazar, politikacılar ve tanınmış askerlerin görüşlerini alırken millî fikirlerin yayılmasını sağlayacak ve bu fikirleri yayınlayabilecek bir dernek çevresinde toplanma konusundaki görüş ve önerilerini de alıyorlardı. Görüşleri istenen bu ünlü kimselerden çok az bir kısmı yardıma bulunmayı ve harekete katılmayı vadediyorlardı. Bu kimselerin büyük bir kısmı ise tereddüt ediyor veya bu fikirlere karşıt bir tavırda bulunuyorlardı. Öğrenciler, çok büyük bir destek bulamasalar da çalışmalarını sürdürüyor, hatta daha büyük bir umutla yüksekokullarda teşkilatlanmanın güçlendirilmesi için çaba sarf ediyorlardı. Büyük uğraşlar neticesinde nihayet cemiyetin kurulması için bir tüzük hazırlanmıştır (Türk Kültür ve Medeniyeti Araştırma Gurubu, 1985, s. 21).

Bu görüşleri benimseyen İstanbul Tıp Fakültesi öğrencileri, bu düşüncelerini gerçekleştirme konusunda kendilerine yardımcı olabileceğini düşündükleri birtakım aydınlara başvurmuşlardır. Aralarından seçmiş oldukları müteşebbis heyet, 190 Tıbbiyeli adına 11 Mayıs 1911 tarihli, aşağıda yer alan mektubu bahsi geçen aydınlara göndermişlerdir:

“Efendimiz,

Türk ırkının maarif mekteplerine hizmet ederek, içtimai geleceğini temin emeliyle toplanmış 190 Askeri Tıbbiyeli namına zat-ı âlilerinize müracaat ediyoruz.

Maksadımız, arz edeceğimiz şeylere dair hâkimane ve edibane fikirlerinizi öğrenmektir.

Türk kavmi, hayat-ı inkıraz yaşamaktadır. Buna seleflerimiz gibi lâkayt kalamayız. Hayat ebedî bir mücadeledir ve bu mücadelede muvaffakiyetin en büyük şartı, maarif ve mekteplerin galebesidir.

Bizler; tekamül kanununa riayet fikrinde ısrarlı, ziraat, ticaret ve sanayi ile kazanılmış bir içtimaî hakimiyeti, kuru bir siyasî hakimiyete tercih etmekteyiz.

Nesl-i müstakbel temiz olsun; miskinliği günah, faaliyeti ibadet bilsin. Müteşebbis, kuvvetli ve servet sahibi olsun.

Böyle bir cemiyetin temel taşlarını yüksek mekteplere devam eden Türk gencinin maddî-manevî fedakârlıklarıyla atacağız.

Bu babdaki hâkimane ve edibane görüşlerinizi öğrenmek istediğimizi bildirir; ilmi ve fiilî iş birliğinde bulunmalarını ısrarla temenni eyleriz;

Efendimiz

190 Tıbbiyeli Türk Evlâdı” (Akyüz, 1986, s. 201-202; http-8).

“Cehalete karşı mücâdele” ilkesiyle özetledikleri bu hareketi temsilen oluşturulan heyette şu isimler bulunmaktaydı: Dördüncü sınıftan Mahmud, Refet, Edhem, Hâşim, Celal, Behcet, üçüncü sınıftan Hüseyin Fikret, Hüseyin Cahid Baydur, Muhsin, Neşet, Lütfi, Süleyman, ikinci sınıftan ise ise Habib Efendiler (Akçura, 2019, s. 253). Bu heyet, Doktor Fuad Sâbit başkanlığında bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya katılan isimler arasında Mehmet Emin, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent ve Ahmet Agayef vardır. Doktor Fuat Sâbit’in teklifiyle, kurulacak olan cemiyetin adının “*Türk Ocağı*” olarak belirlenmesi uygun görülmüştür. Bu aşamadan sonra bir çalışma programı hazırlığı sonrasında Türk Ocağı Nizamnamesi hakkında görüşmeler yapılmıştır. Yusuf Akçura, 3 Temmuz 1911’de gerçekleştirilen toplantının, Türk Ocağı’nın fiili kuruluş tarihi olduğunu açıklamıştır (Tuncer, Hacaloğlu ve Memişoğlu, 1998, s. 9).

Ocağın resmi kuruluş tarihi 12 Mart 1912’dir. Resmi kuruluşa kadar yönetim merkezi birkaç kez değişmiş ve birçok toplantı da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılardaki görüşmeler genellikle nizamname hakkında yapılmıştır. Sözü edilen sorunlardan en çok tartışmaya sebebiyet veren konu, Türk Ocağı’nın amaçları doğrultusunda ne gibi faaliyetlere girişileceği üzerine olmuştur. Türk Ocağı kulüpleri mi açmalı yoksa birtakım kitap, dergi yayımlamak ve okullar açmakla mı yetinmeli soruları üzerine tartışılmıştır. Tıbbiye öğrencileri, kulüpler açıldığında Ocağın siyasete bulaşmasından korktukları için kulüpler açılmasına net bir şekilde karşı çıkmışlardır (Akçura, 2019, s. 254-255).

Tablo 3. Türk Ocağı Kurucuları

Şâir Mehmed Emin Bey
Ahmed Ferid Bey
Ağaoğlu Ahmed Bey
Doktor Fuat Sâbit Bey

Kaynak: Akçura, Y. (1981). Yeni Türk Devletinin öncüleri -1928 yılı yazıları-. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 198.

Tablo 4. Türk Ocağı Geçici İdare Heyeti

Reis:	Mehmed Emin Bey
İkinci Reis:	Yusuf Akçura
Kâtip:	Mehmed Ali Tevfik Bey
Vezenedar:	Doktor Fuat Sâbit Bey

Kaynak: Akçura, Y. (1981). Yeni Türk Devletinin öncüleri -1928 yılı yazıları-. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 198

Geçici İdare Heyeti de belirlendikten sonra kuruluş hazırlıklarına başlayan ve maddî yardımları kabul eden Ocağa ilk önemli yardımı 50 altın bağışlayarak Hüseyin Cahid Yalçın yapmıştır (Akyüz, 1986, s. 202). Ülkedeki tanınan önemli isimler de Ocağa manevi desteklerinin yanında maddi olarak da destekte bulunmuşlardır. İTC'ye mensup olan Talât Paşa, Cemal Paşa ve Enver Paşa da para yardımında bulunmuştur. Türk Ocağı, ilk toplantılarını Akbıyık'ta Yusuf Akçura'nın Türk Yurdu Dergisinin idarehanesinde yapmıştır. Ocak, o sırada Türklükle ilgili yayınlar yapan Türk Yurdu Dergisi'ne büyük destekte bulunmuştur. Türk Yurdu Dergisi kısa bir

zaman sonra, hızlı bir şekilde büyüyen Türk Ocağı'nın yayın organı olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Ocak, üniversite öğrencileriyle ilgilenmeye ve onları yetiştirmeye gayret ederken maddi olarak da iyi duruma geldikten sonra yeni bir binaya taşınma gereği hissetmiş ve Beyazıt'ta Divanyolu'nda müstakil bir binaya taşınmıştır (Orkun, 1977, s. 102-103).

4.2.3.2. Türk Ocaklarının Örgütlenmesi

Türk Ocağı resmen kurulduktan sonra Ahmet Ferit Tek başkan seçilmiş fakat başkanlığı kısa sürmüştür. Ardından Hamdullah Suphi Tanrıöver başkan seçilirken Yusuf Akçura, yapılan iki seçimde de ikinci başkan olarak idare heyetinde yer almıştır (Akyüz, 1986, s. 202). Hamdullah Suphi'nin başkan seçilmesinden sonra Türk Ocağı daha etkin çalışmaya başlamış ve yurdun çeşitli yerlerinde yeni şubeler açmıştır. Özellikle İstanbul Türk Ocağı, gençlerin düşünsel ve edebî bakımdan gelişmesine millî bir yön vererek o dönemin en önemli merkezlerinden biri olarak öne çıkmıştır (Darendelioğlu, 1977, s. 49). Ocakların merkezi olan İstanbul Türk Ocağı, hem üye sayısını hem de çalışmalarını arttırırken verdiği konferanslarla da ilgi odağı haline gelmişti. Bu konferansların odak noktası, millî meselelerdir. Konferans verenler; Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yusuf Akçura, Fuad Köprülü, Celâl Sahir, Bursalı Mehmed Tahir, Halide Edip Adivar, Ahmet Ağaoğlu gibi önemli isimlerdir (Akyüz, 1986, s. 204).

Hamdullah Suphi'nin başkan olmasının ardından hızla gelişen Türk Ocağı'nın 1918 yılına gelindiğinde üye sayısı 2743'e ulaşırken, İstanbul dışında açtığı şube sayısı da 25'e ulaşmıştır. İstanbul Türk Ocağı, gerçekleştirdiği konferans, konser, serbest dersler gibi etkinliklerinin yanında kurduğu kitaplık ile birlikte bir millî kültür merkezi gibi çalışmıştır. Ayrıca birçok öğrenciye burs imkânı sağlarken Türkistan'dan gelen birtakım önemli kişilerin ve heyetlerin uğradığı önemli bir konuma ulaşmıştır. Türk Ocağı, etkin bir şekilde çalıştığı bu dönemde iktidar olan İttihat Terakki Fırkası ile ilişkileri iyi bir şekilde yürütmüş olsa da günlük siyasete bulaşmadan özerk yapısını koruyarak çalışmalarını sürdürmüştür (Acar, 2012, s. 101). Bu yoğun çalışmalar, kısa zamanda güzel sonuçlar vermeye başlamıştır. Millî bilince sahip genç nesillerin birbirini takip ettiği bir dönem olmuştur. Fakat Balkan

Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yetişen bu nesillerin önemli çoğunluğunun kaybedilmesine neden olmuştur. Sözü edilen felâketlere rağmen bu nesillerden geriye kalanlar, Millî Mücadele'den zaferle çıkıp millî bir devlet kurma başarısını göstermişlerdir (Akyüz, 1986, s. 204).

Türk Ocakları, gerek faaliyetleri bakımından gerekse benimsediği düşünce ve görüşler bakımından, yaşanan hadiselerin ağırlığından bunalmış ve çaresiz kalmış Türk aydınları ve gençlerine yeni bir umut, heyecan ve millî ruh aşılayabilmiştir. Birinci Dünya Savaşı döneminde yurttan Ocak düşüncesinin yayılması, açılan Ocak şubelerinden daha hızlı gelişmiş ve vatanda “*Ocaklı*” diye bir tip ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Enver Paşa'nın, Doğu'da hazırlanan büyük harekât için Türk Ocakları üyesi zabıtları istemesi, Çanakkale cephesinde olağanüstü fedakârlık isteyen görevlerde sorumluluk alan gönüllü kişilerin çoğunluğunun Türk Ocakları üyesi olan yedek subaylardan oluşması, Çanakkale Savaşları esnasında Vehip Paşa'nın, İstanbul gazetecilerine “*Ne vakit çok müşkül bir vazife yapılmak icap ederse en evvel Ocaklı zabıtları hatırladığımızı size haber vermeliyim*” şeklindeki söylemi, Türk Ocaklarının millî bilinç oluşturmada önemli etkiler bıraktığına dair kanıtlardır. İlk nesil Türk Ocaklılar, cephelerde vatanın savunulması ve korunmasında olgunlaşarak, tüm yurda millî ruhu yaymayı başarmıştır (Sarınay, 2022, s. 18-19).

Osmanlı'nın henüz yıkılmadığı dönemde Türk Ocağı, Türk olmayan unsurların dışında Türk olan fakat İslâmcılık ülküsüne bağlı ya da henüz millî bilinç kazanmamış aydın kesime karşı da mücadelede bulunmak durumunda kalmıştır. Ayrıca Ocak, günlük siyasete karışmayacağını ilke edinmiş ve savaş döneminde bu ilkelere bağlılığını sürdürmüştür. Fakat Mütareke döneminde, hem işgal güçlerine karşı hem de onurlu bir siyaset yürütmekten âciz durumda olan devlete karşı tavrını ortaya koymuş ve günlük politikaya bu haliyle müdâhil olmuştur (Akyüz, 1986, s. 205).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrıldığıının belgesi olan Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, millî varlığın tehlike altında olduğunu gören Ocak üyeleri, mütareke döneminde işgal güçlerine karşı mücadele sırasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Bilhassa İzmir'in işgal edilmesinden sonra İstanbul'da düzenlenen Fatih ve Sultanahmet mitinglerinin gerçekleştirilmesine öncülük eden Türk Ocaklarının Halide Edip, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin ve

Hüseyin Ragıp gibi üyeleri, bu mitinglerde milleti mücadele etmeye sevk eden konuşmaları gerçekleştirmişlerdir (Sarıay, 2022, s. 19)

Şekil 6: Sultanahmet Mitingi

Kaynak: (http-9)

23 Mayıs 1919 tarihinde Sultanahmet'te yapılan mitingde, Millî Şair Mehmet Emin, İstanbul basınını temsilen Fahrettin Hayri Bey, Selim Sırrı Tarcan, Dr. Sâbit Bey ve Halide Edip Hanım konuşma yapmışlardır (Kurnaz, 1996, s. 260). Halide Edip Hanım'ın konuşma yapmak için kürsüye doğru ilerleyişini ve miting ortamını Metin Savaş, "Kıvılcım" adlı romanında şöyle anlatmıştır:

"Çarşafly çarşafsız kadınlar, fesli kalpaklı erkekler, genç kızlar, çocuklar, bölük bölük talebeler, geleni gideni buyur eden ayvazlar, kıvrık uçlu bıyıklılar, derviş sakallılar, yakaları canfesli redingotlular, ağır kumaştan cübbeliler, hotozlu başlıklar, değirmi yüzlüler, çakır gözlüler. Minarelerin şerefelerinde karalara bürünmüş Türk Bayrakları. Halide Edip süngülü neferlerin himayesinde kürsüye yürüyor. Kürsüde simsiyah bir örtü. İtilaf Kuvvetleri uçakları minareler arasından uçarak gözdağı veriyor. Uçakların motorları sinek vızıltısı. Fasa fiso. Kimin umurunda? Halide Ana kürsüdedir" (Savaş, 2021, s. 341-342).

Halide Edip, kürsüye gelmiş ve kalabalığa şu şekilde seslenmiştir:

"Dâvâmızı ilân ediyorum. Bu dâvâmız da Türkiye'nin hak ve istiklâlidir. Türkler, Türkiye'nin ebedî hakkına asla dokundurmayacaklar, yarın Hakk'ın mahkeme-i kübrâsı önünde zâlimlerin hepsi mahkemeye çekilecek, onlara bizim kanlarımızı döktürdünüz diyecekler... İşte kardeşlerim, işte evlâtlarım, dâvânızdan kaçmayınız. O gün size hak verecekler, bugün iki dostunuz vardır. Birisi, kalbi mâbetleri bizimle bir olan Müslüman dünyası, birisi zâlimleri yakasından sürükleyecek hak sahibi büyük milletlerdir.

Kardeşlerim! Evlatlarım! Osmanlı toprağında böyle muazzam, böyle tarihi bir gün belki bir daha idrak etmeyeceğiz. Evlatlarım, öyle bir gün olur da bir daha toplanamazsak, içimizde ölenler olursa, Türkün istiklâl bayrağı ile mezarı üzerine geliniz” (Kurnaz, 1996, s. 260).

Şekil 7: Halide Edip, Sultanahmet Mitinginde Konuşma Yaparken

Kaynak: (http-10)

Halide Edip, “Ateşten Gömlek” adlı romanında, protesto mitinglerinden birinde geçenleri şöyle dile getirmiştir:

“Bir aralık kürsünün kenarında denizin dibinden gelir gibi sesler hâsıl oldu; havada öyle derin bir sükûn vardı ki bu gulguleyi canımız kulaklarımıza toplanmış gibi dinledik ve ak gökte bir vızıltı duyduk. Minarelerin üstünde iki siyah tayyare dolaşıyordu. Fakat halkın duyduğu şey ölümden kuvvetli idi. Kimse ne başını kaldırdı, ne alâkadar oldu” (Adıvar, 2007, s. 44-45).

İşgalleri protesto etmek maksadıyla düzenlenen Sultanahmet mitinglerinde, birbirinden farklı düşünen, farklı giyinen ve birçok yönden ayrılan yüzbinlerce insan, Türklük bilinciyle ve düşman kuvvetlerinin tehditlerine rağmen miting alanında toplanmış ve hep bir ağızdan, gür bir sesle işgali reddetmiş ve bağımsızlıklarını istediklerini haykırmışlardır.

Ocaklar, Anadolu'nun birçok noktasının işgaline karşılık Türklerin davasındaki haklılığını tüm dünyaya duyurmak maksadıyla oluşturulan Millî Kongre Cemiyeti'nin kurulmasına da destek olmuştur. İzmir işgal edilmeden bir gün önce kaleme alınan Redd-i İlhak Beyannamesi, İzmir Türk Ocağı'nda hazırlanmıştır. İzmir Türk Ocağı, bu beyannamenin tüm yurttan duyurulmasını sağlamıştır. İzmir dışında da

tüm yurttaki Kuvayi Milliye hareketi ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması ve örgütlenmesinde, Türk Ocakları daima öncü rol oynamıştır (Sarıay, 2022, s. 19).

Türk Ocaklarının bu etkin faaliyetleri karşısında, işgalci güçler Türk Ocağı ile uğraşmakta gecikmemiştir. 9 Mart 1920'de Genel Merkezi basıp, birçok belgeye el koyup kapısını mühürlemişlerdir. Bu gelişmeden sonra Ocak, merkez binasının yerini değiştirirse de işgalci güçler yeni binayı da basıp, çalışmaların tamamen durmasına neden olmuştur. Son olayın ardından, Ocak Başkanı Hamdullah Suphi Atatürk'e telgrafla durumu aktararak nasıl hareket edilmesi gerektiğini sormuş, Atatürk ise *“durumun yabancı elçilikler nezdinde protesto edilerek protesto mitingleri düzenlenmesini”* önermiştir. Türk Ocakları Merkez Heyeti, bu önerileri dikkate almakla birlikte, son Osmanlı Mebusan Meclisi genel seçimlerinde yeni kurulan Millî Fırka'yı tüm şubeleriyle desteklemiş ve meclise Ocak üyelerinden Hamdullah Suphi ve Ahmet Ferit Tek'i sokmuştur. Fakat çok geçmeden işgalci güçler tarafından Mebusan Meclisi'nin 11 Nisan 1920'de kapatılması üzerine, İstanbul'da bulunan Türk Ocaklılar Anadolu'ya geçmişler ve Millî Mücadele hareketine katılmışlardır (Akyüz, 1986, s. 205).

Mütareke döneminin karmaşık siyasi ikliminde, Türk Ocağı, yoğun bir şekilde çalışması, göze batmaya başlamış ve Ocağın siyasi fırkaya dönüşeceğine yönelik haberler ortaya atılmıştır. Türk Ocağı İdare Heyeti ise bu haberleri kesin bir dille yalanlamıştır. Ocağa yönelik baskının artarak devam ettiği bu dönemde Ocak, faaliyetlerini “geçici” olarak tatil ettiğini ilan etmiştir (Tunaya, 1988, s. 438). Türk Ocakları, kurulduğu yıl olan 1912'den itibaren Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücadele olmak üzere çok sancılı dönemlerde, hem tüm yurttaki teşkilatlanmayı başarmış hem de bu zorlu süreçlerde bizzat aktif rol ve sorumluluk alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında çok önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca Ocakların bu süreçte halka yönelik faaliyetlerinin de devam ettiği dikkate alındığında, Ocakların çok etkin çalıştığı ve halk üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi'nin yeni kurulan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) milletvekili olarak girmesi ve ilk millî hükûmetin Millî Eğitim Bakanı olması üzerine Türk Ocakları genel merkezi de Ankara'ya taşınmıştı. Fakat o dönemde Ankara'da büyük bina sorunu olması ve harp hazırlıklarına öncelik verilmesi nedeniyle Ocak çalışmalarına ara vermiştir. Çalışmalarına yeniden başlaması ancak Millî Mücadele zaferinden sonra mümkün

olan Türk Ocağı'nın genel merkezi 23 Nisan 1923'de resmi olarak açılmıştır. 15 Ağustos 1918'de İstanbul'un işgal edilmesi nedeniyle kapanan Türk Yurdu Dergisi ise 1 Ekim 1924'de yeniden yayın hayatına başlamıştır (Akyüz, 1986, s. 205-206). Cumhuriyet döneminde çalışmalarına tekrar başlayan Ocaklar, birkaç yıl gibi kısa bir zamanda 157 farklı yerde şube açmış ve Ocakların üye sayısı da 32 bin kişiye ulaşmıştır. Türk Ocağı, siyasete müdahil olmadan, yalnızca yurttaki millî meseleler ile ilgili tartışma ve müzakerelerin yapıldığı merkez olma özelliğiyle Türkiye'nin en büyük oluşumu olma başarısını göstermiştir (Darendelioğlu, 1977, s. 57).

1912 yılında Türk Ocaklarının 776. üyesi olarak Hamdullah Suphi kaydolurken 1917 yılında Ocağın 2320. üyesi olarak 3. Kolordu Kumandanı Miralay İsmet İnâl (İnönü) kaydolmuştur. Bu iki tarih arasındaki üye sayılarına bakıldığında üye sayısındaki hızlı artış ortaya çıkmaktadır. 1928 yılına gelindiğinde ise bu sayı 30.000'i bulmuştur. Ocakların şube sayısında yeterli bilgi olmamakla birlikte, 1923 yılından sonra daha net bilgiler yer almaktadır. Bu tarih itibarıyla, üye sayısındaki hızlı artış şube sayılarına da yansımıştır. Bu şubeler, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde açılmıştır. Şube sayısı 1923 yılında 37, 1924 yılında 72, 1925 yılında 135 ve 1928 yılında ise 260 olarak kaydedilmiştir. Bunlar arasında en etkin çalışan şubeler ise İstanbul, İzmir, Adana ve Ankara'da bulunan şubeler olmuştur (Akyüz, 1986, s. 203).

Ocakların şube ve üye sayılarına bakıldığında, İkinci Meşrutiyet döneminin karışık siyasal iklimine rağmen hızlı bir örgütlenme söz konusu iken Cumhuriyet döneminde bu örgütlenme sürecinin daha da hızlandığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde CHF'nin Türk Ocaklarına olan ilgisiyle birlikte, Ocaklar maddi ve manevi anlamda bulduğu destekler sayesinde daha etkin çalışma imkânı bulmuştur. Ocakların bu gelişiminde bir diğer etkili unsur ise Mustafa Kemâl Atatürk'ün Ocaklara yoğun ilgi göstermesi, yurdun çeşitli şubelerine ziyaretler gerçekleştirmesi olmuştur.

1925 yılından sonra, Türk Ocaklarının misyonunu tamamladığına yönelik tartışmalar yapılırken devlet ve CHF ise Ocaklara desteğini sürdürmüştür. Böylelikle Ocaklar, bu süreçte yaygınlaşmaya devam ederken mal varlıkları da edinme imkânı bulmuşlardır. 1926 yılında kendine ait binası olan şubelerin sayısı 97'yi bulmuştur (Acar, 2004, s. 67). Ayrıca bu dönemde, Türk Ocağı Genel Merkezi'ne ait olmak üzere büyük bir bina yapılmasına karar verilmiştir. Mimar Ârif Hikmet Koyunoğlu tarafından yapılan binanın temeli, 21 Mart 1927 tarihinde, Mustafa Kemâl Atatürk

adına, Başbakan İsmet İnönü tarafından atılmıştır. Üç yıl süren inşaatın ardından, Genel Başkan Hamdullah Suphi'nin nutkuyla 23 Nisan 1930 tarihinde Türk Ocakları merkez binası olmak üzere açılmıştır (Akyüz, 1986, s. 206). Ankara'da açılan Tarihi Türk Ocağı binasına³ ait görsel aşağıda yer almaktadır.

Şekil 8: Tarihi Türk Ocağı Binası

Kaynak: (http-11)

Türk Ocakları 1928 yılı idare heyetlerinin 480 üyesinin yer aldığı, meslek gruplarına göre ayrılmış istatistiki veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

³ Bu bina, 1975'de resmen Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne resim ve heykel müzesi olarak kullanılmak üzere tahsis edilmiş ve 2 Nisan 1980'de müze olarak hizmete girmiştir. Günümüzde halen "Ankara Resim ve Heykel Müzesi" olarak kullanılmaktadır.

Tablo 5. Türk Ocakları Kadrolarının Mesleki Dağılımı

Öğretmen (ilk ve orta öğretim)	68	% 14,2
Doktor	60	% 12,5
Tüccar	60	% 12,5
Küçük memur, ücretli	60	% 12,5
Avukat	26	% 5,4
Kaymakam, belediye başkanı	26	% 5,4
İlkokul, lise müdürleri	23	% 4,8
Üst düzey memurlar	17	% 3,5
Yargıçlar, savcılar	17	% 3,5
Subaylar	11	% 2,3
Jandarma komutanları	11	% 2,3
Çiftçiler	9	% 1,8
Eczacılar	9	% 1,8
Veterinerler	8	% 1,6
Sanayiciler	8	% 1,6
İşçiler	0	% 0
Diğer	9	% 1,8
Toplam	480	% 100

Kaynak: Georgeon, F. (2006). Osmanlı-Türk modernleşmesi 1900-1930 (Çev: Ali Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 49

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Türk Ocaklarının yerel kadrolarına dair net bir bilgiye ulaşılamasa da yaklaşık olarak bir fikir edinilmesini imkân vermektedir. Öğretmen, tüccar, doktor ve küçük memur sayılarına bakıldığında neredeyse eşit temsil oranına sahip olmaları çarpıcı bir veridir. Çiftçilerin sayısal azlığı ve hiç işçi bulunmaması da kayda değerdir (Georgeon, 2006, s. 49). Cumhuriyet döneminde, 28 Ekim 1927’de yapılan ilk nüfus sayımına göre; toplam nüfusu 13 milyon olan ülkede okuma yazma oranı %10,5 olarak gerçekleşmiştir (http-12). Çelik Şahin, eğitim düzeyi ile işçilerin bilinç düzeyi arasında doğru orantı olduğunu, bu nedenle eğitim düzeyi yükseldiği takdirde işçilerin bilinç düzeyinin de yükselmesinin muhtemel olduğunu ifade etmiştir (Çelik Şahin, 2010, s. 23-24).

1918 Türk Ocağı Kongresi'nde, üye sayılarında yaşanan artışın üye kalitesi bakımından bir düşüş yaratacağı endişesine kapılan delegelerden bazıları Ocaklara üye kabulünü tartışmışlardır. Bu delegeler, Ocaklara yalnızca yükseköğrenim düzeyinde eğitime sahip kişilerin kabulünü istemişlerdir. Hamdullah Suphi, bu görüşü “Ocak bir misyoner müessesesidir” sözleriyle desteklemiştir. Bu yüzden Ocakların idealini anlama ve yayma noktasında yetenekli, entelektüel düzeyi yüksek kişileri üye olarak kabul edebileceği ifade edilmiştir. Bu görüşlerin yanında Türk Ocaklarının köylüye, ameleye karşı birtakım görevleri olduğu vurgulanmıştır. Hamdullah Suphi, Türk Ocaklarının köylü ve işçi kesimine yönelik olarak sağlık, eğitim, ekonomi gibi birçok alanda destekte bulunduğunu dile getirmiştir (Georgeon, 2006, s. 47-48). Bu nedenle, Türk Ocaklarında işçi, çiftçi gibi eğitim düzeyi düşük kişilerin üye olarak kabul edilmesi oldukça zor olmuştur.

Tablodaki sayılar göz önüne alındığında Türk Ocaklarının, Türk Milletinin tümünü temsil ettiği söylenemez. Türk Ocaklarında yer alan kadroların genel itibarıyla, kendi kimliğini oluşturmanın araçlarını ve toplumda medenileştirme fonksiyonunu gerçekleştirebilme imkânını arayan taşra seçkinlerinden oluştuğu söylenebilir (Georgeon, 2006, s. 49).

4.2.3.3. Türk Ocaklarının Yürüttüğü Faaliyetler

Osmanlı İmparatorluğu'nun kozmopolit yapısı içinde birtakım etnik unsurların kendi milliyetçiliklerini oluşturduğu ortamda, Türkçülüğün öncülüğünü

yapma ve Türklüğe hizmeti ilke edinme görevini üstlenen Türk Ocakları, kısa süre içerisinde dönemin önemli ilim ve düşünce insanlarını kendi çatısı altında toplamayı başarmıştır. Bu isimler; Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ömer Seyfettin, Necip Asım Yazıksız, Ali Canip Yöntem, Hüseyinzade Ali Turan, Mehmet Fuat Köprülü gibi dönemin önemli bilgin, düşünür ve aydınları, Türk Ocakları bünyesinde bir araya gelerek canlı bir düşünce ortamını oluşturmayı sağlamışlardır. Bu aydınların düzenlediği konferans, serbest ders gibi etkinlikler ile Türk Ocakları, genç neslin eğitildiği, millî bilinç kazandığı bir mektep konumuna gelmiş ve âdeta bir halk üniversitesi hüviyetine bürünerek millete yol göstermeye gayret etmiştir. Yürütülen bu etkinliklerde, büyük oranda Türklüğe ait meseleler ele alınmış ve bu durum millî bilincin oluşturulmasında etkili olmuştur. Ocak etrafında bir araya gelen bu aydınlar, Ocağın siyaset dışı kalma ilkesine uygun hareket etmiş ve Türkçülüğün teorisin oluşturmaya yönelik çalışmışlardır. Bu sayede Türkçülük; siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel hayata bir bakış getirerek dönemin etkili ve belirleyici bir düşünce akımı olabilmıştır (Sarımay, 2022, s. 18).

Türk Ocaklarının 1925 yılı faaliyetleri şu şekilde özetlenebilir (Tuncer, Hacaloğlu ve Memişoğlu, 1998, s. 135-172):

- Ankara Türk Ocağı, sıtma ile mücadeleye yönelik sağlık çalışmalarında bulunmuştur.
- Samsun Türk Ocağı, iki konferans vermiş, bir kütüphane açmış ve gece dersleri açma girişiminde bulunmuştur.
- Ayvalık Türk Ocağı, gece derslerini sürdürürken çocuk sağlığı konusunda kadınlara özel olarak konferanslar vermiştir. Ayrıca öğrenimlerini tamamlayamayan gençlerin sağlık, ekonomi gibi çeşitli konularda öğrenimini tamamlayabilmesi için üç adet halk dershanesi açmıştır. Buna ek olarak “Öksüzler Yurdu” açmıştır.
- Elmalı Türk Ocağı, üç sınıflı çıraklık okulu açmış, gece dersleri vermiş ve seksen öğrenciye ihtiyaçları doğrultusunda yardımda bulunmuştur.
- Gerze Türk Ocağı, on öğrenciye okuma yazma öğretmiş ve 22 yetim ve şehit çocuğun giyinme ihtiyaçlarını karşılamıştır.
- Nevşehir Türk Ocağı, fakir çocuklara yardımda bulunmuş ve bu çocukları marangozluk, terzilik gibi mesleklere yönlendirmiştir.

–Balıkesir Türk Ocağı, köycülük faaliyetleri doğrultusunda açtığı dispanserlerde ve gezici doktorlar ile hastaları muayene etmiştir.

Şekil 9: Balıkesir Türk Ocağı

Kaynak: (http-13)

Türk Ocaklarının 1926 yılı faaliyetlerine dair genel izlenim şu şekildedir (Tuncer, Hacaloğlu ve Memişoğlu, 1998; Karaer, 1992):

- Birçok farklı Ocakta, “milliyetçilik, millî iktisat, Türk Tarihi, yeni ceza kanunları, inkılâplar” gibi çeşitli konularda konferanslar düzenlenmiştir.
- Ankara Türk Ocağı, İngilizce, Almanca, Fransızca gibi çeşitli yabancı dillere yönelik dersler vermiştir.
- Bursa Türk Ocağı, “Ticaret Mektebi” açmıştır.
- Trabzon, Kırşehir, Ayvalık ve birçok Ocak, imkânları doğrultusunda bir kütüphane kurmaya çalışmıştır.
- Bozüyük, Samsun, Balıkesir, İzmit ve Trabzon Türk Ocakları, köylüyü aydınlatmak amacıyla köylere “irşat heyetleri” göndermişlerdir.

Türk Ocaklarında konferanslar, “üniversitede görevli müderris, milletvekili, vali, öğretmen, doktor, hâkim ve savcı” gibi önemli meslek gruplarına mensup kişiler

tarafından verilmiştir. Ayrıca Ocak kürsülerinde Türk kadınları da konferanslar vermiştir. Ocaklarda verilen konferanslar, izleyicilerin yanı sıra basın tarafından da takip edilmiştir (Karaer, 1992, s. 91).

Mustafa Kemâl Atatürk, 27 Nisan 1926 tarihinde, Türk Ocağı delegelerini kabulü esnasında şu sözleri sarf etmiştir (Tuncer, Hacaloğlu ve Memişoğlu, 1998, s. 156):

“Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efrâdı ne kadar Türk harsıyla meşbu olursa, o camiaya istinat eden Cumhuriyet de kuvvetli olur. Türk Ocakları teessüsleri tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifâ etmiştir. Bu mesaide devam ediniz.”

Atatürk’ün Türkçülük düşüncesine bağlılığını vurgulaması ve Türk Ocaklarının çok büyük hizmetlerde bulunduğunu ifade etmesi, Türkçülüğün ve Türk Ocaklarının o dönemdeki önemi ve etkinliği hakkında fikir vermektedir.

4.2.3.4. Türk Ocaklarının Amaçları

Türk Ocakları ve Türkçü düşünürler, Türkiye toprakları dışında yaşayan Türklere önem vermiş ve daima ilgi göstermişlerdir. Bu ilgi, ilk olarak insanî ve kültürel anlamda bir ilgi olmakla beraber sonrasında ekonomik ve siyasal anlamda bir ilgiyi ifade etmektedir. Ayrıca bu ilgi, diğer devletlerin iç işlerine karışmasını değil dış Türklerin haklarını savunmayı temel almaktadır. Türk Ocakları ve Ocağın üyelerine göre Türkçülük; ırkçılığı, istilâcılığı, yayılmacılığı, fütuhatçılığı içermemektedir. Yalnızca Turancılık ya da dış Türklere olan ilgi nedeniyle Türkçü düşünürler yayılmacılık ve fütuhatçılık ile suçlansalar da hem Türk Ocakları hem de Türkçüler dış Türklere ilgi göstermekte ve onları kendi milletleri gibi görmektedirler. Gökalp de Türkçülüğün Esasları'nda Turancılık düşüncesini “*siyasî bir birleşme değil, Türklerin kültürce birleşmesi*” olarak ifade etmektedir (Acar, 2012, s. 117-118).

Türk Ocaklarının amaçları 1912 tarihli Türk Ocağı Nizamnamesi'nin⁴ 2. maddesine göre şöyle belirtilmiştir:

“Cemiyetin maksadı, akvâm-ı İslâmiyenin bir rûknü mühimmi olan Türklerin millî terbiye ve ilmî, içtimâî, iktisadî seviyelerinin terâkki ve ilâsıyla Türk ırk ve dilinin kemâline çalışmaktır.”

Aynı Nizamnamenin 3. maddesinde, Ocakların bu amaca ulaşmak için nasıl çalışacağı şöyle belirtilmiştir:

“Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşr edecek, mektepler açmaya çalışacaktır. Millî serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbâbıyla görüşerek iktisadî ve ziraî teşvik ve irşatlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.”

Ocakların bu amaçlarını gerçekleştirirken belirlediği ilke yine 3. maddede ifade edilmiştir:

“Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf millî ve içtimâî bir vaziyette kalacak, asla si'yâset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî fırkalara hâdim bulunmayacaktır.”

1912 tarihli Nizamnamede belirtilen esaslar doğrultusunda faaliyette bulunan Türk Ocaklarında dönemin değişen şartları da göz önüne alındığında 1918'de yapılan Türk Ocağı Kongresi'nde nizamnamede birtakım değişiklikler yapılması gündeme alınmıştır. Bu kongrede nizamnamede yapılması planlanan değişiklikleri hazırlamak amacıyla oluşturulan Yasa Encümeni'nin hazırlamış olduğu üyelik, gelir ve teşkilat konularındaki düzenlemelerle alakalı maddeler üzerinde pek fazla tartışma olmadan mutabakata varılmıştır. Fakat Yasa Encümeni, 2. maddeyi *“Ocağın maksadı Türklerin harsi birliğine ve medenî kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiye'dir”* biçiminde hazırlamıştır. Bu düzenleme, Türk Ocaklarının faaliyet sahasını daraltmayı hedeflediğinden dolayı eleştirilmiş ve bu düzenlemeye itirazlar yükselmiştir. Bu konuda Hamdullah Suphi, Anadolu'nun yardımı en çok muhtaç olan yerlerden biri olduğunu ve öncelikle Anadolu'dan işe başlamanın doğru olacağını belirtmiştir. Fakat nizamnamede *“bilhassa Türkiye”* ibaresinin yer almasının, bizden manevî anlamda yardım talebinde bulunan Türk kardeşlerimize olumsuz tesirlerinin olacağını ifade etmiştir. Yasa Encümeni adına konuşan Nüzhet

⁴ “Üstel, F. (2004). İmparatorluktan ulus devlete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931). İstanbul: İletişim Yayınları.” adlı eserde “Türk Ocağı'nın Nizamname-i Esas ve Dâhilisi”nin tamamı yer almaktadır.

Sabit, büyük Turan idealini muhafaza ettiklerini, fakat yakın gelecekteki gerçekleştirilecek faaliyetlerin Türkiye'ye yönelik olmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Halide Edip Adivar ise büyük Turan ülküsünün gerçekleştirilmesinin zor olduğunu ifade etmiş ve ilk olarak faaliyetlerin Anadolu'ya yönelik olması gerekliliğini vurgulamıştır. Fakat bu sıralarda Çarlık Rusya'sının yıkılmasıyla birlikte, Türk ordusu Kafkaslarda ilerlemiş ve çeşitli Türk bölgelerinden İstanbul'a çeşitli heyetlerin gelip gitmesi gibi nedenlerden dolayı Türk birliğinin sağlanması noktasındaki heyecan, kısmen delegeleri sardığı bir ortamda Hamdullah Suphi'nin önerisi öne çıkmıştır. Sonuç olarak 1918 tarihinde oluşturulacak Nizamnamenin 2. Maddesine "*bilhassa Türkiye*" ibaresi eklenmemiştir (Sarınay, 2004, s. 153-154).

Türk Ocaklarının 1912 tarihli Kuruluş Nizamnamesi ve 1918 tarihli Esas Nizamı ile belirtilen amaçlar, Cumhuriyet devrinde düzenlenen kongreler, yayımlanan nizamnameler ve yasalarda da Nizamnamenin temel vurguları bakımından korunmuş olduğu söylenebilir (Sarınay, 2004, s. 154). Nizamnamelerde yapılan temel vurgulardan biri, Türk Ocağı'nın Türklerin kültürel birliği sağlamaları ve medeni bakımdan en yüksek değere ulaşmaları için çalışacağı yönünde olmuştur. Bir diğer önemli vurgu ise, Ocağın yalnızca toplumsal ve millî konulara eğileceği ve bu doğrultuda siyasetten uzak duracağına yönelik olmuştur.

Türk Ocağı, hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet döneminde çalışmalarını sürdürürken belirlediği amaçlardan sapmamış ve küçük birtakım değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu değişikliklerin devletin siyasi ve sosyal olarak büyük değişimler geçirmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Siyasi ve sosyal değişimler doğrultusunda Ocakların, amaçları ve görevleri bakımından farklı tanımlamalar yapılmış fakat buna rağmen Ocak, temel kimliği ve yapısını korumayı başarmıştır (Karaer, 1992, s. 30). Türk Ocağı Nizamnamelerinde gerçekleştirilen en büyük değişikliğin 1927 tarihli Türk Ocağı Yasası'nda yapıldığı görülmektedir. Bu yasanın 2. maddesi "*Türk Ocaklarının fiilen iştigal sahası Türkiye Cumhuriyeti hudutları dâhiline münhasırdır.*" olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin sebebi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş esasları ve belirlediği temel ideoloji ve ilkeler ile uyumlu olmasının sağlanmasıdır (Sarınay, 2004, s. 154-155). Dikkat çeken bu değişikliğin yapılmasıyla Ocakların faaliyet sahasının Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını kapsayacak şekilde sınırlandırıldığı görülmektedir. Yapılan bu sınırlandırmanın Ocakların faaliyet sahasının dış Türkler ile ilgilenmemek yönünde

değil, Türkiye Cumhuriyeti dışında şubeler açarak faaliyet gösterememek olarak anlaşılması yerinde olacaktır (Acar, 2004, s. 140).

Türk Ocakları, kurulduğu ilk andan beri Türklük bilincinin uyandırılarak canlı tutulması, Türk Milletinin var olma nedeni olan millî hars unsurlarının yaşatılması, yaygınlaştırılarak geliştirilmesi amacıyla faaliyetlerde bulunan ve Türk Milletinin varlığını ebediyen devam ettirmeyi görev edinen millî ve sosyal bir gönüllü düşünce ve kültür kuruluşudur. Ocaklar, kuruluş amaçlarından sapmadan daima aynı yönde çalışmalarda bulunmuştur. Ocakların kurulduğu dönemdeki ülkedeki mevcut koşullar ile ilerleyen dönemdeki koşullar arasında önemli farklar olmasına karşın Ocakların düşünce yapısı ve belirlediği amaçları değişmemiştir (Acar, 2004, s. 139).

Türk Ocaklarının Türklükte millî bilincin uyandırılmasında etkin rol oynaması devletin ve milletin kaderini belirlemesi bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Türk Ocaklarının vatanperver ve milliyetçi bir düşünce ortamı içinde yetişmiş olan ve bu düşünce ortamının etkisi altında kalan asker ve sivil Türk aydınları; millî ruhun oluşmasıyla zaferle sonuçlanan Çanakkale Savaşları ve Millî Mücadele'de önemli rol oynamışlardır. Ocaklarda aşılınmış olan milliyetçilik ruhu, Mondros Mütarekesi'nin karamsar ortamında Müdafaa-i Hukuk hareketinin gelişmesine zemin oluşturmuştur. Türk Ocaklılar hem düşünsel aşamada hem de örgütlenme aşamasında Atatürk'ün yanında yer alıp ona destek olarak etkin olabilmişlerdir. Ocaklar, imparatorluktan ulus-devlete geçiş dönemiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında üstlendiği misyon ile Türk siyasi tarihine damga vurmaya başlamıştır. Türk Ocakları, kuruluşu itibarıyla Türk Milletinin ilgi alanına giren siyasi, sosyal, kültürel ve mali konularda düşünce geliştirmeyi benimseyerek Türk Milletinin vicdanının, temel duyarlılıklarının ve beklentilerinin temsilciliğini yapmayı başararak "*millî bir kuruluş*" olma kimliğini kazanmıştır (Sarınay, 2012, s. 26).

Türk Ocağı, diğer milletlerin sivil toplum kuruluşlarından farklı olarak milliyetçi, halkçı, inkılâpçı ve medeniyetçi muhtevaya sahip, Türk Milletinin gereksinimleri neticesinde ortaya çıkan ve hareket eden millî bir oluşumdur. Türklerin kimliklerini hatırlatan ve millî şuurlarını kazanmalarını sağlayan Ocak, milliyetçi, halkçı ve medeniyetçi düşünce anlayışıyla Mustafa Kemâl Atatürk, devletin ileri gelen isimleri ve halkın sevgisini kazanmış ve destek bulmuştur.

Türklüğün ilgi alanına giren her konuda sorumluluk almaktan geri durmayan Ocak, Cumhuriyet'in ilke ve inkılâplarını halka yaymaya çalışmıştır (Karaer, 1992, s. 32).

4.2.3.5. Türk Ocakları ve Siyaset İlişkisi

Türk Ocakları, siyasi yaşamın en karışık olduğu dönemde, siyasetin her şeye bulaştığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Kuruluş çalışmalarının yapıldığı sırada 1912 seçimleri gerçekleşmiş, kurulduktan sadece birkaç ay sonrasında ise İTC, beklenmedik bir şekilde muhalefet saflarında yerini almıştır. Çeşitli milliyetçilik çekişmelerinin karşısında Türkçülüğün öncüsü olmak; Türkleri grev yapmaya, yerli malını özendirmeye, millî bilinç kazandırmaya çalışmak siyasetin dışında amaçlar olarak gösterilemezdi (Tunaya, 1988, s. 437). Böyle bir ortamda Türk Ocaklarının siyasete hiç dâhil olmaması mümkün görünmemekteydi. Ayrıca Ocakların belirlediği amaçların da aslında siyasetin bir parçası olduğu inkâr edilemez.

Türk Ocakları, 1912 yılında yayımladığı Kuruluş Nizamnamesi'nden, 1931 yılında faaliyetlerinin sona erdiği döneme dek günlük siyasetin dışında kalma amacıyla hareket etmiştir. Fakat hem dönemin siyasi ikliminin karmaşık olması hem de devletin, savaşların da etkisiyle çöküş sürecine ilerlediği bir dönemde, Türkçülük düşüncesi kültürel sahadan siyasi sahaya kaymaya başlamıştır. Ocakların, direkt olarak siyasi çalışmalarda bulunmasa da siyasi amaçların gerçekleşmesine zemin hazırlayan çalışmalarda bulunduğu görülmektedir. Ocakların ilk dönemindeki Türkçülük anlayışının, Orta ve Doğu Avrupa milliyetçiliklerine benzer şekilde çok-milletli bir imparatorluğun içerisinde bulunan hâkim konumdaki unsurun diğer unsurlar karşısında üstünlüğünü vurgulamak şeklinde olduğu görülmektedir. Türk Ocağı'nın savunduğu "*kültür milliyetçiliğinin*", Birinci Dünya Savaşı döneminde Turancı bir politika izleyen iktidara, yani İTC'nin amacına dolaylı da olsa hizmet ettiği söylenebilir. 1913 sonrasında İTC'nin, bütün cemiyetleri kendi kontrolünde tutmak istemesiyle birlikte Türk Ocağı'nın yönetim kadrolarının bir kısmı İTC üyesi kişilerden oluşmuştur. 1918 yılındaki Kongre'de Türk Ocağı'nın faaliyet alanının sınırlarıyla ilgili konuda yaşanan tartışmalar, Turancılık anlayışının kültürel düzeyde de olsa desteklenmesine sebebiyet vermiştir (Üstel, 2004, s. 401-402).

Ziya Gökalp'in Türk Ocaklarına katılmasıyla birlikte, Ocakların İTC ile olan ilişkisi ciddi anlamda güçlenmiştir. İttihatçılar, "*Türklüklerini ihtida*" ederek Türk Ocağı'na katılmışlardır. Ocaklar ile İTC arasında var olan paralellik zamanla bu ikisi arasında bir kaynaşmayı beraberinde getirmiştir. Ocaklar kültürel konularda, İTC'ye göre daha etkin faaliyetlerde bulunmuştur. 1913-1914 senelerinde yapılan ankette, mutasarrıf ve valilerin verdiği resmî cevaplarda, Türk Ocaklarının, Türk Gücü vb. dernekler ile birlikte İTC lokallerinde çalıştığı ve İttihatçıların yönetim kurullarında yer aldığı açıklanmıştır. Ocak, İTC ile kurduğu ilişkinin bir benzerini de Millî Meşrutiyet Fırkası ile de kurmuştur. Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile Ocağın böyle bir ilişki içinde olması mümkün değildi. Çünkü Ocak, Osmanlıcılık ve İslâmcılık düşüncelerine bağlı olan parti ve dernekleri şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Mütareke döneminde Ocağın ideolojik bakışını benimsemiş olan İTC ile bir tutulan Ocaklar, tâkibata uğratılmıştır. Bunun üzerine faaliyetlerine geçici bir süre ara veren Ocaklar, bunalımlı dönemde Müdafaa-i Hukuk hareketini desteklemekten çekinmemişlerdir (Tunaya, 1988, s. 437).

İTC tarafından Ocağa yapılan yardımlar da Ocaklar ile olan ilişkiyi ortaya koymaktadır. TTK'nın arşivindeki bir belgede, Enver Paşa'nın Türk Ocağı üyesi Ahmed Ağaoğlu'na bin lira verilmesi yönündeki talimat yer almaktadır. Ayrıca, Bahriye Nazırı Cemâl Paşa'nın da Ocakların faaliyetlerinde kullanılması için Hamdullah Suphi'ye on bin altın verdiği belirlenmiştir (Tuncer, Hacaloğlu ve Memişoğlu, 1998, s. 41). Mütareke döneminde Türk Ocakları, Mustafa Kemâl Paşa'nın tavsiyeleri doğrultusunda mitingler düzenleyerek işgali protesto etmiştir. Ayrıca bu dönemde Millî Fırka'yı desteklemekte olan Ocaklılar, Ahmet Ferid ve Hamdullah Suphi'nin Meclis'e girmelerinde başarılı olmuşlardır (Tuncer, Hacaloğlu ve Memişoğlu, 1998, s. 77).

Türk Ocakları, Meşrutiyet dönemi ve Mütareke yıllarında siyasi firkalar ile kurduğu siyasi ilişkiler sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına ön ayak olmuş ve Türkçülüğün gelişmesine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Bu dönemdeki siyasi ilişkilerin, Türk Ocağı'nı bir siyasi partiye dönüştürme amacıyla kurulmadığı söylenebilir. Böylelikle Ocakların maddi ve manevi anlamda destek görerek hızlı bir şekilde tüm yurttan örgütlendiği de görülmektedir. Kurduğu siyasi ilişkiler sayesinde hem Ocaklar gelişme göstermiş hem de Ocakların benimsediği

Türkçülük düşüncesi hızlı bir şekilde yayılmış ve kitleler tarafından benimsenmeye başlamıştır.

Türk Ocakları ile İTC arasındaki ilişkide sanılanın aksine İTC, Trablusgarp ve Balkan yenilgilerinin ardından milliyetçiliğin bayraktarlığını yapan çevrelere ve kurumlara yaklaşma eğiliminde olmuştur. Türk Yurdu grubuna da yakınlık gösteren İTC olmuştur. Mehmet Emin Yurdakul, Hüseyinzade Ali, Ahmed Ağaoglu gibi isimler de bu yakınlığın etkisiyle parti ve devlet işlerinde resmi olarak çalışmışlardır. Ayrıca Türk Yurdu, İTC ile yakın ilişkilerde bulunup cemiyetin politikalarına hizmet etmemiş olsaydı, yüksek ihtimalle 1913 sonrasında İTC hâkimiyetinin olduğu dönemde yayın hayatına devam edemezdi (Georgeon, 1996, s. 65-68).

Yusuf Akçura'nın Türk Ocaklarında görev aldığı dönemde İTC'yi Ocaklardan uzak tutmaya çalıştığı fakat bunu tam olarak başaramadığı söylenebilir. Bunun sebebi de İTC'nin, Türk Ocağı gibi Türkçü oluşumları sürekli kontrol altında tutmak istemesidir (Karakaş, 2007, s. 207). Buna rağmen Türk Ocakları, İTC'nin kontrolünde bir kurum olmamıştır. Ocaklar, İTC ile arasındaki ilişkilerin esnek olmasına özen göstererek "*idari özerkliğine*" müdahale edilmesine müsaade etmemiş ve bu özerkliğini korumayı başarmıştır (Sarıay, 2004, s. 159-160).

Türk Ocaklarının İkinci Meşrutiyet yıllarında yaşadığı ikilemi, yeniden örgütlendiği Cumhuriyet döneminde de yaşadığı görülmektedir. Ocakların amaçları ve faaliyetleri yine iktidar partisiyle paralel şekilde ilerlemiştir. Cumhuriyet döneminde milliyetçiliğin bir taraftan devlet politikalarından biri olarak temel alınması diğer taraftan aynı zamanda CHF'nin ilkelerinde de yer alması, devlet ile hükümetin özdeşliğinin söz konusu olduğu dönemde, Ocakların da bu siyasi ve ideolojik amaçlar doğrultusunda faaliyet göstermesine yol açtığı görülmektedir. Ocaklar, Cumhuriyet devrimlerinin halka benimsetilmesinde ve muasırlaşma temasının vurgulanmasında önemli rol oynamıştır. Bilhassa 1925 yılı sonrasında gerici faaliyetlere karşı çıkması, Doğu Anadolu'da yaşamakta olan unsurların "temsili" ve Türkçe'nin konuşulan bir dil konumunda getirilmesindeki çalışmalarıyla öne çıkmıştır (Üstel, 2004, s. 402).

Türk Ocaklarının İkinci Meşrutiyet döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de iktidar partisiyle uyum sağlayabilmesi ve belirlediği amaçlardan sapmadan hareket edebilmesi, iktidar partilerinin milliyetçilik esasına dayalı bir

politika benimsemeleriyle açıklanabilir. Ocakların bu uyumu göstermesi sayesinde her iki dönemde de üye ve şube sayısı bakımından hızla gelişmesinin yanında, devletin de desteğiyle bütçesini genişlettiği ve daha etkin çalıştığı dikkat çekmektedir.

Türk Ocaklarının 1924 yılındaki Genel Kongresi'ne katılan 64 delegeden 42'sinin TBMM üyesi olmaları, diğer delegelerin çoğunun da üst düzey memur olmaları, Ocak üyelerinin, Hamdullah Suphi gibi önde gelen isimlerinin bakanlık kademesinde görevlerde olmaları, Ocakların CHF ile arasındaki ilişkinin ne düzeyde olduğunu gösterir niteliktedir. Türk Ocaklarına olan ilginin ve desteğin her geçen gün artmasının sonucunda, Ocaklar ile CHF arasında bir bütünleşme süreci meydana gelmiştir (Sarıay, 2011, s. 12). 1924 yılındaki Genel Kongre'de Ocak Yasası'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en önemlisi ise üyelik şartları ile ilgili olan madde olmuştur. Söz konusu madde, uzun süren tartışmaların ardından şu şekilde kabul edilmiştir:

Madde 6- "Neslen Türk olan veya hars dolayısıyla tamamen Türk duygusu ve Türk dileği besleyen ve mâzîleriyle Türklüğe bağlı olduklarını ispat etmiş bulunan her kadın ve erkek Türk Ocağı'na aza olabilirler" (Acar, 2004, s. 59-60).

Bu madde, Türk Ocaklarının "millet" kavramına bakışını göstermesi açısından oldukça önemli görülmektedir. Ocakların bu maddeyle birlikte "kan ırkçılığı" değil, "hars milliyetçiliği" anlayışını savundukları açık bir şekilde ifade edilmektedir. 1924 yılında Türk Ocakları adına bir diğer önemli gelişme ise Bakanlar Kurulu'nun 117 numaralı kararnamesiyle Türk Ocağı'nın "kamu yararına çalışır dernek" olduğunun kabul edilmesidir. 1925 yılında Türk Ocağı İkinci Kongresi'nde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl, Ocak delegelerine hitaben bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında, "Türk Cumhuriyeti'nin inkılâbı Ocaklara istinat etmektedir" ifadelerini kullanmıştır (Acar, 2004, s. 60-62). Gazi Mustafa Kemâl'in, Türk İnkılâbı'nın Ocaklara dayandığını ifade etmesi, Ocaklara verdiği desteği ve önemi göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Ocaklara, kamu yararına çalışır dernek statüsünün verilmesi de yine hükümetin desteğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

7 Eylül 1930 tarihli Vakit Gazetesi'nde yer alan haberde, TBMM Başkanı Kâzım Özalp'in 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşu münasebetiyle, Balıkesir'den İzmir'e gitmeden önce Balıkesir Türk Ocağı'na ziyarette bulunduğu ifade edilmiştir. Kâzım

Özalp, Ocak İdare Heyeti'ne yönelik olarak, “Ocak üyelerinden yeni kurulan SCF'ye katılacak kişilerin olması halinde bu kişilerin durumu ne olur?” şeklindeki soruyu yöneltmiştir. İdare Heyeti ise bu soruyu, “Türk Ocakları, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hars şubesidir. Binaenaleyh Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan çekilen zevatın Türk Ocağı azalığından çekilmesi lâzımdır” şeklinde cevaplamıştır (http-14). Verilen bu cevaptan da anlaşılacağı üzere bu dönemde CHF ile Türk Ocakları arasındaki yakınlaşma üst düzeydedir.

Türk Ocakları, Meşrutiyet döneminde siyasi fırkalarla ilişki içerisinde olduğu gibi yine Cumhuriyet döneminde de en yakın ilişkide olduğu CHF yanında başka siyasi fırkalarla da ilişkiler kurmaya devam etmiştir (Karaer, 1992, s. 35). Türk Ocakları ile CHF arasındaki en büyük fark, Ocaklar sadece teorik plânda kalırken CHF'nin devletin de yapısı ve işlevi gereği uygulayıcı konumda yer almasıdır (Akyüz, 1986, s. 207-208).

Türk Ocağı, sözü edilen ilişkilere rağmen “*siyasetten uzak kalma*” idealine bağlı olduğunu göstermekten çekinmemiştir. Türk Ocağı'nı bir siyasi güç olarak kabul eden ve bu şekilde Ocağı dâhil olan kişiler ile de Ocaklılar gerektiği biçimde mücadele ederek Türk Ocağı'ndan uzak tutmaya çalışmış ve siyasete dâhil olmayacaklarını bu şekilde kanıtlamışlardır. Kanıt olarak ise, İTC'nin en zayıf olduğu dönemde dahi “Fırka ve devlet işlerine karışmama” ilkesinin gereği olarak destek vermemesi gösterilebilir (Türk Kültür ve Medeniyeti Araştırma Gurubu , 1985, s. 22).

Türk Ocakları, İkinci Meşrutiyet döneminde faaliyet gösteren, Ocakların ideolojik görüşüne yakın olan siyasi partiler ve İTC ile genellikle millî konularda işbirliği yapmıştır. Fakat kurulan bu ilişkilerin esnek tutulmasıyla beraber Ocağın günlük siyasetten uzak kaldığı ve o dönemdeki siyasi partilerin denetimi altına girmeyerek “özerk” yapısını korumaya çalıştığı söylenebilir (Sarınay, 2004, s. 160-161).

4.2.3.6. Türk Ocaklarının Kendi Bünyesinde Kurduğu Dernekler

Türk Ocakları, gerçekleştirmiş olduğu birçok faaliyetin yanında, kendi çatısı altında dernek kurma yoluna gitmiş veya Ocağın amaç edindiği konularda benzerlik

gösteren ve o yönde çalışan birtakım derneklerle işbirliğinde bulunmuştur. Bu türde kurulan derneklerden en önemlileri ise şöyledir (Sarınay, 2004, s. 173):

- Türk Bilgi Derneği
- Türk Gücü Derneği
- Köycüler Cemiyeti
- İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti
- Darülfünun Talebe Cemiyeti

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda sayılan cemiyetlerden “Türk Bilgi Derneği”, “Türk Gücü Derneği” ve “Köycüler Cemiyeti” incelenmiştir.

4.2.3.6.1. Türk Bilgi Derneği

Türk Bilgi Derneği, direkt olarak Türk Ocakları çatısı altında kurulmamakla birlikte, Ocağın önde gelen aydınları tarafından kurulan önemli bir dernektir. Kendisinden daha önce kurulan Türk Derneği'nin Ziya Gökalp ve Celâl Sahir'in çabalarıyla genişletilip güçlendirilmesi sonucunda kurulan bu derneğin kuruluş çalışmaları daha eskiye dayanmaktadır (Sarınay, 2004, s. 179). 14 Mart 1913 tarihinde kurulan bu dernek, ilk resmî toplantısını, 14 Mart 1914 tarihinde yapmıştır. Derneğin ilmî başkanı Emrullah Efendi, İdare Heyeti Başkanı ise Celal Sahir'dir (Sarınay, 2004, s. 179; Muhammetdin, 1998, s. 70). Akademi niteliğinde bir kuruluş olma özelliği gösteren bu derneğin başkanı olan Emrullah Efendi gerçekleştirilen bir toplantıda; *“geçmişten bugüne kadar ülkede akademi oluşturma amacıyla hareket ettiklerini ve o gün için hükümet tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmamışsa da gelecekte böyle bir imkânın olacağını ve kurulan bu derneğin de o encümenin bir çıkış noktası gibi kabul ettiklerini”* ifade etmiştir (Orkun, 1977, s. 97).

Cemiyetin konularına göre sınıflandırılmış olan altı adet şubesi mevcuttu. Bu şubeler ise şöyledir (Muhammetdin, 1998, s. 70):

- Türkiyat Şubesi
- İslâmiyet Şubesi
- Hayatiyat (Biyoloji) Şubesi
- Felsefe ve Sosyoloji Şubesi

- Matematik ve Maddiyat Şubesi
- Türkçülük Şubesi

Yukarıda yer alan şubeler, kendi alanlarında ilmî çalışmalar gerçekleştirmesi için oluşturulmuştur. Bu derneğin şubelerinde veya yönetim kısmında Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Necip Asım, Ömer Seyfettin, Hüseyinzâde Ali Turan gibi Türk Ocaklarının ileri gelen aydınlarının aktif olarak görev aldıkları görülmektedir (Sarınay, 2004, s. 179-180) İlim akademisi olma iddiasıyla kurulan dernek, dönemin ilim insanlarını derneğin çeşitli şubelerinde görevlendirerek kendi bünyesinde bulundurmaya gayesindeydi. Ziya Gökalp, “Türkiyat Şubesi, İslâmiyet Şubesi, Felsefe ve Sosyoloji Şubesi ve Türkçülük Şubesi” olmak üzere toplamda dört şubede görev almıştır (Kösoğlu, 2005, s. 93). Yusuf Akçura ise “Türkiyat Şubesi” ve “Felsefe ve Sosyoloji Şubesi”nin yönetim kurulu üyesi idi. Türk Derneği ve Türk Yurdu derneklerinin kendi adıyla aylık olarak yayımlanmış oldukları dergiler gibi Türk Bilgi Derneği de "Bilgi" dergisini çıkarmıştır. Türk Bilgi Derneği'nin ömrü kısa süreli olmuş ve 1914 senesinin ortalarında derneğin faaliyetleri son bulmuştur (Muhammetdin, 1998, s. 70).

Derginin ilk sayısı 1913 yılında yayımlanmış ve faaliyetlerinin sona erdiği 1914 yılına kadar ise yalnızca yedi sayı yayınlanabilmiştir. Yazar kadrosu ise; Köprülüzâde Mehmet Fuat, Ahmed Ağaoğlu, Rıza Tevfik, Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Parvus (Alexander Helphand)'dan oluşmaktadır. Celal Sahir'in idaresinde çıkarılan bu dergide değinilen konular ise Türk Yurdu Dergisi'nde olduğu gibi Türkçülük düşüncesi üzerinde yoğunlaşmış ve bu konular daha ziyade akademik nitelikte ele alınmıştır (Sarınay, 2004, s. 184-185).

Türk Bilgi Derneği, Türk Ocağı'ndan daha sonra kurulmuş olsa da kısa ömürlü olması ve Türk Ocağı tarafından oluşturulan akademi niteliğinde olmasından dolayı Türkçülük ideolojisine bağlı dernekler arasında en gelişmiş ve uzun ömürlü olan Türk Ocağı'nın oluşum ve gelişim evresinde “*ara kurum*” işlevi gördüğü kabul edilmektedir (Bayraktutan, 1996, s. 88).

4.2.3.6.2. Türk Gücü Derneği

İlk kez İngiltere'de Baden-Powell önderliğinde keşşaf ocakları adı verilen “*izcilik*” örgütü, kısa zamanda bütün Avrupa'ya yayılmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilk zamanlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda da ses getiren “*keşşaflık*” ismiyle tanıtılmıştır. Türkiye'de gençlik dernekleri de ilk defa İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır. Keşşaflık, yurt genelinde 1913'de kurulan Türk Gücü Derneği'nin çatısı altında örgütlenmiştir (Toprak, 1985, s. 531). Türk Gücü Derneği, Ocak üyeliği için gerekli yaş şartını sağlayamayan gençlerin ruh ve bedence sağlam biçimde yetişmesi için kurulmuştur. Çoğunlukla spora yönelik çalışmalar yapan dernek, kısa süre içerisinde yirmi altı şubeyi hayata geçirmiştir. Günümüzde de faaliyette olan İdman Yurdu, İdman Gücü, Ayvalık Gücü, Ankara Gücü, Altay İdman Yurdu, Mersin İdman Yurdu gibi spor kulüpleri Türk Ocaklarının ilk dönemine ait hatıraları bünyesinde taşımaktadır (Acar, 2004, s. 144). Türk Sözü Dergisi'nin 8 Mayıs 1914 tarihine ait 5 numaralı sayısında yayınlanan “Türk Gücünün Müsameresi” başlığıyla kaleme alınan yazıda derneğin amacının, büyük Türk ırkının güç bakımından en az diğer ırklar kadar güçlü olduğunu, ataları gibi güçlü olduğunu tüm dünyaya duyurmak olduğu dile getirilmiştir (Karaer, 1992, s. 6).

Alman Pfadfinder izci örgütünden esinlenerek kurulan Türk Gücü, beden eğitimi, spor faaliyetleri ve askerî eğitimi yaygın hale getirme amacıyla hareket etmiştir. Gençlik için önder yetiştirme görevini üstlenmiş olan dernek, dönemin en önemli düşünce akımlarından biri olan Türkçülüğün gençler arasında bir uzantısı konumunda yer almıştır (Toprak, 1985, s. 531).

Türk Gücünün Umûmî Nîzâmı⁵ adlı nizamnamenin giriş kısmında Türklüğün önceden sahip olduğu gücünü kaybetmesine neden olan siyasal ve sosyal nedenler üzerinde durulmuş ve Terbiye-i Bedeniyye ile Hıfz-ı Sıhha adlı iki şubeyi de kapsayan Türk Gücü Derneği'nin belirlediği amaçları gerçekleştirmek adına nasıl çalışması gerektiği açıklanmıştır (Sarıay, 2004, s. 175). Teşkilata girme ve derneğe üyelik şartlarından bahsedilen bölümde ise, derneğin idare heyeti aşağıda yer alan tablodaki isimlerden oluşmuştur.

⁵ Nizamnamenin tamamı, “Tunaya, T. Z. (1998). Türkiye'de siyasal partiler-İkinci Meşrutiyet Dönemi, Cilt. I. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları” adlı eserde yer almaktadır.

Tablo 6. Türk Gücü Derneği İdare Heyeti

Aslı Reis-i Umûmî:	İstanbul Muhafızı Miralay Ahmet Cemal Beyefendi
Reis Vekili:	Atıf Bey
Doktor:	Tevfik Rüştü (Aras) Bey
Mühendis	Salim Bey
Kâtip	Falih Rıfkı (Atay) Bey
Aza	Ethem Nejat Bey
Aza	Basri Bey
Murahhas-ı Mes'ul	Makina Mühendisi Kuzucuoğlu Tahsin Bey

Kaynak: Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de siyasal partiler - İkinci Meşrutiyet Dönemi, Cilt I.* İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 465

Türk Ocağı'nın çatısı altında oluşturulan Türk Gücü Derneği, Türklüğün maddi ve manevi varlığı ile canlandırıp yaşatacak yeni nesiller yetişmesini sağlamak amacıyla çalışmıştır. Ayrıca, derneğin Türkçülük ve Turan ülkülerinin hem siyasi hem de edebi açıdan canlılık kazandığı bir dönemde o devrin heyecanını ve duygularını yansıttığı görülmektedir (Sarınay, 2004, s. 175-176).

4.2.3.6.3. Köycüler Cemiyeti

Milliyetçilik; sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hedeflere sahip olmasından dolayı halka dayanan bir ideoloji özelliğine sahiptir. Bu yüzden, dönemin Türkçü düşünürleri, milliyetçilik anlayışlarına halkçı bir içerik kazandırma amacıyla hareket etmişlerdir (Sarınay, 2004, s. 221-222).

İkinci Meşrutiyet ortamının Osmanlı'daki fikir hayatına katmış olduğu önemli akımlardan biri de halkçılık olmuştur. Rus Narodnik Hareketi ile birlikte,

Balkanlardaki şekliyle de halkçılık ve köycülük akımlarından esinlenmiş olan Osmanlı halkçıları; Türk Ocağı, Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti etrafında toplanmış ve Türk Yurdu Dergisi ve Halka Doğru Dergisi'ni yayınlamışlardır. Rusların başlattığı Narodnik, yani “*halka doğru*” akımı, Osmanlıdaki aydın kesime Balkanlardaki aydınlar ve göçmen Türkler yoluyla ulaşmıştır. Narodnik akımı, Balkanlarda yazar ve öğretmen kesimleri arasında ondokuzuncu yüzyılın son çeyreği itibarıyla etkinlik kazanmıştır. Rusya'da ortaya çıkan Panislavizm ve Rus halkçılığından etkilenen Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu gibi Türkçü düşünürler, İkinci Meşrutiyet döneminde uluslaşma döneminden önce çıkan Türkçülük ve Halkçılık akımlarının tanıtılmasında etkin rol almışlardır (Toprak, 1984, s. 69-70).

Halkçı bir niteliğe sahip olan Türk Ocakları, halkın sorunlarına yakın ilgi göstermiştir. Ayrıca nüfusun büyük çoğunluğunu kapsayan köylü halkın aydınlatılarak sorunlarına çözüm bulunması için çaba harcanmıştır (Karaer, 1992, s. 154). Türk Ocaklarının kurulduğu tarihten kapatıldığı tarih olan 1931'e dek, Ocakların birer “kültür merkezi” olarak çalışmasını amaç edinen yaklaşım ile Ocakların uygulamalı bir şekilde olması gerekliliğiyle beraber “halka doğru” gitme yaklaşımının bu süre zarfında daima iç içe ve yan yana yaşadıkları görülmektedir. “Halka doğru gitmek” yaklaşımına dair en belirgin örnek ise; ocak üyelerinin belirli bir kısmı tarafından, 25 Kasım 1918 tarihinde fiili olarak, 18 Mart 1919 tarihinde ise resmi olarak Köycüler Cemiyeti'nin kurulmasıdır (Üstel, 2004, s. 111). Cemiyetin merkezi İstanbul'da olmak üzere başka bir şubesi olmadığı belirtilmiştir. Cemiyetin amacı, “*köylüler arasında vicdani sorumlulukların bilincinde olarak çalışmak ve sağlık, eğitim konularında köylülere yardımcı olmak*” şeklinde tanımlanmıştır (Sarıay, 2004, s. 177).

Tablo 7. Köycüler Cemiyeti İdare Heyeti

Reis:	Halide Edip Adıvar
Kâtip-i Umûmî:	Ragıp Nureddin
Murahhas-ı Mesul:	Dr. Şemseddin Bey

Kaynak: Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan ulus devlete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 121

Hamdullah Suphi, köylülere yönelik şöyle bir tanım yapmıştır: “*Türk köylüsü ırkımızın köküdür.*” Türk Ocaklarının köylere ve köylü halk için gerçekleştirdiği çalışmaları iki grup halinde toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, köylüyü aydınlatmak iken diğeri ise sağlık, eğitim konularında köylüye yardım etmektir (Karaer, 1992, s. 154). Köycülük akımı, Türk Ocakları içerisinde ortaya çıkan halka doğru akımını fiili olarak uygulamak maksadıyla başlatılmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle doktorlar olmak üzere Türkçü aydın kesimin Anadolu’nun iç kesimlerine hizmet amacıyla gitmeleri teşvik edilmiştir. Köycüler Cemiyeti’nin reisi Halide Edip Adivar olmasına karşın, köycülük hareketinin fiili olarak önderliğini Dr. Reşid Galip üstlenmiştir (Sarınay, 2004, s. 177).

Bir grup genç, Birinci Dünya Savaşı’nın gerçekleştiği yıllarda Türk Ocağı’nın sadece *edebi salon* gibi çalışmasını eleştirmiştir. Bu gençlerin savaşın sona ermesinden sonra Ocağın, “*direkt olarak halkla iç içe ve özellikle eyleme dayalı olarak çalışan bir kurum*” niteliği kazanmasına yönelik gerçekleştirdiği tartışmalar neticesinde Köycülük hareketinin uygulanma imkânı bulmasına sebep olmuştur. Bu hareketin hayata geçirilmesi amacıyla Türk Ocağı üyesi olan ve birçoğunun doktor olduğu bir grup bu yönde çalışmaya koyulmuştur. Nisan 1919’da Dr. Fazıl Doğan, Dr. Mustafa, Dr. Hasan Ferid ve Dr. Reşid Galip’ten müteşekkil ilk grubun Tavşanlı’ya gitmeleri, Köycülük hareketinin gelişimi açısından önemli bir adım olarak görülmektedir (Üstel, 2004, s. 115). Köylülere sağlık ve diğer hizmetleri götürme gayretinde olan bu gençler, Tavşanlı’yı Anadolu’nun örnek köylerinden biri haline getirmek için çalışmışlardır. Köycüler Cemiyeti, burada edinmiş olduğu deneyimlerden hareketle, Anadolu’da bu şekilde örnek köyler oluşturmak için projeler hazırlamıştır. Fakat cemiyetin İstanbul’da yaşamakta olan üyeleriyle Anadolu’da görev alanlar arasında anlayış açısından farklar olması ve ekonomik sorunların varlığı nedeniyle bu proje hayata geçirilememiştir. Ayrıca cemiyet, cemiyet üyesi birçok kişinin Millî Mücadele’ye katılmalarından dolayı faaliyetlerini geçici olarak durdurma kararı almıştır. Türk Ocakları, Cumhuriyet döneminde de köycülük çalışmalarını sürdürmüştür (Sarınay, 2004, s. 178-179).

4.2.3.7. Türk Ocakları ve Mustafa Kemâl Atatürk

Türk Ocakları ve Atatürk arasındaki ilişki hem Ocakların örgütlenmesi, etkinliği gibi birçok konuda fikir vermesi açısından hem de Ocakların feshine giden süreci anlamak açısından önemlidir. Ayrıca Ocaklar ile Cumhuriyet'in amaçları arasında paralellik olmasından dolayı Türk Ocağı ve CHF yakın ilişkiler kurmuş ve bu sayede hem Ocaklar hızlı bir şekilde gelişmiş hem de Cumhuriyet inkılâplarının halka benimsetilmesi ve anlatılması kolaylaşmıştır.

4.2.3.7.1. Atatürk'ün Türk Ocaklarına Olan İlgisi

Mustafa Kemâl Atatürk, Meşrutiyet döneminde milliyetçilik, halkçılık ve medeniyetçilik düşüncelerini savunan, Türk münevverlerini ve gençlerini kendi bünyesinde toplamayı başaran, Mütareke döneminde toplumda millî his ve heyecanların oluşmasını sağlayan Türk Ocaklarını, hem maddi hem manevi bakımdan desteklemiştir. Ocaklar aracılığıyla çağdaş Türkiye idealinin halk arasında yayılmasını da amaç edinmiştir (Bayraktutan, 1996, s. 19).

Türk Ocakları ve Cumhuriyet'in kurucusu Gazi Mustafa Kemâl Paşa arasındaki ilişkinin açıklanması, Ocakların amaçlarını, faaliyetlerini, görüşlerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Türk Ocaklarının kurulduğu günden itibaren savunduğu Türkçülük düşüncesi ve bu yöndeki yoğun ve etkin faaliyetlerinin, İkinci Meşrutiyet döneminin siyasi ortamına çok önemli etkileri olduğu ve İTC'nin politikalarını dahi önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. İTC, Türk Ocaklarını kontrolü altına almaya çalışsa da başarılı olamayınca Ocakların etkinliğinden faydalanmak amacıyla Türkçülük düşüncesini sahiplenmiştir.

İkinci Meşrutiyet döneminde çalışmalarıyla kendini kanıtlayan ve geçici olmadığını gösteren Türk Ocakları, Mütareke döneminde Ocaklıların bizzat Millî Mücadele'ye katılması ve Ocakların Millî Mücadele'nin kazanılmasında en başından beri oynadığı rol ile Cumhuriyet kadrolarının gözünde de önemli bir kuruluş olarak görülmüştür. Cumhuriyet döneminde, yönetici kadroların maddi ve manevi desteklerinin yanında Mustafa Kemâl Atatürk, Ocaklar ile yakından ilgilenmiştir. Gerçekleştirdiği yurt gezilerinde mutlaka Türk Ocaklarını ziyaret ederek hem

Ocakların sorunlarıyla ilgilenmiş hem de Ocaklılar ile sohbet etmiş, tavsiyelerde bulunmuştur.

1912'den 1920'ye dek ülke içinde yaklaşık olarak 35 şube açan Türk Ocağı, 9 Eylül 1922 tarihinde kazanılan Büyük Zafer sonrasında büyük bir ilgiyle karşılaşmış ve 1924 yılının Nisan ayında ocakların şube sayısı 71'i bulmuştur. Türk Ocağı'na duyulan bu ilginin nedeni, Millî Hükûmet ve bu hükûmetin reisi Mustafa Kemâl Atatürk'ün Ocaklara gösterdiği ilgi ve Ocaklara sahip çıkması olarak açıklanabilir (Karaer, 1992, s. 18).

4.2.3.7.2. Atatürk'ün Türk Ocaklarına Yaptığı Ziyaretler

Kurtuluş Savaşı'nın başladığı andan itibaren Atatürk'ün ziyarette bulunduğu kuruluşlar için, kendisinin görüşlerini almak, izlenimlerini belirlemek çok önem arz eden bir olay görülmekteydi. Bunun sebebi, Atatürk ziyaretleri sırasında kurumlardaki ilgili kişilerden bilgi edinmekle yetinmemiş, bu kuruluşların eksikleri ve yapılması gereken çalışmalar konusunda da onları uyarmıştır. Bu yüzden Atatürk'ün ziyaret ettiği kuruluşların hatıra defterlerine yazmış olduğu yazılar, Atatürk'ün yurdun çeşitli sorunları hakkındaki görüşlerini belirlemek ve geleceğe dair düşüncelerini değerlendirebilmek bakımından oldukça önemlidir (Baykal, 1998, s. 181). Mustafa Kemâl Atatürk, Türk Ocaklarına yaptığı ziyaretlerde Ocakların hatıra defterlerine yazılar yazmıştır.

Atatürk'ün 8 Ekim 1925 tarihinde Balıkesir Türk Ocağı'nın hatıra defterine yazdıkları şöyledir (Vakit Gazetesi, 10.10.1925'den aktaran: Baykal, 1998, s. 183):

“Balıkesir Türk Ocağında genç, münevver, ateşin azasının samimi huzurlarıyla geçirdiğim dakikaları daima mütehassis olarak hatırlayacağım. Çok müstaid ve cevherli milletimizin harsını yükseltmekte ocağın mütasavver teşebbüsünü büyük memnuniyetle dinledim. Millete asrın medeniyetinden bugünkü ve yârinki icabatını hüsn-i telkin Balıkesir Türk Ocağı'nın feyyaz bir menba, muvaffak bir müessese olmasını temenni ederim.

Gazi Mustafa Kemâl”

7 Şubat 1931 tarihinde Balıkesir Türk Ocağı'na ziyarette bulunan Atatürk, tarikatlarla ilgili şu sözleri söylemiştir:

“Halkın saffetinden faydalanarak milletin maneviyatına tasallut eden kimselerle onların ardından gidenler elbette ki, birtakım cahillerden ibarettir. Bunlar; Türk Milleti için şin teşkil edecek vaziyetlerin meydana gelmesinde daima amil olmuşlardır. Milletimizin önünde açılan kurtuluş ufuklarında aralıksız yol almasına manî olmaya çalışanlar, hep bu müesseseler ve bu müesseselerin mensupları olmuştur. Millete anlatmalıdır ki, bunların millet bünyesinde yaptıkları tahribatı hissetmek lazımdır. Bu gibilerin mevcudiyetini müsamaha ile telakki edenler, Menemen’de Kubilay’ın başı kesilirken, kayıtsızca, seyretmeye tahammül ve hatta alkışlamaya cesaret edenlerle birdir” (Soyak, 2018, s. 442-443).

Fotoğraftakiler: Atatürk'ün yanında Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver bulunmaktadır.

Şekil 10: Mustafa Kemâl Atatürk Ankara Türk Ocağı'nın Yeni Binasının İnşaatını Gezerken
(24.11.1929)

Kaynak: (http-15)

19 Kanunuevvel 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberinde, Mustafa Kemâl Atatürk'ün İstanbul'da Şehir Meclisini, Vilâyeti ve Fırkayı ziyaretinin

ardından İstanbul Türk Ocağı'nı ziyaret ettiği ve etrafında toplanan Ocaklı gençlere hitaben şunları söylediği aktarılmıştır:

“Son seyahatim esnasında ziyaret ettiğim bütün ocaklarda, beni çok memnun eden bir faaliyete, bir canlılığa tesadüf ettim. Bilhassa Türk Ocaklarının buldukları merkezlerde faydalı bir takım hizmetlerle halk üzerinde çok müsait bir tesir bıraktıklarına şahit oldum. Şimdi burada gördüğüm gibi milletin bir çok güzide münevverleri Türk Ocaklarında toplanmışlardır. Sizi böyle etrafımda gördüğüm bu anda son seyahatimin diğer hatıralarımı da zihnimde uyandıran Türk Ocaklarının faaliyetinden duyduğum derin memnuniyeti ifade etmekle çok mütehassisim. Siz milliyetçi zümre, halkla konuştuğunuz vakit yüksek sesle söylemeği unutmayınız. Yüksek ses bir imanın ifadesi olduğu vakit tesir yapmaktan hali kalmaz. Yolunda çalıştığımız büyük mefkûreyi halkın kalbinde bir fikir halinden bir his haline getirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak, madde madde izah etmek lâzımdır. Cumhuriyeti, onun icabatını yüksek sesle anlatınız. Onlara Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiç bir fırsatı ihmal etmiyiniz. Ayrılmadan evvel bir daha tekrar ediyorum. Sizin gibi bir takım ihtisas şubelerine mensup güzide münevverlerimizi karşında toplu görmekten ziyadesile memnunum. Size kalbimde bu hissi memnuniyet olduğu halde veda ediyorum” (http-16).

Yine aynı tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberinde, Türk Ocağı Reisi Fethi Bey'in Atatürk'ün bu sözlerine karşılık olarak, Ocağa gelerek Ocaklıları çalışmaya teşvik ettiğini ve kendilerine güç verdiğini ifade ettiği aktarılmıştır. Ayrıca Fethi Bey, Ocaklıların kalplerinin daima Atatürk ile olduğunu dile getirmiştir (http-17).

Fotoğraftakiler: Soldan Sağa; Kılıç Ali, İsmail Hakkı Tekçe, Şükrü Kaya, Recep Peker, İzzettin Çalışlar, Büyük Önder Gazi Mustafa Kemâl Atatürk, Ruşen Eşref, Rusuhi Savaşçı, Salih Omurtak, İbrahim Ergüven.

Şekil 11: Mustafa Kemâl Atatürk Trabzon Türk Ocağı Binasından Çıkarken

Kaynak: (http-18)

4.2.4. Türk Ocaklarının Feshi

Türk Ocaklarının kapatılmasına giden süreçte birçok olay yaşanmış, tartışmalar gerçekleşmiş, iddialar ortaya atılmıştır. Özellikle, CHF'nin Ocakları kontrolü altına alma arzusunun net bir şekilde görünmeye başladığı 1927 yılı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, kapatılış sürecini anlamak açısından önemlidir. Bu dönemden başlayıp 1931'e kadar yaşananlar değerlendirildiğinde, Ocakların kapatılma nedeni tam manasıyla bilinmemektedir. Genel bir perspektiften bakıldığında, yaşanan birçok olayın ve dönemin siyasi atmosferinin Ocakların kapatılmasını etkilediği söylenebilir.

Türk Ocaklarının feshine giden süreçte özellikle bazı olaylar etkili olduğundan bu olaylar üzerinden bir değerlendirme yapılması ve kapatılma nedenlerinin incelenmesi uygun olacaktır. Ocakların kapatılma nedenleri temel olarak şu dört maddeyle ilişkilidir:

- Turancılık iddiaları
- Türk Ocaklarının İdeolojik Araçsallığını Kaybetmesi
- Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) Kurulması ve Fırka'nın Türk Ocakları ile Yakın İlişkiler Kurması
- Atatürk'e Karşıtlık İddiaları ve Türk Ocaklarının Muhalefet Odağı Olarak Görülmesi

4.2.4.1. Turancılık İddiaları

Türk Ocaklarının kapatılmasının geleneksel teze göre nedeni; Ocağın pantürkist bir yapıya sahip olduğudur. Pantürkizm, yalnızca Türkiye sınırları içerisinde değil, Rusya, İran gibi başka ülkelerdeki Türkleri de kapsayacak şekilde milliyetçi bir siyaset yürütülmesi ve böylelikle Türkiye ve dış ülkelerdeki Türklerin kısa veya uzun vadede birliğini sağlayacak ortak kültürel ve toplumsal yönlerini ön plana çıkartma amacının olduğu bir milliyetçilik türü olarak tanımlanabilir. Mustafa Kemâl Atatürk'ün diplomasi anlayışına göre Türk-Rus dostluğunun önemli bir yeri olmasından dolayı Pantürkizm, bu dostluğun bozulmasına yönelik bir tehdit unsuru olarak görülürken Atatürk öncülüğünde oluşturulan Türk devleti anlayışı ile de çeliştiği iddia edilmiştir (Georgeon, 2006, s. 60-61).

Türk Ocaklarının yönetici kadrosunda iki farklı kuşak bulunuyordu. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi isimler ilk kuşağı oluşturmaktadır. Bu kuşaktan birçok isim, bilhassa Hars Heyeti üyesi olarak görev yapmışlardır. Ömür boyu atanan bu üyeler, Türkçülüğe yönelik yaptığı çalışmalar ve hizmetler doğrultusunda seçilmişlerdir. Bu kuşaktan birçok isim, Rus Devrimi'nin sonunda gerçekleşen değişiklikler ve Cumhuriyet devrimlerinin başarılarından ders almış ve Turancılık hayallerinden vazgeçmişlerdir. Turan idealinden vazgeçseler de Türk halklarının kültürel birliğini savunmayı sürdürmüşlerdir. Cumhuriyet rejimi, bu isimleri inkâr etmemiş, hatta aksine siyasi hayatta önemli yerlere gelmelerini sağlamıştır. Diğer kuşak ise, Bolşevik Devrimi'nin gerçekleştiği dönemde millî mücadele veren ve daha sonrasında Türkiye'ye sığınan yeni Rusya Türklerinden oluşmaktadır. Bu kuşağa örnek olarak, Sadri Maksudi ya da Ahmet Zeki Velidi Togan verilebilir. Bu kuşak,

Türk Ocaklarındaki eski kuşaktan daha radikal, daha muhafazakâr bir eğilimde olmakla beraber daha nostaljik bir milliyetçilikten yana olmuşlardır. Türkiye'de kendi dernekleri de olan bu göçmen kuşağının Ocaklarda ikincil bir konumda yer aldıkları görülmektedir (Georgeon, 2006, s. 62).

Türk Ocaklarının veya bazı Ocak mensuplarının “ırkçı ve Turancı” bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğu, Ocakların gençlerde cihangirlik duygusunu aşlamaya çalıştığı, Ocakların Rusya'dan kaçıp Türkiye'ye gelen Türklerin uğradığı bir merkez haline geldiği gibi iddialar üzerine bu durumdan Sovyetler Birliği'nin rahatsız olduğu dile getirilmiştir. 1923-1934 yılları arasında Türkiye'de bulunan Rusya'nın Ankara büyükelçisi Suritch, Türk Ocaklarının yapısı ve faaliyetlerinden rahatsızlık duyduklarını resmî olarak Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a bildirmiş ve buna yönelik tedbirlerin alınması isteğinde bulunmuştur (Acar, 2004, s. 91-92). Akyüz, Türk Ocaklarının “dış Türklere” ilgisinin daima kültür, duygu ve düşünce aşamasında kaldığını ifade ederek Ocakların kapatılmasına bir etkisi olmadığını dile getirmiştir (Akyüz, 1986, s. 217).

4.2.4.2. Alta Yatan Bir Neden: Türk Ocaklarının İdeolojik Araçsallığını Kaybetmesi

Türk Ocağı kadrolarında CHF'nin önemli üyelerinin yer alması, 1927'de Türk Ocağı yasasına “Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraberdir” ifadesinin eklenmesi, 1927'de gerçekleştirilen CHF Büyük Kongresi'nde, CHF'nin denetimi altında bulunan bir kuruluş olarak gösterilmesi, Türk Ocaklarının CHF tarafından bir “*hars şubesi*” olarak görülme eğiliminin göstergelerindendir (Üstel, 2004, s. 402-403).

1930'larda gelişen birtakım hadiseler neticesinde, halkın inkılâpları tam anlamıyla benimseyemediği görülmüştür. Mustafa Kemâl Atatürk, yurtda yaşanan sıkıntıları yerinde görüp önlem alabilmek maksadıyla 1930 yılının sonlarında çıkmış olduğu yurt gezisinde birçok Türk Ocağı'na uğrayarak Ocakların durumlarıyla da yakından ilgilenmiştir (Hekimoğlu, 2017, s. 49).

15 Mayıs 1931 tarihli İctihad gazetesinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl'in, 1931 yılında gerçekleştirdiği Anadolu gezisi sırasında Aydın Türk Ocağı'nı ziyaret

ettiği haberine yer verilmiştir. Burada Ocaklı gençlerle muhabbet etmiştir. Mustafa Kemâl gençlere, Aydın'a en yakın köyün ne kadar uzaklıkta olduğunu sorması üzerine gençlerden biri, 20 dakikalık bir mesafede olduğunu ifade etmiştir. Aydın'a en uzak köyün ne kadar mesafede olduğunun sorulması üzerine ise gençler 2 saat mesafede cevabını vermişlerdir. Daha sonra Mustafa Kemâl gençlere dönerek, “Bu köylerden hangilerine giderek köylülerin dertlerini dinleyip, ne gibi ihtiyaçları olduğunu soruşturdunuz? Bu köylerde neler gördünüz? Toplumsal, sıhhi, iktisadi, medeni durumları hakkında ne gibi gözlemleriniz var?” şeklinde sorular yöneltmiştir. Mustafa Kemâl, tek bir genç de olsa birinin bu köylere gitmiş olduğunu söylemesini ve gözlemlerini anlatmasını beklemiştir. Türk Ocağı Reisi, bu soru üzerine bir sessizliğin hâkim olduğu esnada ezilip büzülerek Mustafa Kemâl'e dönmüş ve “Ocakların parası olmadığından otomobil tutup kimseyi köylere gönderemediğini” ifade etmiştir. Bu cevap üzerine Mustafa Kemâl, “Mihdinin propagandasını yapanların tahsisatı var mıdır?” şeklinde cevap vererek sitemde bulunmuştur. Mustafa Kemâl Paşa'nın bu olay ile ahlaki ve toplumsal bir yaraya parmak bastığı ifade edilmiştir (Cevdet, 1931, s. 5451-5452).

Mustafa Kemâl Atatürk'ün yaşadığı bu olay sonrasında Türk Ocaklarına bakışında bazı farklılıklar ortaya çıktığı söylenebilir. Mustafa Kemâl, gerçekleştirmek istediği inkılâpların halk tarafından benimsenmesini ve bu inkılâpların köylüye anlatılmasını arzu etmiştir. Bu nedenle, Türk Ocaklarının yerine Halkevleri kurulması düşüncesinin bu dönemde daha yüksek sesle ifade edildiği söylenebilir.

Türk Ocaklarının Mustafa Kemâl Atatürk'ün isteği doğrultusunda kendini feshetmiş olması, Atatürk'ün bu kararının keyfi olduğu anlamına gelmemelidir. Cumhuriyet döneminde çıktığı tüm yurt gezilerinde mutlaka Türk Ocaklarını da ziyaret etmesinden de anlaşılacağı üzere, bu geziler esnasında yaptığı gözlemler neticesinde birtakım adımlar attığı, kararlar aldığı muhtemel görünmektedir.

Akyüz, milliyetçilikte teori döneminin sona erdiğini, artık milliyetçiliğin “uygulama” döneminin başladığını ifade etmiştir. Fakat millî ve medeni bir devlet kurmak amacıyla harcanan büyük çabaların birtakım siyasi ve dini direnmeler ile karşılaştığı görülmektedir (Akyüz, 1986, s. 208).

SCF'nin kapatılışından yaklaşık 1 ay sonra, 23 Aralık 1930 tarihinde Nakşibendi tarikatına bağlı olduklarını belirten bir grup insan, Menemen'de yedek subay olarak askerlik görevini yerine getiren ve Türk Ocaklı olan Mustafa Fehmi Kubilay'ı şehit etmişlerdir. Bu olay tarihte "Menemen Olayı" olarak adlandırılmaktadır (Tabak, 1995, s. 315).

25 Kanunuevvel 1930 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde Menemen Olayı'nın nasıl gerçekleştiği aktarılmıştır. Nakşibendi tarikatının eski bir mensubu olan Derviş Mehmet, bu olaydan önce de Cumhuriyet ve inkılâp karşıtlığında bulunmuş ve irtica propagandası yapmıştır. Bu doğrultuda etrafında topladığı birtakım müritler ile irticai faaliyetlerde bulunmak için fırsat kollamışlardır. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için Menemen'i uygun görmüşler ve sabah namazında Menemen'e varan Derviş Mehmet ve müritleri bir camiye girip "İnna Fetahnaleke" yazılı bayrağı almışlar ve camideki 15 kişi ile dışarıda toplanmış halkı şeriat istemeye davet etmişlerdir. Hükümet bu olay üzerine Asteğmen Fehmi Kubilay ve onun kumandasında bir müfrezeyi görevlendirmiştir. Kubilay, müfrezeden önce mürtecilerin yanına gidip uyarılarda bulunmuş fakat mürtecilerin ateşle karşılık vermesi üzerine yaşanan çatışmada Kubilay vahşi bir şekilde öldürülmüştür. O sırada jandarma müfrezesi olay yerine gelmiş ve mürtecilerin teslim olmaması üzerine Derviş Mehmet öldürülmüş, diğerleri yaralı olarak yakalanmıştır (http-19).

Milliyetçilik, halkçılık, medeniyetçilik ve inkılâpçılık ekseninde faaliyet göstermiş olan Türk Ocakları, aynı eksende hareket eden Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milletine yönelik olarak gerçekleştirilen bu çirkin olay karşısında Gazi Mustafa Kemâl'e, Cumhuriyet'e ve inkılâplara bağlılığını açıkça belirterek bu olayı şiddetle lanetlemiştir (Karaer, 1989, s. 150).

31 Kanunuevvel 1930 tarihli Vakit gazetesinde yer alan haberde, Menemenli gençlerin yaşanan üzücü olayın ardından harekete geçerek Menemen Türk Ocağı'nda toplandığı ve bu olayı alkışlayanların tespit edilip hükümete bildirilmesi konusunda karar kıldığı aktarılmıştır. Ocaklı gençlerin bu girişimleri sonucunda 15 kişi tespit edilerek hükümete haber verilmiş ve bu kişiler gözaltına alınmışlardır (http-20). Bu haberden de anlaşılacağı üzere Türk Ocakları, bu olay sonrasında aldığı aksiyon ile inkılâplara bağlılığını yine göstermiş ve gönüllülük esasına bağlı olarak daima inkılâplara sahip çıkmıştır. Cumhuriyete karşı başkaldırışın önemli sembollerinden biri olan Menemen Olayı, nicelik bakımından küçük fakat nitelik bakımından büyük

çaplı ve anlamlı bir olaydır. Devlet yöneticileri ve inkılâpların destekçisi olan kuruluşlar olaya bu açıdan bakabilmişlerdir (Karaer, 1989, s. 149-150).

Son olarak 23 Aralık 1930'da yaşanan Menemen Olayı sonrasında millî ve medeni bir devletin hızlı bir şekilde kurulması ve yerleşmesini sağlamak, yurdun her tarafında bu anlayışı yaymak ve halka benimsetmek için bu amaç uğrunda çalışan tüm kuruluşların ve aydın kesimin devlete destek olmaları, hedefe beraber yürümelemleri kaçınılmaz görünmekteydi. Mustafa Kemâl de bu zorunluluğa inanmıştır. Fakat arzu edilen bu hedefleri gerçekleştirmek için yalnızca teorik olarak değil, fiili olarak da yurttaki tüm köylere, ilçelere kadar gidip halk ile bizzat kaynaşabilecek ve gidilen bu yerlerde Cumhuriyet'in gerçekleştirdiği yenilikleri anlatabilecek büyük kuruluşların oluşturulması gerekiyordu. “Halkevleri” de bu inançtan doğmuştur. Ayrıca uzun süreden beri Türk Milletinin millî şuur kazanmasında çok önemli hizmetleri olan ve yurttaki en güzide ve en zinde kadroları bir araya getiren Türk Ocakları, kurulması düşünülen Halkevleri için en sağlam temeli oluşturabilecek nitelikte bir kuruluştu (Akyüz, 1986, s. 208).

Türk Ocaklarının kapatılmasının konuşulduğu dönemde, Çankaya'da yapılan toplantıya Hamdullah Suphi de davet edilmiştir. Toplantıda Celal Bayar, Vasıf Çınar ve Reşit Galip gibi isimler de bulunmaktaydı. Atatürk'ün Vasıf Çınar'a söz vermesi üzerine Vasıf Bey, “Atatürk inkılâplarının ardından Ocakların yapacak başka bir işi kalmadığını ve Ocakların görevini hükümetin üstlendiğini, bu nedenle Ocakların misyonunu tamamladığını” ifade etmiştir. Reşit Galip, Vasıf Çınar'ın söylediklerini tekrar etmiş fakat Celal Bayar, Sadri Maksudi ve Siirt milletvekili Mahmut Bey bu düşünceye itirazda bulunmuşlardır. Hamdullah Suphi'ye sıra geldiğinde, Vasıf ve Reşit Beylere katılmadığını belirterek bir mektebin, bir hastanenin görevinin asla sona ermeyeceğini, yeni nesillerin gelişile mektebin devam edeceğini ifade etmiştir (Bayraktutan, 1996, s. 108).

4.2.4.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Fırka'nın Türk Ocakları ile Yakın İlişkiler Kurması

Türk Ocaklarının kapatılışı, yaşanan birtakım siyasi olayların sonucunda gerçekleşmiştir. Bu siyasi olay yalnızca SCF'nin kuruluşu veya Ocaklar ile SCF

arasındaki ilişkiden ibaret olarak görülmemelidir. Çünkü SCF olayı, Türk siyasal yaşamında gelecekte alınan kararların başlangıç noktasını oluşturması bakımından önemli görülmektedir. Atatürk, daha önce 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile çok partili siyasi hayata geçiş denemesinde bulunmuştur. Fakat dönemin siyasi şartlarından dolayı bu fırka kısa sürede kapanmıştır. Bu defa, 1930'da çok partili siyasi hayata geçiş denemesinde bulunmak isteyen Atatürk'ün isteği ve teşviği doğrultusunda SCF kurulmuştur. SCF yönetici kadrosunun, iktidarı elde etmek arzusuyla sabırsız davranış sergilemeleri, halkın SCF'nin iktidara gelmesiyle ülkede büyük değişikliklerin gerçekleşeceği beklentisi, CHF'nin iktidarı kaybetme korkusu, toplumda karışıklığa sebebiyet vermiş ve çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın sonucunda ise toplumda sosyal çalkantılar meydana gelmiştir (Karaer, 1992, s. 40). Bu başarısız denemenin Türk Ocaklarını olumsuz etkilediği de inkâr edilemez.

1930'dan sonra Türk Ocağı üyesi kimselerin SCF ile yakın temas kurması ve Hamdullah Suphi'nin CHF'ye karşı “*çoğulculuk ve düşünce özgürlüğü*” savunuculuğu yapması, Türk Ocaklarının kapatılışına giden sürecin önemli belirleyici olaylarıdır (Üstel, 2004, s. 403-404).

Gazi Mustafa Kemâl, 1930 ve 1931 yıllarında gerçekleştirdiği yurt gezileri esnasında Türk Ocaklarını da ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerinde Türk Ocakları ve Ocaklılardan övgüyle bahsetmiştir. Bazı Ocak şubeleri ve Ocaklı kimselerin SCF'ye yakın görünmelerinden memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Bu durum karşısında Aydın Türk Ocağı'nda, “*Türk Ocaklarının CHF'nin kültür şubesi olduğunu*” hatırlatmıştır. Balıkesir'de ise öğretmenlerin Türk Ocağı çatısı altında birleşmelerini, Mersin'de de “Gençler Birliği” üyelerinin Türk Ocağı'na katılmalarını söylemiştir (Acar, 2004, s. 85-86). Buradan da anlaşılacağı üzere Mustafa Kemâl Atatürk, Ocak üyesi kimselerin muhalefet partisiyle ilişki içerisinde olmasından rahatsızlık duymuştur. Böyle bir ortamda, uyarılara rağmen muhalefet ile olan ilişkilerde yakınlaşmalar devam ettiğinden dolayı “CHF ile birleşme” fikri daha sık konuşulmaya başlanmıştır.

Türk Ocaklarının üyeleri seçkin, kültürlü, genç ve dinamiktir. Mustafa Kemâl Atatürk, çıktığı yurt gezileri sırasında bunu daha yakından görme imkânı bulmuştur. Bu yurt gezisinden Ankara'ya dönüşünde inkılâpların kökleşmesi için Ocakların bu parlak kadrolarını daha iyi değerlendirmek gerektiği kanısına varmıştır. Bu hususta

dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan edinilen bilgiye göre Atatürk düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bizim teşkilâtımız fikir bakımından tamamen bize yabancı insanlardan teşekkül etmiş; asıl inkılâpçı zümreyi Türk Ocaklarında gördüm. Yapılacak şey, bu partiyi kapatmak, Türk Ocaklarını kendi partimiz olarak tutmak ve Hamdullah'ı da umumî kâtip yapmak”
(Acar, 2004, s. 86).

Mustafa Kemâl'in yukarıda ifade edilen görüşlerine göre, Türk Ocaklarının kapatılması kararının “Ocaklardan vazgeçme” olarak değil, aksine Ocaklardan daha iyi biçimde faydalanmak maksadıyla alındığı söylenebilir.

1930'da yaşanan, başta ekonomik buhran olmak üzere, SCF ile çok partili hayata geçiş denemesi ve Menemen Olayı, CHF'nin hem siyasi hem de idarî bakımdan otoriterleşmesine neden olmuştur. Bu otoriterleşme, parti devlet bütünleşmesini doğurmuştur. CHF'nin tüm güçleri kendisinde toplamak amacıyla izlediği bu politikası, Türk Ocaklarının feshine giden süreci hazırlamıştır (Sarınay, 2011, s. 14).

4.2.4.4. Atatürk'e Karşıtlık İddiaları ve Türk Ocaklarının Muhalefet Odağı Olarak Görülmesi

Türk Ocakları, merkez ile taşra şubelerinin arasında koordinasyon sağlayabilmek ve çalışmalarına sistemli bir şekilde devam edebilmek maksadıyla 1926 yılında Çalışma Talimatnamesi ve 1927 yılında Mesai Programı hazırlamıştır. Hazırlanan bu iki program, kurumlaşmaya yönelik çabalar olarak görülmektedir. Bu kurumlaşma çabaları, Türk Ocaklarının bilhassa Anadolu'da, CHF'nin taşra örgütlenmesinin yanında başka bir iktidar odağı olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca Ocaklar, gerçekleştirdiği çok taraflı ve çeşitli faaliyetleri sayesinde halk ile yatay ilişki kurmayı başarmıştır. CHF, bu başarıyı kendisine bir tehdit olarak algılama sürecine girmiştir. Böylelikle, 1928 yılından başlamak üzere hükümetten yana tavır alan basın, milliyetçiliğin bir devlet ve hükümet siyaseti haline geldiğini ve bu nedenle Türk Ocaklarının misyonunu tamamladığı, halk ile bütünleşme sağlayamadığı ve elitist bir anlayışla hareket ettiği doğrultusunda eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştiriler aslında CHF'nin Türk Ocaklarını kendine tabii kılma

arzusunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Türk Ocaklarının kuruluşundan itibaren temel gayesinin kültür milliyetçiliği olduğu biçimindeki geleneksel yaklaşımı benimseyen grup karşısında, “amelî saha” yaklaşımını savunan grup, CHF'nin bu yöndeki arzusuna hizmet etmiştir. Amelî saha temasının savunucusu konumundaki Reşit Galip'in 1931 yılında CHF Üçüncü Büyük Kongresi'nde, Kültür ve Gençlik İşleri şubesinin başına getirilmesi de önemlidir (Üstel, 2004, s. 403).

Reşit Galip'in bu göreve getirilmesi, basın eleştirilerinin doğruluğu konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bu nedenle, Türk Ocakları her ne kadar tehdit olarak algılansa da kurulduğu günden kapatıldığı güne kadar tam anlamıyla günlük siyasete karışmadığı ve bir partiye dönüşeceği endişesi olsa da Cumhuriyet döneminde bu yönde herhangi bir girişime rastlanmadığı söylenebilir.

Darendelioğlu, Türk Ocaklarının kapatılmasının, Mustafa Kemâl Paşa'nın çevresini saran birtakım CHF çıkarıcıları ve Türk Ocağı karşıtlarının çabalarıyla gerçekleştiğini ifade etmektedir. CHF çıkarıcıları ve Ocak karşıtları Mustafa Kemâl'i, “Türk Ocakları misyonunu tamamlamıştır ve CHF ile birleşip kendini feshetmelidir” düşüncesine inandırmışlardır (Darendelioğlu, 1977, s. 58).

25 Mart 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre; Gazi Mustafa Kemâl, Türk Ocakları hakkında son dönemde alınan kararlarla ilgili olarak Türk Ocakları ilim ve sanat heyeti üyelerinden Afyonkarahisar vekili Ruşen Eşref Bey'e şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

“Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve manevî ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lâzımdır. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve Cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır. Teessüsü tarihinden beri ilmî sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sepketmiş olan Türk Ocaklarının aynı esasları, siyasî ve tatbikî sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manasile yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise, millî müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidirler” (http-21).

Yine aynı tarihli gazetede, Türk Ocaklarının CHF'ye katılmasının Ocaklılar tarafından memnuniyet ile karşılandığı ifade edilmiştir. Kurultayda karar verilir

verilmez tüm Ocakların ve ona bağlı tüm oluşumların CHF'ye devredildiği ve CHF'nin hars şubesi olarak çalışacağı belirtilmiştir. Ocakların merkez heyeti ve idare heyetinin olmayacağı, hars şubesinin çalışma biçiminin ise CHF tarafından yayınlanan genelgeyle tüm Fırka teşkilatına bildirileceği ifade edilmiştir (http-22).

Bayraktutan, Ocakların kapatılmasına yönelik nedenlere ek olarak aşağıdaki sebepleri de sıralamıştır (Bayraktutan, 1996, s. 41):

- Ocakların, CHP'ye rakip bir partiye dönüşmesi yönündeki endişe
- SCF kurucularının arasında birtakım Ocaklıların görev alması
- Dış politika açısından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile ilişkilerin olumsuz etkilenmemesi düşüncesi
- Şahsi kapris ve kırgınlıklar

1928'e kadar tüm Türk Ocağı kurultaylarında Genel Merkez Heyeti, kurultayların tüm aşamalarını resen idare etmekte olup tam anlamıyla bu konuda bağımsızdı. Fakat, 1928 yılı kurultay hazırlıklarında Genel Merkez Heyeti, bu bağımsızlığını aniden kaybetmişti. Bu kurultayda Atatürk'ün isteği doğrultusunda, üyelerin seçimi Genel Merkez Heyeti tarafı yerine TBMM Başkanı, Başbakan ve CHP Genel Sekreteri ile Türk Ocakları Genel Başkanı'ndan oluşan dört kişilik bir komite tarafından gerçekleştirilecekti. Kurultaya Genel Merkez Heyeti'nin sunulan ve kabul edilen on kişilik listesinde, Genel Merkez Heyeti'nin bir önceki kadrosundan yalnızca üç kişi, CHP milletvekili ve müfettiş kadrosundan ise yedi kişi seçilmiştir. Bu olay, Atatürk'ün düşündüklerini hayata geçirme noktasında ne kadar dikkatli ve sabırlı olduğunu gösterir niteliktedir. Atatürk daha o yıllarda Türk Ocağı kadrolarından faydalanmak arzusundaydı. Bu nedenle, Türk Ocaklarının kapatılmasını dönemin gazetelerinde dile getirildiği gibi yalnızca “*tarihi misyonunu tamamlamak*” ile açıklamak zordur. Ayrıca Atatürk, Türk Ocaklarının misyonunu tamamladığına yönelik herhangi bir imada dahi bulunmamıştır (Akyüz, 1986, s. 212-213).

1931'de Türk Ocaklarının kapatılma kararının, CHF'nin o dönemdeki otoriter yönetim anlayışıyla tutarlı olduğu söylenebilir. Halkevlerinin kurulması, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nin oluşturulması gibi girişimler CHF'nin bir taraftan bütün güçleri kendi yönetimi altında toplama arzusu ve muhtemel muhalif sesleri susturma gayretinin, diğer taraftan ise kültürel yaşamı CHF'nin ideolojik eğilimine

uygun olarak biçimlendirme arzusunun dışavurumunu gösterir niteliktedir. Türk Ocağı'nın kapatılmasının ardından açılan Halkevleri'ne, bütün Ocak üyelerinin “doğal üye” statüsünde kaydedilmesi, CHF'nin hem üye sayıları bakımından hem de şubeleri ile epey geniş ve hazır bir kitle örgütünden faydalanılması gibi pratik bir amaca hizmet ettiği görülmektedir (Üstel, 2004, s. 404).

Türk Ocaklarının kapatılmasının ardından Ocağa ait olan malların CHF tarafından kullanılması, malların satılmasında kamu yararını gözeten kuruluşların tercihi, Türk Ocaklarının temel anlayışını yansıtan TTK ve TDK gibi kurumların Mustafa Kemâl Atatürk tarafından kurulması, Türk Ocaklarının kapatılmasının tamamıyla dönemin siyasi sebeplerinden kaynaklı olduğunun göstergesidir (Bolat Bozaslan, 2020, s. 418).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Türk Ocaklarının İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan ve Türkçülük düşüncesini benimseyen Türk Derneği, Türk Gücü Derneği, Türk Yurdu Derneği gibi birçok dernek arasında özel bir yeri bulunmaktadır. Bu özel yer, Türk Ocaklarının kurulduğu ve kapandığı tarihlerle direkt olarak bağlantılıdır. Balkan devletlerinin Osmanlı'ya karşı ittifaklar oluşturduğu dönemde kurulan ve Türk ulus-devletleşme süreciyle beraber kendini feshetmek zorunda bırakılan Türk Ocakları, bu özelliğiyle İmparatorluktan ulus-devlete geçiş süreciyle ilgili birçok önemli ipucu vermektedir (Üstel, 2008, s. 263).

Türk Ocakları, dönemin önemli Türkçü düşünürlerini bünyesinde barındırması, Ocağın yayımlamış olduğu Türk Yurdu Dergisi'nin etkin bir şekilde çalışması, Ocağın hızlı bir şekilde yurdun birçok noktasında örgütlenmesi, birçok Ocağın etkin faaliyetler yürütmesi, Ocağın devamlılığı gibi birçok etkenin katkısıyla kurulduğu günden kapatıldığı güne kadar Türkçülük düşüncesinin merkezi olarak rol almıştır.

Kuruluş tohumları bir grup Askerî Tıbbiye öğrencisi tarafından atılan Türk Ocakları, Türkçülüğün örgütlenme sürecinde oynadığı etkin rol ile öne çıkan en önemli kurum olarak görülmektedir. Kuruluş Nizamnamesinde belirtilen “*Türklerin ilmi, sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmesi ve Türk ırkı ve dilinin yükseltilmesi*” amaçlarının, Cumhuriyet döneminde de temel olarak korunduğu söylenebilir. 1927 yılında Türk Ocağı yasasında yapılan değişikliklerle birlikte, Ocakların çalışma sahasının “*Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde*” olduğu vurgusu, Cumhuriyetin hem kuruluş esasları hem de ideolojik ve siyasal programı ile uyumlu hareket edildiğini göstermektedir. Bu vurguyla beraber, Ocakların çalışma sahasının tüm Türk Dünyası olduğu konusundaki görüşlere yönelik bir mesafe koyulduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin kurucu kadroları, İkinci Meşrutiyet'in “*vatan*” topraklarıyla ilgili farklı tanımlamalara karşın, Misak-ı Millî sınırlarının “*esas anavatan*” olduğu fikrini

vurgulamaya çalışmış ve Türkçülüğün vatan toprakları olan Anadolu'da yükseleceğine yönelik öngörülerini korumuşlardır (Anbarlı Bozatay, 2018, s. 132).

Meşrutiyet döneminde iktidar partisi olan İTC'nin Türk Ocaklarına hem maddi hem de manevi anlamda yardımda bulunması, Türk Ocaklarının dönemin siyasi ve toplumsal hayatına etki edebildiğinin göstergesidir. İTC bu dönemde, Türk Ocaklarının izlediği Türkçülük düşüncesine paralel olarak siyaset üretmiş, Türk Ocaklarının etkin çalışmalarından ve bünyesinde bulundurduğu önemli düşünürlerden faydalanmıştır. Hamdullah Suphi'nin 1913 yılında Türk Ocağı başkanı olarak seçilmesinin ardından İTC'nin yardımlarının da etkisiyle Türk Ocakları yurdun dört bir yanında hızla örgütlenmiş ve şubeler açmıştır. Türk Ocaklarının merkezi olan İstanbul Türk Ocağı hem üye sayısını hem de çalışmalarını arttırırken gerçekleştirdiği konferanslarla da kısa sürede ilgi odağı haline gelmiştir. Verilen konferansların içeriğini de millî meselelerin oluşturması, dönemin siyasi yaşamını etkileme ve Türkçülüğü ön plana çıkarma gayreti olarak değerlendirilebilir.

Türk Ocaklarının, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Emin Yurdakul gibi önemli Türkçü düşünürleri bünyesinde bulundurması, Türk Ocaklarının gelişiminde büyük rol oynamıştır. Bu düşünürlerin her biri Türk Ocaklarının gerçekleştirdiği konferanslarda, faaliyetlerde, dönemin siyasi iktidarlarının yönetim kademelerinde görevler alarak Türk Ocaklarının işlevsel bir konuma oturmasında büyük katkıları olmuştur. Ocaklardan önce kurulan derneklerde görev alan bu düşünürlerin Ocaklarda bir araya gelmesi sonucunda Türk Ocaklarının birçok farklı dönemde başrol oynamışlardır.

Türk Ocakları Osmanlı'nın kurtarılması amacıyla çalışmış, Mütareke döneminde mitingler düzenlemiş, Millî Mücadele'ye katılmış ve daha sonrasında Cumhuriyetin kurucu kadrolarına düşünce önderliği yapmışlardır. Türklerin millî şuur kazanmasında Türk Ocaklarının bir kurum olarak katkılarının yanı sıra dönemin en önemli düşünce insanlarının, ayrı ayrı yaptığı katkılar da Türkçülüğün doğmasında, gelişmesinde ve olgunlaşmasında çok büyük paya sahip olmuştur.

Türk Ocakları kadrolarının çoğunlukla seçkin kimselerden oluşması ve Ocakların üye kabulünde seçici davranması, Ocakların hızlı bir şekilde örgütlenip üye sayısını arttırırken üye kalitesinde düşüş yaşanmaması arzusunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ocakların üye kabulünde takındığı bu tavır sayesinde

kadro nitelik bakımından korunmuş ve farklı siyasi dönemlerde daima ön plana çıkmayı başarmıştır. Mustafa Kemâl Atatürk'ün Ocakların kadrolarından yararlanma isteği de Ocakların nitelikli kadrolara sahip olduğunu doğrulamaktadır. Bu nitelikli kadrolar, Türkçülüğün doğuşundan olgunlaşmasına kadar birçok evrede aktif rol oynamıştır. Henüz örgütlenmeyi başaramamış ve dağınık halde bulunan Türkçülük, birçok dernek ve dergi deneyiminin ardından Türk Ocaklarında kendini bulmuştur.

Özellikle Türkçülüğün programının oluşturulmasında Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in kaleme aldığı eserlerin katkıları yadsınamaz. Meşrutiyet yıllarında Türk aydınlarının düşünceleri toplumda daima etkili olmuştur. Celâl Nuri İleri'nin İstanbul'da Fransızca olarak çıkarılan bir gazetede kaleme aldığı yazılar üzerine Askerî Tıbbiye öğrencilerinin bu yazıdan etkilenip Türk Ocaklarını kurma girişiminde bulunması bunun en belirgin örneğidir.

Çalışmada, Türk Ocaklarının Türkçülüğün inşasında en etkili yapı olduğu varsayımı doğru kabul edilmektedir. Türk Ocakları, “Türklerin ilmî, içtimai, iktisadi seviyelerinin yükseltmek ve Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak” olarak belirlediği amaçlar doğrultusunda konferanslar, dersler düzenlemekten yurtlar, okullar açmaya kadar birçok alanda, yurdun dört bir yanında açtığı şubeleriyle etkin bir şekilde çalışmıştır. Ocaklar, köycülük faaliyetleri kapsamında köylünün aydınlatılması ve sağlık hizmetlerine erişmesi için büyük çaba sarf etmişlerdir.

Türk Ocakları, kapatıldığı tarih olan 1931'e dek en önemli Türkçü düşünce kuruluşu kimliğiyle varlığını devam ettirmiştir. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, Ocaklara sahip çıkarken Ocaklar da Türkiye Cumhuriyeti'nin ve gerçekleştirilen inkılâpların düşünce gücü olmuştur (Acar, 2004, s. 58).

Türk Ocakları faaliyet gösterdiği her dönemde millî bilincin kazanılmasında, Türk gençlerinin ve halkının sosyal, kültürel ve birçok bakımdan gelişiminde, Türk inkılâplarının benimsenmesinde, Türkçülük düşüncesinin sistemli bir hale getirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Çalışmada, Türk Ocaklarının günlük siyasetin dışında kalabildiğine yönelik varsayım kısmen doğru kabul edilmektedir. Türk Ocakları, Kuruluş Nizamnamesi'nde bizzat vurgulanan “günlük politikadan uzak kalma” prensibine rağmen toplumdaki siyasi gelişmelere paralel olarak günlük siyasete zaman zaman etkide bulunmuş ve dönemin siyasi ortamını böylelikle etkilemiştir.

Türk Ocakları Meşrutiyet dönemi, Mütareke dönemi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere her bir dönemin farklı siyasi ikliminin olduğu ortamda, “kendi amaçları doğrultusunda çalışmak ve herhangi bir siyasi partiye hizmet etmemek koşuluyla” siyasete müdâhil olmuştur. Aynı zamanda devlet politikasını yönlendirmiş ve halka mâl olan bir cemiyet olarak varlığını devam ettirmiştir. Fakat bu müdâhil olma durumu, Meşrutiyet döneminde savaşların etkisiyle çaresiz hisseden Türk gençleri ve aydınlarında yeni bir heyecan yaratmak ve onlara millî bir ruh aşlamak; Mütareke döneminde, cephede savaşmak ve işgali protesto etmek amacıyla mitingler düzenlemek; Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet inkılâplarını desteklemek ve yaymak şeklinde gerçekleşmiştir.

Toplumsal olaylara ve gelişmelere tepkisiz kalmayan Türk Ocakları, yaptığı çalışmalar ile bazı dönemlerde siyasete müdâhil olurken bazı dönemlerde, “günlük siyasetin dışında” kalmayı başarabilmiştir. Türk Ocakları ve siyasi partiler arasındaki ilişki, genellikle benzer amaçlar doğrultusunda hareket etmenin getirdiği bir yakınlık ile sınırlı kalmıştır. SCF'nin kurulmasının ardından Ocakların günlük siyasete karıştığına dair tartışmalar yaşanmış fakat bir iki yıl gibi kısa bir zaman diliminde yaşanan olayları, Türk Ocaklarının tüm dönemine mâl etmek hakkaniyetsiz bir yaklaşım olacaktır.

Dil ve kültür birliğini sağlama ana konusundan yola çıkan ve sonrasında siyasal birliğin sağlanmasına ve Türkçülük ideolojisinin taşıyıcısı rolüne kadar birçok farklı fonksiyona sahip olan Ocaklar, Türkçülüğün kuramsal temellerinin oluşturulması aşamasında, “günlük siyasete müdâhil olmama” sloganıyla ön plana çıkmıştır. Fakat Ocakların, siyasete müdâhil olmama fonksiyonunun, Cumhuriyet dönemiyle birlikte CHF ile siyasi açıdan bütünleşme yaşanmasından sonra yerini ideoloji inşa etme rolüne bıraktığı söylenebilir (Anbarlı Bozatay, 2018, s. 133).

Çalışmada, Türk Ocaklarının Cumhuriyet ideolojisinin ve aydınlanmasının temel savunucusu olduğu varsayımı doğrulanmıştır. Türk Ocakları; inkılâpların hayata geçirilmesinde dersler, konferanslar vermek gibi birçok etkinlik düzenlemiştir. Ayrıca Atatürk'ün “inkılâpların Türk Ocaklarına dayandığını” ifade etmesi ve Ocaklara “kamu yararına çalışır dernek” statüsünün verilmesi bu varsayımı doğrulayıcı niteliktedir.

Türk Ocakları, Cumhuriyet döneminde iktidarda olan CHF ile de yakın ilişkiler kurmuş ve hükümetten maddi ve manevi anlamda destek görmüştür. Aldığı destekler ve etkili çalışmaların sayesinde Cumhuriyet döneminde de hızlı bir şekilde yurdun dört bir yanında örgütlenmeyi başarmıştır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl Atatürk'ün de Türk Ocaklarına destek olmasının sonucunda Ocaklar daha rahat bir çalışma ortamı elde etmiş ve dönemin inkılâplarını da yayarak “Cumhuriyet ideolojisinin ve aydınlanmasının temel savunucusu” olarak çok önemli bir görevi üstlenmiştir.

Çalışmada, Türkçülük düşüncesinin inşasında Türkçü dergilerin önemli rol oynadığı varsayımı büyük ölçüde doğru kabul edilebilir. Başta Türk Yurdu Dergisi olmak üzere Türk Derneği Dergisi, Genç Kalemler Dergisi gibi Türkçülük ekseninde faaliyet gösteren dergiler, başta Türkçülük düşüncesinin ilk olarak dil, edebiyat gibi kültürel alanda gelişmesini sağlamıştır. Türk Yurdu Dergisi'nin, Ocakların yayın organı olarak yayın hayatına devam etmesiyle birlikte Türkçülüğün gelişmesi, olgunlaşması ve sistemli bir hale gelmesinde büyük payı olmuştur.

5.2. Öneriler

Bu çalışmada, Türk Ocaklarının belirlediği amaç ve ilkeler doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetler, toplumsal ve siyasi gelişmelere yaklaşımı, siyasi partiler ile olan ilişkileri, bünyesinde bulundurduğu önemli aydınların çalışmaları, Ocakların kuruluşuna giden süreçte önemli katkıları olan dernekler ve dergilerin çalışmaları temelinde, Türkçülük düşüncesinin inşa süreci ve Ocakların bu inşa sürecindeki rolü incelenmiştir.

Türk Ocakları üzerine yapılan tez çalışmaları, bazı Ocak şubelerinin 1931 yılına kadar olan faaliyetleri ve Türk Ocaklarının 1931 yılına kadar olan tarihsel gelişimine yönelik çalışmalar etrafında şekillenmiştir. Türk Ocaklarının 1912 ile 1931 yılları arasındaki çalışmaları ve Ocak yapısı ile 1949 yılında tekrar faaliyete geçen Türk Ocaklarının çalışmaları ve Ocak yapısı karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Türkçülük düşüncesinin doğması ve şekillenmesinde önemli görevler üstlenen Türk Ocakları, bugün düşünce ve ülkünün devamı noktasında yeni görevler üstlenerek, Ocağın yaktığı ateşin devam etmesini sağlayabilecektir.

Bu tezin bu minvalde bir bilinç oluşmasına katkıda bulunabilmesi tarafımızca ana hedeflerden olup, yeni çalışmalara kaynak ve katkı oluşturması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. (2004). *Türk Ocakları*. Balıkesir: Türk Ocakları Balıkesir Şubesi Yayınları.
- Acar, İ. (2012). 1912'den 2012'ye Türk Ocakları tarihi-çalışmaları-görüşleri. *Türk Yurdu*, 101 (295), 100-124.
- Adivar, H. E. (2007). *Ateşten gömlek*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu* (Çev: Y. Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (2019). *Bir kimlik peşinde Türkiye* (Çev: S. C. Karadeli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçam, T. (2002). Türk ulusal kimliği üzerine bazı tezler. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik* içinde (s. 53-62). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Akçura, Y. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi .
- Akçura, Y. (1981). *Yeni Türk Devletinin öncüleri -1928 yılı yazıları-*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akçura, Y. (2019). *Türkçülüğün tarihi* . İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akyüz, K. (1986). Türk Ocakları. *Belleken Dergisi*, 50 (196), 201-228.
- Anbarlı Bozatatay, Ş. (2018). Türk milliyetçiliğinin teşkilatlanmasında Türk Ocaklarının rolü (1912-1931). *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3 (1), 121-135.
- Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler* (Çev: İ. Savaşır). İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, B. (2007). *Üç bayrak altında* (Çev: E. Bademci). İstanbul: Metis Yayınları.
- Arai, M. (2008). *Jön Türk dönemi Türk milliyetçiliği* (Çev: T. Demirel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayhan, B. (2021). *Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliği fikrinin kurumsallaşmasında sivil toplum kuruluşlarının önemi: Türk Ocakları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bars, M. E. (2017). Ziya Gökalp ve Türkçülük üzerine bazı değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 38-51.
- Baykal, H. (1998). Atatürk'ün bazı kuruluşların hatıra defterlerine yazdıkları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 1 (2), 181-186.
- Bayraktutan, Y. (1996). *Türk fikir tarihinde modernleşme, milliyetçilik ve Türk Ocakları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Belge, M. (2009). Türkiye'de siyasî düşüncenin ana çizgileri. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasî düşünce 9: Dönemler ve zihniyetler* içinde (s. 39-62). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berk, E. (2017). Yusuf Akçura ve fikirleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, 479-509.

- Billig, M. (2002). *Banal milliyetçilik* (Çev: C. Şişkolar). İstanbul: Gelenek Yayıncılık
- Bolat Bozaslan, N. (2020). Türk Ocakları'nın kapatılması ve mallarının tasfiyesi Gaziantep Türk ocağı örneği. *Turkish Studies - History*, 15 (2), 407-419.
- Bulut, A. (1984). Mehmet Emin Yurdakul. *Milli Kültür: Kültür ve Turizm Bakanlığı*, 47, 21-24.
- Calhoun, C. (2012). *Milliyetçilik* (Çev: B. Sütçüoğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Carr, E. H. (1990). *Milliyetçilik ve sonrası* (Çev: O. Akın). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cevdet, A. (1931). Mustafa Kemal, Aydın Türk Ocağında. *İçtihat*, (12), 5451-5453.
- Coşar, Ö.S. (1920). *İstiklâl Harbi Gazetesi* (No: 209) (Derleyen: Ö. S. Coşar). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi.
- Çelik Şahin, H. (2010). Türkiye'de işçi sınıfının gelişim süreci ve geçmişten günümüze işçi hareketi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 21-30.
- Çetinsaya, G. (2009). İslâmi vatanseverlikten İslâm siyasetine. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed), *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve meşrutiyetin birikimi* içinde (s. 265-272). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Darendelioğlu, İ. (1977). *Türkiye'de Milliyetçilik hareketleri*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Delannoi, G. (1998). Milliyetçilik ve ideolojik kataliz (Çev: S. İdemen). J. Leca (Ed.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde (s. 31-38). İstanbul: Metis Yayınları.
- Demir, Ş. (2011). Tanzimat döneminde bir devlet politikası olarak Osmanlıcılık. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 331-348.
- Durgun, Ş. (2014). *Ulus inşâsı ve Milliyetçilik*. Ankara: Binyıl Yayınevi.
- Elekberli, F. (2018). XX. Yüzyılın başlarında Türk dünyasında Türkçülükle ilgili iki farklı "Üçlü" düstur. *XVIII. Türk Tarih Kongresi*. 10, 323-342. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ergüneş, Y. (2014). Türk eğitim tarihinde aydınlığın geldiği ocak: İsmail Gaspıralı ve eğitim öğretim faaliyetleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (31), 121-132.
- Ertürk, S. (1971). *Türkçülük nedir?* Konya: Kanaat Matbaası.
- Eugene, K. (1973). Political nationalism - the evolution of the idea. E. Kamenka (Ed.), *Nationalism The Nature And Evolution Of An İdea* içinde (s. 3-20). Australian National University Press Canberra.
- Fuat, K. M. (1975). Ziya Gökalp. *Ziya Gökalp Derneğince Yayınlanır Kültür Dergisi*, 1 (3-4), 438-440.
- Gazioğlu, D. C. (2018). Türk Derneği'nin yeni lisan hareketine katkıları ihmal mi edildi? *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4 (8), 281-297.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk* (Çev: B. Eranlı Behar ve G. G. Özdoğan). İstanbul: İnsan Yayınları.

- Georgon, F. (1996). *Türk milliyetçiliğinin kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)* (Çev: A. Er). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Georgon, F. (2006). *Osmanlı-Türk modernleşmesi 1900-1930* (Çev: Ali Berktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökalp, Z. (2019). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, islâmlaşmak, muasırlaşmak* (Hazırlayan: İ. Kutluk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökdemir, A. (1989). Düşünce tarihimizden portreler Ziya Gökalp. *Ziya Gökalp Üç Aylık Kültür Dergisi*, 9, 13-33.
- Gözler, F. (1974). Mehmet Emin Yurdakul. *Türk Kültürü: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, (136-137-138), 218-227.
- Gümüšoğlu, F. (2008). Türk yurdu. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.) *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 4: Milliyetçilik* içinde (s. 269-274). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gürgür, N. (2012). Asırlık hizmet çınarı Türk Ocakları. *Türk Yurdu Dergisi*, 101 (296), 2-5.
- Hayırlıoğlu, N. İ. (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Ocakları'nın eğitim ve kültür faaliyetleri (1912-1931)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Hekimoğlu, V. F. (2017). Türkiye'de Türkçülük hareketinin ortaya çıkması ve Türk Ocakları. *BEU Akademik İzdüşüm*, 2 (1), 41-50.
- Heywood, A. (2013). *Siyasî ideolojiler: Bir giriş* (Çev: A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın ve B. Kalkan). Ankara: Adres Yayınları.
- İğdemir, U. (1944). Mehmet Emin Yurdakul'un hayatı. *Ülkü: Milli Kültür Dergisi*, (57), 8-10.
- Kafesoğlu, İ. (1964). Ölümünün 40. yılı münasebetiyle: Ziya Gökalp. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, (24), 6-9.
- Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk milliyetçiliğinin meseleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat .
- Karaer, İ. (1989). *Türk Ocakları ve inkılâplar (1912-1931)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Karaer, İ. (1992). *Türk Ocakları (1912-1931)*. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı.
- Karakaş, M. (2007). *Türk ulusçuluğunun inşası*. Ankara: Elips Kitap.
- Karpat, K. H. (2017). *Osmanlı'da milliyetçiliğin toplumsal temelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, H. (1998). *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlılık, erken Arap milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)* (Çev: T. Yöney). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kedourie, E. (1971). *Avrupada milliyetçilik* (Çev: M. Timurtaş). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kösoğlu, N. (2005). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Kuran, E. (1966). Türk milliyetçiliğinin gelişmesi ve Yusuf Akçuraoğlu. *Türk Kültürü*, (42), s. 528-530.
- Kurnaz, Ş. (1996). Millî Mücadele'de Türk kadını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), 257-268.
- Kushner, D. (1998). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu (1876-1908)* (Çev: Z. Doğan). İstanbul: Fener Yayınları.
- Levend, A. S. (1960). *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Levend, A. S. (1969). Doğumunun 100. yıldönümünde: Mehmet Emin Yurdakul. *Türk Dili*, 20 (216), 701-707.
- Martin, V. (2018). Misak-ı Millî'nin kabulü ve İstanbul'un işgali sürecinde 1920 Sultanahmet protesto Mitingi'nin önemi ve etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (18), 257-295.
- Moralı, S. S. (Tarihsiz). Hamdullah Suphi ve Türk Ocakları. Taha Toros Arşivi. <https://core.ac.uk/download/pdf/38328268.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.12.2022)
- Muhammetdin, R. (1998). *Türkçülüğün doğuşu ve gelişimi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Mylonas, H. and Tudor, M. (2021). Nationalism: What we know and what we still need to know. *Annual Review of Political Science*, 24 (1), 109-132.
- Niyazi, M. (2007). *Millet ve Türk milliyetçiliği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Oba, A. E. (1995). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ocal, C. O. (1949). Mehmet Emin Yurdakul. *Ülkü: Halkevleri ve Halkodaları Dergisi*, 3 (26), 10-12.
- Odabaşı, İ. A. (2006). *II. Meşrutiyet dönemi basın ve fikir dünyasında genç kalemler dergisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oran, B. (1997). *Az gelişmiş ülke milliyetçiliği*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Orkun, H. N. (1977). *Türkçülüğün tarihi*. Ankara: Kömen Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik ve Türkiye-Avrupa birliği ilişkileri*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2010). *Milliyetçilik üzerine güncel tartışmalar: Eleştirel bir müdahale* (Çev: Y. Başkavak). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Plamenatz, J. (1973). Two types of Nationalism. E. Kamenka (Ed.), *Nationalism the nature and evolution of an idea* içinde (s. 22-36). Australian National University Press Canberra.
- Polat, N. H. (2020). Türk Dil Kurumunun büyük atası Türk derneği ve dergisi hakkında notlar. *Türk Dili Dergisi*, (822), 10-23.
- Rado, Ş. (1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver. *Hayat Tarih Mecmuası*, 2 (10), 8-13.
- Renan, E. (2016). *Ulus nedir?* (Çev: G. Yavaş). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Sağlam, S. (2019). İsmail Gaspıralı'da millet ve milliyetçilik. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 8 (24), 457-437.

- Sarınay, Y. (2004). *Türk milliyetçiliğinin tarihi gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sarınay, Y. (2011). Türk Ocakları ve siyaset. *Türk Yurdu Dergisi*, (282), 10-16.
- Sarınay, Y. (2012). Türk Ocaklarının kuruluşu ve misyonu. *Türk Yurdu*, (295), 24-26.
- Sarınay, Y. (2022). Türk Ocaklarının kuruluşu ve ilk dönem faaliyetleri. *Türk Yurdu Dergisi*, (416), 15-19.
- Savaş, M. (2021). *Kıvılcım: Türk Ocaklarının romanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sezgin, S. (2021). Türk Yurdu Dergisinde Rusya Türkü yazarlar, fikirleri ve türklüğe katkıları. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10 (2), 297-321.
- Smith, A. (1994). *Millî kimlik*. (Çev: B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Smith, A. (2002a). *Küresel çağda milletler ve milliyetçilik* (Çev: D. Kömürcü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. (2002b). *Ulusların etnik kökeni* (Çev: S. Bayramoğlu ve H. Kendir). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Soyak, H. R. (2018). *Atatürk'ten hatıralar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sunar, S. (2018). Üç Tarz-ı Siyaset'in (Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük) beslendiği ortak bir kaynak olarak Ahmet Cevdet Paşa. *II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 147-158). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Şahin, K. (2007). Bir ideoloji olarak "Milliyetçilik". *Akademik Bakış Dergisi*, (12), 1-9.
- Şimşek, A. (2017). Türk milliyetçiliğinin iki ideologu: Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'yı birlikte okumayı denemek. *Tezkire: Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi*, (59), 53-68.
- Tabak, S. (1995). Menemen Olayı'nın İzmir Basını'nda yankıları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 10 (1), 313-328.
- Tekin, A. (2018). *Üç Tarz-ı siyaset ve tartışmalar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tevetoğlu, F. (1966). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve İstiklâl Marşımız. *Türk Kültürü*, (45), 789-795.
- Toker, M. (2004). İsmail Gasıralı ve "Dilde Birlik" fikri üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 31-45.
- Toprak, Z. (1984). Osmanlı narodnikleri: "Halka Doğru" gidenler. *Toplum ve Bilim*, (24), 69-81.
- Toprak, Z. (1985). *II. Meşrutiyet döneminde paramiliter gençlik örgütleri*. İstanbul: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 2.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de siyasal partiler - İkinci Meşrutiyet Dönemi, Cilt I*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tuncer, H., Hacaloğlu, Y. ve Memişoğlu, R. (1998). *Türk Ocakları tarihi (açıklamalı kronoloji) Cilt I*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
-(1908). *Türk Derneği Nizamnamesi*. Karabet Matbaası.

- Türk Kültür ve Medeniyeti Araştırma Gurubu. (1985, Mayıs). Türk Ocağı. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi: Dün/Bugün/Yarın*, (3), 18-22.
- Türkeş, A. Ö. (2002). Millî edebiyattan milliyetçi romanlara. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 4: Milliyetçilik* içinde (s. 811-828). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkman, S. (2004). Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp. *Atatürk Dergisi*, 4 (1), 135-161.
- Ünüvar, K. (2008). Ziya Gökalp. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 4: Milliyetçilik* içinde (s. 28-36). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünüvar, K. (2009). İttihatçılıktan Kemalizme İhya'darı İnşa'ya. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve meşrutiyetin birikimi* içinde (s. 129-142). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan ulus devlete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2008). Türk Ocakları. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 4: Milliyetçilik* içinde (s. 263-268). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, M. C. (1999). Osmanlı'nın son dönemindeki üç düşünce akımının sosyolojik analizi: Batılılaşma, İslamcılık ve milliyetçilik. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 279-301.
- http-1:** <https://www.sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- http-2:** <https://www.sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- http-3:** <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/76368> (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- http-4:** <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/24032> (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- http-5:** <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/24144> (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- http-6:** <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/78423> (Erişim Tarihi: 01.09.2022).
- http-7:** <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/20913> (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- http-8:** <https://www.turkocaklari.org.tr/icerik/11/190-askeri-tibbiyelinin-mektubu> (Erişim Tarihi: 11.08.2022).
- http-9:** <http://aturkicimizde.com/sultanahmet-mitingleri/> (Erişim Tarihi: 23.12.2022).
- http-10:** <http://aturkicimizde.com/sultanahmet-mitingleri/> (Erişim Tarihi: 23.12.2022).
- http-11:** <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/113032> (Erişim Tarihi: 31.08.2022).
- http-12:** <https://mehmetyakut.wordpress.com/2016/10/06/osmanli-devleti-ve-turkiyede-okuryazarlik-oranlari/> (Erişim Tarihi: 24.12.2022).

http-13: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/113032> (Erişim Tarihi: 24.12.2022).

http-14:

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_eylul/_vakit_1930_eylul_7_.pdf (Erişim Tarihi: 08.11.2022).

http-15: <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1929/11/24/Mustafa-Kemal-Ataturk-Ankara-Turk-Ocaginin-yeni-binasinin-insaatini-gezerken-24111929/1> (Erişim Tarihi: 23.12.2022).

http-16:

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1930/cumhuriyet_1930_kanunuevvel_/cumhuriyet_1930_kanunuevvel_19_.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2022).

http-17:

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1930/cumhuriyet_1930_kanunuevvel_/cumhuriyet_1930_kanunuevvel_19_.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2022).

http-18: <https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1930/11/29/Mustafa-Kemal-Ataturk-Trabzon-Turk-Ocagi-binasindan-cikarken-29111930/1> (Erişim Tarihi: 23.12.2022).

http-19:

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1930/cumhuriyet_1930_kanunuevvel_/cumhuriyet_1930_kanunuevvel_25_.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

http-20:

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1930/vakit_1930_kanunuevvel_/vakit_1930_kanunuevvel_31_.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

http-21:

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1931/Cumhuriyet_1931_mart_/Cumhuriyet_1931_mart_25_.pdf (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

http-22:

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1931/Cumhuriyet_1931_mart_/Cumhuriyet_1931_mart_25_.pdf (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

